

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDAKİ RUBÂİLERİN ŞERHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma TOPCU

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ozan YILMAZ

HAZİRAN - 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

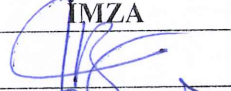
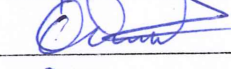
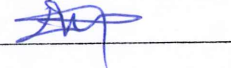
FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDAKİ RUBAİLERİNİN
ŞERHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma TOPCU

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 14/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA	BAŞARILI	
Prof. Dr. Ozan YILMAZ	BAŞARILI	
Dr. Öğretim Ü. Eda TOK	BAŞARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLIK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	FATMA TOPCU
Öğrenci Numarası	:	Y126011017
Enstitü Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı	:	Eski Türk Edebiyatı
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Fuzûlî'nin Türkçe Divanındaki Rubailerin Şerhi
Benzerlik Oranı	:	%23

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

14.1.2019

Öğrenci İmza

[Signature]

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

14.1.2019

Öğrenci İmza

[Signature]

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Oran Yılmaz

Tarih: 14.06.2019

İmza:

[Signature]

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖN SÖZ

Fuzûlî, Türk edebiyatının en önemli ve usta şairleri arasında yer almaktadır. Eserleri ve edebî kişiliği üzerine birçok makale yazılmış ve eserler telif edilmiştir. Türk toplumların her birinde kendine yer edinmeyi başarmış böyle bir değer üzerine çalışma yapmış olmaktan büyük mutluluk duymaktayım.

Bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ında bulunan 72 rubâîyi, beş başlık altında ele alarak inceledik. Sırasıyla veznini, kelimelerini bulduk, nesre çevirisini ve şerhini yaptık ve son olarak da edebî sanatlara yer verdik. Çalışmanın asıl sebebi şerh etmek olduğu için bu kısmı bir sayfadan az tutmayarak ele aldık ve rubâînin anlamını destekleyen başka beyitleri de örnek olarak gösterdik. Fuzûlî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile rubâî nazım şekline dair bilgilere de kısaca yer verdik.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde kıymetli bilgilerini ve zamanını benimle paylaşan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ozan YILMAZ' a, tez sürecinde kaynaklarından istifade ettiğim İSAM Kütüphanesine ve çalışanlarına, İngilizce çevirilerde yardımını esirgemeyen arkadaşım Serap ÖZCAN' a, bu yoğun tempoda bana sabır ve tahammül gösteren anneme çok teşekkür ediyor ve hürmetlerimi sunuyorum.

Fatma TOPCU

14 Haziran 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: FUZÛLÎ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ.....	2
1.1 Hayatı	2
1.2 Edebî Kişiliği	3
1.3 Eserleri	5
2. BÖLÜM: RUBÂÎ	10
2.1 Rubâînin Şekil ve Muhtevası	10
2.2 Rubâînin Tarihsel Gelişimi	12
2.2.1 Arap ve İran Edebiyatında Rubâî	12
2.2.2 Türk Edebiyatında Rubâî	14
3. BÖLÜM: FUZÛLÎ’NİN TÜRKÇE DİVANINDAKİ RUBÂÎLERİN ŞERHİ ..	15
SONUÇ	178
KAYNAKÇA	180
ÖZGEÇMİŞ	193

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
ERİHDER	: Erzurum İbrahim Hakkı Hazretleri Sosyal Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği
Haz.	: Hazırlayan
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti
mec.	: mecazen
Ö.	: Ölümü
Prof.	: Profesör
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora		
Tezin Başlığı: Fuzûlî'nin Türkçe Divanındaki Rubâîlerin Şerhi				
Tezin Yazarı: Fatma TOPCU		Danışman: Prof. Dr. Ozan YILMAZ		
Kabul Tarihi: 14.06.2019		Sayfa Sayısı: iv (ön kısım)+ 193 (tez)		
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı				
Divan şiiri, Türklerin altı asırlık kültür birikimini barındıran bir hazinedir. Kalıplaşmış ifadelere, söyleyiş inceliğine ve edebî sanatlara dayanan bu şiir, belirli nazım şekilleri yoluyla kaleme alınmıştır. İran edebiyatından şiirimize geçen rubâî de bu nazım şekillerinden biridir. Tek bentten oluşan ve aruzun özel kalıplarıyla yazılan rubai, yoğun ve girift anlamlar taşır. Şair, bu muayyen yapı içerisinde sanatını icra ederken kendine özgü bir üslup oluşturur. Türk edebiyatının 16 ve 17. yüzyıllarında altın çağını yaşamış rubai nazım şeklini kullanan şairlerden biri de Fuzûlî-i Bağdâdî'dir. Yazdığı 72 rubâide genel olarak rindane bir yol seçen Fuzûlî, Allah'ın kudretini, dünya hayatının geçiciliğini, aşkın ve âşışın hallerini kendine has üslubuyla dile getirmiştir. Bu çalışmada rubâîler beş ana başlık altında incelenmiştir. Her bir mısrası farklı aruz kalıplarıyla yazılabilen rubâîlerin öncelikle vezinleri bulunmuş, daha sonra bilinmeyen kelimeleri tespit edilip nesre çevirisi yapılmıştır. Asıl amaç, rubâîleri şerh etmek olduğu için bu kısım detaylı olarak ele alınmıştır. Son olarak ise edebî sanatların kullanım şekline yer verilmiştir. Çalışmanın bütünlüyci unsurları olması nedeniyle Fuzûlî'nin hayatı ve edebî kişiliği ile rubâî nazım şeklinin özelliklerinden kısaca bahsedilmiştir. Ortaya çıkan bu çalışma ile Fuzûlî'nin şiir gücünün ve parlak zekâsının yüceliğine, tasavvuf ehli bir kişilik oluşuna dikkat çekilmek istenmiştir. Rubâîlerdeki tasavvuf ve tarikat öğretileri sayesinde Fuzûlî'nin dünya görüşüyle ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur.				
Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, rubâî, Fuzûlî, âşık.				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Master's Degree	☒	Doctorate	☐	
Title of the Thesis: Commentary of the rubaies in the Turkish Divan of Fuzûlî				
Author: Fatma Topcu		Supervisor: Proffessor Ozan YILMAZ		
Date: 14.06.2019		Nu. of pages: iv (pre text)+193 (main body)		
Department: Turkish Language And Literature				
Divan poetry is a treasure that contains six centuries of cultural accumulation of Turks. This poem, based on stereotyped expressions, subtlety and literary arts, has been written through specific verse forms. Rubai, transmitted from Iranian literature to our poetry, is also one of these verse forms. The rubai, which is composed of single quatrain and written with special patterns of aruz, has intense and intricate meanings. The poet creates a unique style while performing his art within this particular structure. Fuzûlî-i Bağdâdî is one of the poets having used the style of rubai which lived the golden age in the 16th and 17th centuries of Turkish literature. Fuzûlî, who chose a style of bohemian style in the 72 rubai he wrote, expressed the power of Allah, the transience of life in the world and the states of love and lover with his unique style. In this study, rubaies are examined under five main headings. First of all, prosodies of rubaies whose each verse can be written with different aruz patterns were found, then unknown words were detected and translated into prose. Since the main purpose is to annotate the rubaies, this section is discussed in detail Finally, the use of literary arts is included. Due to the complementarity of the study, Fuzûlî's life and literary personality and features of the verse of the rubaies are briefly mentioned. With this study, it was aimed to draw attention to the greatness of Fuzûlî's poetry power and brilliant mind, and having a Sufi personality. Thanks to the teachings of Sufism and sect in the Rubaies, inferences were made about Fuzuli's world view.				
Key words: Divan poetry, rubai, Fuzuli, lover (enamored).				

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu:

Bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ında yer alan 72 rubâînin şerhi yapılmıştır. Fuzûlî'nin rubâîleri arasında saf ve çıkarsız aşkı dile getiren örnek sayısı oldukça fazladır. Bunların yanı sıra konusu tevhid, naat, münacat, hikmet ve nasihat olan rubâîler de mevcuttur. Hikmet ve nasihat içerikli rubâîleri incelendiğinde tasavvufî öğelerin sıklıkla kullanıldığı ve tarikat öğretilerinin işlendiği görülür. Rubâîlerde görülen âşık ise genel çizgi itibarıyla rind-meşrep bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın Önemi:

Fuzûlî samimi bir âşıktır, güzele ve güzelliklere karşı ince bir duyuşa sahiptir. Bu hassasiyeti, şiirinde vücut bulmuştur. Büyük bir âlim sayılabilecek Fuzûlî, mütedeyyin bir insandır. O, muhayyilenin sınırlarını aşan şiir zekâsı ile şiirlerinde samimi bir lirizm yakalamıştır. Daha çok âşıkâne gazelleriyle tanınan Fuzûlî, rubâîlerinde yaptığı söz oyunları ile kıvrak zekâsını göstermiştir. Bu çalışma, Fuzûlî'nin poetikasıyla ilgili çalışma yapacak olanlara fikir verici bir değer taşıması nedeniyle önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışma ile Fuzûlî'nin sanat gücünün ve şairlik yetisinin üstünlüğüne bir kez daha dikkat çekilmek ve daha çok Divan'ındaki gazelleriyle ön plana çıkan şairin rubâîlerinin de bir o kadar kıymetli olduğu gösterilmek istenmiştir. Rubâî nazım şekline has özellikleri, şahsına münhasır tasavvurlar ile birleştiren şairin hayran bırakan yeteneği bu çalışma sayesinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi:

Bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ında bulunan 72 rubâî, beş başlık altında incelenmiştir. Sırasıyla vezni, kelimeleri bulunmuş; nesre çevirisi ve şerhi yapılmış; son olarak da edebî sanatlara yer verilmiştir. Çalışmanın asıl sebebi şerh etmek olduğu için bu kısım bir sayfadan az tutulmamış ve ele alınan rubâînin anlamını destekleyen başka şiirler de örnek olarak gösterilmiştir. Fuzûlî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile rubâî nazım şekline de kısaca değinilmiştir.

1. BÖLÜM: FUZÛLÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ:

1.1 Hayatı (Öl. H.963/M.1556)

Fuzûlî, Divan edebiyatını zirveye ulaştıran şairlerimizin başında gelir. Bu büyük şairin hayatı hakkında bildiklerimiz sınırlıdır. Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Tezkiretü's-Şu'arâ, yaz. t.1586) Fuzûlî'nin Hilleli olduğunu, Riyâzî (Riyâzü's-Şu'arâ, yaz. t.1609) ise Kerbelâ'da doğduğunu yazmışlardır. Fuzûlî'nin, Türkçe Divan'ının ön sözünde Irâk-ı Arab'da doğup büyüdüğünü ve bütün ömründe başka yerlere gitmediğini, Kerbelâ toprağının diğer ülkelerin toprağından daha şerefli olduğunu, bu yüzden şiirinin mertebesinin yüceliğini ve her yerde itibar görmesi gerektiğini söylemesinden onun Kerbelâlı olduğu çıkartılabilir (Mazıoğlu, 1997: 9-10).

Şairin, *Beng ü Bâde* adlı mesnevisini Şah İsmail'e 1510-1514 yılları arasında sunmuş olabileceği göz önünde bulundurulursa 1490-1495 yıllarında doğmuş olması gerekir. Asıl adının Mehmet, babasının adının Süleyman olduğu, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn* adlı eserinde "Muhammed bin Süleyman" diye anılmasından öğrenilmektedir. Tezkirelerde ise bu konuda herhangi bir bilgi yoktur (Kudret, 2003: 7-8).

Fuzûlî, aslen Bayat boyuna mensup bir Türk'tür. Bu Türkmen aşireti, Kerkük vilayeti içinde yaşamış bir topluluktur. Bu aşiretin fertleri genellikle okumamış kişiler olduğu için Fuzûlî büyük bir ihtimalle ilköğrenimini burada tamamladıktan sonra yüksek tahsili için Bağdat'a gitmiştir. Sadıkî'ye göre Fuzûlî, İbrahim Han diye birinin himayesi altında Bağdat'a gelmiştir (Terzibaşı, 2016: 58-59).

Fuzûlî, İbrahim Han'ın ölümünden sonra kendisini koruyup gözetecek yeni bir devlet adamı bulunmadığı için Hille'ye dönmüş olabilir. Sultan Süleyman'ın Bağdat fethine (1534) kadar olan zaman diliminde Fuzûlî ile ilgili fazla bilgi mevcut değildir. Fetihten sonra Fuzûlî, Kanûnî'ye ithafen içinde "Geldi burc-ı evliyâya pâdişâh-ı nâmdâr" mısrasının da yer aldığı bir kaside sunmuştur. Ayrıca vezir ve birkaç paşaya da kaside yazmıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki şair, Osmanlı'nın himayesine sığınmak istemektedir. Fakat Celal-zâde Mustafa Çelebi'ye yazmış olduğu Şikâyetnâme, umduğunu bulamadığını kanıtlamaktadır (Hacıeminoğlu, 2008: 12).

Hem Safevîler hem de Osmanlılar döneminde şairin himaye edilmediği, hayatını sıkıntı ve darlık içinde geçirdiği, kıymetinin anlaşılmadığı, devlet büyüklerine yazmış olduğu

kasidelerden çıkarılabilecek bir sonuçtur. Safevîler devrinde kendisine yapılan ikramların kesilmesi üzerine “yeniden lütufta bulunulması” için Muhammed-i Necefi’ye sunduğu bir kasidede bu yoksullukla rahatının zor, kimsesiz ve hüznü olduğu söylemiştir (Kudret, 2003: 12).

Fuzûlî, Kanûnî’nin oğlu Şehzâde Bayezid’e yazdığı bir mektupta, yanına gelmekten başka bir talebi olmadığını ama parasızlıktan bunu gerçekleştiremediğini belirtir. Bazı şiirlerinde Kerbelâ ve Bağdat civarlarında değerinin bilinmediğinden şikâyet eder ve İstanbul’a gelmek istediğini dile getirir. Şu beyiti de bu duruma örnek teşkil etmektedir:

Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl

Diyâr-ı Rûm’ı gözet terk-i hâk-i Bağdat et

Şair, 1556’da Kerbelâ’da vebadan ölmüş, İmam Hüseyin türbesinin karşısına gömülmüştür. Mezarı, birçok insan tarafından evliya türbesi gibi ziyaret edilmektedir (Kurnaz, 2002: 234-235).

Kanûnî’nin Bağdat fethinde, gerek o sıralarda yazdığı kasidelerden ve gerekse kaynakların verdiği malûmattan anlaşılıyor ki yaklaşık 40 yaşlarındadır. Kendisi hayatta iken oğlunun üç dille şiir yazabilecek kudrette yetişmesi, uzun ömür yaşadığına delil sayılabilir. En az 60-65 yıl ömür yaşamıştır (Karahana, 1949: 72). Şair, bu kısa ömründe pek çok güzide eser kaleme alarak adını ölümsüzleştirmiştir.

1.2 Edebî Kişiliği:

Fuzûlî, Türk edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilir. Edebî ve ilmî gelişmesini doğup büyüdüğü Hille ve civarına borçlu olan Fuzûlî, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Şiir ve edebiyatla uğraşmaya başlaması küçük yaşlara rastlamaktadır. Aklî ve naklî ilimlerden başka İslâmî ilimler de öğrenmiştir. Gerek dinî ilim sahasında, gerekse tıp, felsefe ve astronomi gibi tabiat ilimlerinde ne kadar derin olduğunu eserlerinden anlamak mümkündür. Onun şairliğinin bir diğer mühim noktası da tasavvuf felsefesine bağlı bulunuşudur. Sanat ve fikir sahasında ona ilk ilhamı verenler Mevlânâ, Attar ve Câmî gibi büyük tasavvuf ustaları olmuştur. Yalnız şiirde değil, ilim ve fikir sahasında da zirve olduğu halde “Fuzûlî” (lüzumsuz, manasız, boş) sıfatını mahlas alması, şaire tasavvuf inancının kazandırdığı engin gönüllülüğün bir işaretidir (Hacıeminoğlu, 2008: 14).

Ayrıca kelimenin diğerk anlamı da tasavvufî inancının bir tezâhürü gibidir ki “faziletli” anlamına gelir. Fazilet sahibi kişinin dünyalık ve boş işlerle, gereksiz sözlerle işi olmaz.

Çocukluğundan itibaren iyi bir tahsil gören şair, şiir söylemeye başladığında, Farsça Divan’ının mukaddimesinde belirttiğı üzere bulduğı her mahlasın başkası tarafından da kullanıldığını görünce, Arapça “fazl” kökünden türeyen “Fuzûlî”yi kendine mahlas edinmiş ve kelimenin yaygın olan “lüzumsuz, faydasız, arsız” gibi olumsuz çağrışımları sebebiyle kendisinden başka kimsenin bu mahlası alamayacağını düşünmüştür. Bu kelime aynı zamanda “yüce, mütevazı, kıymette üstünlük” gibi anlamlara da gelmektedir (Açıkgöz, 1998: 13-14). Şairin mahlas edinirken dahi kinaye sanatını icra ettiğı söylenebilir.

Fuzûlî’nin sanatını belirleyen en önemli unsur aşktır. Onun aşkı sevgiliye kavuşmak için değil, sevgili uğrunda ızdırap çekmek içindir. Fuzûlî’de önce çocukluk ya da gençlik çağlarında beşerî olarak başlayan daha sonra ilahî aşka dönüşen bir aşk macerası görülür. Onun aşk şairi olması, dinî bir hassasiyet ve derinliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci en önemli unsur ise ızdıraptır. Hayatı, maddî ve manevî yönlerden ızdırap ile çevrilidir. Bu açıdan bakıldığında şiirlerinde en fazla göze çarpan kelimeler; âh, hasret, hicrân, hüzn, keder, perişân, esir, dert, gam, yara, peykân, tîr ve hûn gibi acıyı, hasreti, yaralanmayı ve kan revân içinde olmayı çağrıştıran kelimeler olduğı görülür. Şiirlerinde âşıkâne söyleyiş ile birlikte rindâne bir üslup da bulunmaktadır. Bu tarz söyleyişlerinde kendisini; riya ve taassup sahibi, ibadet hesabıyla kurtuluşa çıkacağını zannedenlerden ayrı tutar. Şaire göre onlar muhabbet lezzetinden mahrumdur (Cançelik, 2016: 44-46). Bu sebeple şiirlerinde rind-zâhid çatışması sıklıkla görülür.

Fuzûlî birçok bilim sahasına vâkıftır. Bunların yansımaları şiirlerinde görmek mümkündür. Bağdat, Kerbelâ, Necef ve Hille’de bulunmuş olması, bu coğrafyanın kültürel aktivitelerini yakından görmesini sağladığı gibi itikat açısından da bu çevrenin inançlarını benimsemesine sebebiyet vermiştir. Fuzûlî’nin “Vahdet-i vücûd mesleğine mensup bir sûfî ve on iki imam mezhebini kabul etmiş bir Şîî olduğunu söylemek yanlış değildir.” diyen Fuat Köprülü’ye hak vermek gerekir. Türk çevrelerinden ziyâde İran ile temasta olması, İranlı sanatçılardan ilham almasına ve onların tesirinde kalmasına sebep olmuştur. Bu hususta akla ilk gelen isimler ise Nizâmî, Câmî ve Selman Savecî’dir. Fakat

onun asırlar süren şöhretinin kaynağı kendi şairliğindendir (Pekolcay, 1968: 40-41). O, yazdığı hisli şiirler ile gönüllere taht kurmayı başarmıştır.

Fuzûlî'ye göre gerçek şiir dertten ve elemden bahseden şiirdir. İnsanı ancak bu tarz şiirler etkileyebilir. Eğer şair zevk ü sefâda ise onun şiiri kederli de olsa hissiyat uyandırmaz. O, şiir müsabakasını ancak dert ve elem çekenlerin kazanabileceğini söyler. Fuzûlî, herhangi bir devlet büyüğünün gözetiminde olmadan yaşamını idâme ettirdiği için zorluklar yaşamıştır. Bu sıkıntılar onu olgunlaştırmış, fânî dünyaya meyletmeyip manevî hazlara yönelmesini sağlamıştır (Mazıoğlu, 1997: 27). Dolayısıyla onun şiirinin hayatından izler taşıdığı söylenebilir.

Fuzûlî'nin şiirlerinde felsefî fikirler ve telakkîler ikinci planda gelir, şiirlerinin esas örgüsünü teşkil etmez. En çok değindiği tasavvufî husus ise *insân-ı kâmil*in özellikleridir. Bunlar; bilgi, doğruluk, alçakgönüllülük, samimiyet gibi manevî hallerdir. Fuzûlî, tüm bu meziyetleri kişiliğinde toplamış bir şahsiyettir. Şiirlerinde cahillere, hased edicilere, hile yapanlara ders veren bir nasihatçıdır. Onda görülen bu hasletler onun aşkını saf, samimi ve karşılık beklemeyen bir aşk kılmıştır (Mazıoğlu, 1956: 94-95). Âşıkâne ve rindâne şiirler yazan Fuzûlî'de beşerî aşk, ilahî aşk için bir basamak vazifesi görmüştür.

Fuzûlî, dil şuuruna sahip bir şair olarak ilâhî ile beşerîyi insanlık cevherinde birleştiren ve bunu şiirin yarattığı titreşimlerle dışa vuran edebî bir şahsiyettir. Onda samimiyet ve ifade gücü, Türk şiiri için bir çığır olmuştur. Bu, Fuzûlî'nin geniş Türk dünyasının tamamında şöhret bulmasını sağlamıştır (Açıkgöz, 1998: 26). Bugün dahi Azerbaycan ve Türkiye topraklarında adı en çok duyulan şair olmuştur.

Fuzûlî, Bağdat fethine müteakip orduda bulunan Osmanlı şairleriyle tanışmış ve onlarla aynı meclisi paylaşarak edebiyat, sanat meselelerini konuşmuştur. Bu vesileler, şairin Anadolu edebiyatı ile temâsını güçlendirmiş ve Osmanlı'da kolaylıkla şöhret bulmasını sağlamıştır (Karahan, 1949: 87).

1.3 Eserleri:

Fuzûlî üç dilde birçok eser vermiş bir şairdir. Manzum eserlerinin yanında mensur eserleri de vardır. Bunlar içinde Fuzûlî'ye büyük ününü kazandıran ve ölmez kişiliğini ortaya koyanlar Türkçe Divan'ı ile Leylâ ve Mecnûn mesnevisidir. Bu iki büyük eserinden

başka, her biri kendi alanında tanınmış pek çok eseri vardır. Fuzûlî'nin üç dildeki manzum ve mensur eserleri şöyle sıralanabilir:

I. Türkçe Eserleri

a) Manzum Olanlar:

1. Türkçe Divân

Nazım şekillerinin diğer divanlardaki gibi sıralandığı (tevhidler, na'atler, kasideler, mersiyeler, musammat, gazel, kıt'a vb.) bu Divân'ın başlıca hususiyeti XV. asırdaki diğer divanlarda da görüldüğü gibi mensur bir ön sözünün bulunmasıdır. Fuzûlî'nin bu eseri defalarca çoğaltılmıştır ve el yazması hali de Türkiye'de pek çok kütüphanede mevcuttur (Pekolcay, 1968: 36).

2. Leylâ vü Mecnûn

Bu mesnevi konusu pek çok şair tarafından kaleme alınmıştır. Bunlardan en önemlileri Nizâmî, Hüsrev, Câmî ve Fuzûlî'nin yazdıklarıdır. Fakat Türk dünyasında en çok Fuzûlî'nin kaleme aldığı mesnevi ses getirmiştir. Aslında bir Arap hikayesi olup Kays ve Leylâ'nın aşkını konu alır. Burada beşerî aşktan ilahî aşka yükselen âşık portresi çizilir.

3. Beng ü Bâde

Leylâ vü Mecnûn mesnevisine göre oldukça kısa bir eserdir. Fuzûlî bu eseri Şah İsmail'e sunmuştur. Mesnevinin konusu esrar ile şarap arasındaki konuşma ve tartışmalardan oluşan alegorik bir münazaradır. Bu söz savaşı bâdenin zaferi ile biter. Bâdeden kastın Şah İsmail, esrardan kastın Osmanlı padişahı II. Bayezid olduğu söylenir (Mengi, 2000:142).

4. Terceme-i Hâdis-i Erba'în

Câmî'nin Farsça eserinin çevirisidir. Câmî'nin eseriyle aynı vezinde “fe’ilatün mefâ’ilün fe’ilün” yazılmıştır. Fuzûlî'nin bu eseri Câmî'den çok Nevâî'nin kırk hadis çevirisine yakındır (İpekten, 1991: 46).

5. Sohbetü'l- Esmâr

Bu eserde iki yüz beyit vardır ve Fuzûlî'ye ait olduğu kesin değildir. Meyvelerin konuşmalarını anlatan bu küçük mesnevi, bir bağ tasviri ile başlar. Şair bağın güzelliklerinden sonra meyveler arasındaki konuşmaları aktarır (İpekten, 1991: 47). Esmâr, Arapça *semere* kökünden türemiştir.

b) Mensur Olanlar:

6. Hadikatü's-Sü'edâ

Fuzûlî, İranlı sanatçı Hüseyin Vaiz-i Kâşifî'nin *Ravzatü's-Şühedâ* adlı eserini Türkçe'ye çevirerek bu ismi vermiştir. Tercüme esnasında bazı eklemeler yapmış ve kendi üslubunu da yansıtmıştır. Eser on bölümden oluşur ve Kerbelâ olayını konu edinir. Türk edebiyatının en çok okunan eserlerindendir (Açıkgöz, 1998: 24). Şairin kendisi de o coğrafyada yaşadığı için eserinde kullandığı dil ve üslûbu önemlidir.

7. Mektuplar

Fuzûlî'nin edebî eser kabul edilebilecek vasıfta beş Türkçe eseri vardır. Bu mektuplar gönderdiği kişinin adlarıyla anılırlar. Bunlar Nişancı Celal-zâde Mustafa Çelebi Mektubu ki daha çok *Şikâyetnâme* adıyla anılır, Musul Başbayraktarı Ahmed Bey Mektubu, Ayas Paşa Mektubu, Kadı Alaaddîn Mektubu ve Şehzâde Bayezid Mektubu'dur (Mengi, 2000: 143-144). Mektuplarda çeşitli sıkıntılarını dile getirmesine rağmen şairin kullandığı dil edebîdir.

II. Farsça Eserleri

a) Manzum Olanlar:

8. Farsça Divân

Türkçe Divan'ından sonra en önemli eseridir. Bu eserinde de mensur bir ön söz bulunmaktadır. Bu ön söz Fâik Reşad tarafından neşredilmiştir. Ali Nihad Tarlan'ın da bu hususta çalışmaları mevcuttur (Pekolcay, 1967: 36). Farsça bir divan yazacak kadar Fars diline hakimiyeti vardır.

9. Sâkinâme

Heft Câm adıyla da anılır. 327 beyitten oluşur. Eserde içki ve musikî toplantısı ele alınır. Fuzûlî'nin tasavvufî düşüncelerini ve musikî hakkındaki görüşlerini ortaya koyar. Birçok basımı mevcuttur (İpekten, 1991: 56).

10. Hüsn ü Aşk

Sıhhat ü Maraz adıyla da bilinir. Eserde ruhun beden ülkesine yaptığı seyahat anlatılır. Fuzûlî beden ülkesini o zamanki tıp ilmine göre anlatır. Ruhun 'hüsn'e aşık olduğu, sonundan kendisini maddeden arındırarak benliğini bulmasını ele alır. Eserin Abdülbâki Gölpınarlı tarafından da baskısı yapılmıştır (Mazıoğlu, 1997: 53).

11. Enisü'l-Kalb

134 beyitten oluşan uzun bir kasidedir. Şair, bu eserinde fikirlerini ve dünya görüşünü ortaya koyar. İlim ve irfanın insana gerekliliğini, ilmiyle gururlanan kişinin aslında cahil olduğunu söyler. Bu kaside Sultan Süleyman'a yazılmıştır. Bağdat'ın fethinden önce ya da sonra gönderip göndermediği belli değildir (İpekten, 1991: 58-59). Fuzûlî, birçok divan şairinin yaptığı gibi kasidelerinde devlet büyüklerinden kendisini himâye etmesini ve gözetmesini ister.

b) Mensur Olanlar:

12. Rind ü Zâhid

Eser mensur olup yer yer manzum parçalar da görülmektedir. Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn* adlı eserinde "Muhavere-i Rind ü Zâhid" adıyla geçer. Eser, baba ile oğul arasında geçen konuşma ve tartışmalardan meydana gelir. Fuzûlî eserde, akıl ve düşünce yönünden zâhitliği; duyuş ve hayal inceliği, hoşgörü yönünden rintliği savunur (Mengi, 2000: 144-145). Şairin şiirlerinde bu iki tipi sıklıkla karşılaştırdığı ve kendisini rint-meşrep kabul ettiği görülür.

13. Risâle-i Mu'ammâ

Muamma manzum bilmece demektir. Eserin Bursa'da bir yazması bulunmaktadır. Bu yazma Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yayımlanmıştır (Mengi, 2000 145-146).

III. Arapça Eserleri

a) Manzum Olanlar:

14. Arapça Divân

Bu divandaki şiirlerin edebi yönü yüksek değildir. Şairin şiir yazacak kadar Arapça bildiğini göstermesi açısından önemlidir. 470 beyitten oluşur (İpekten, 1991: 62).

15. Matla'ü'l- İ'tikâd

Bu eserin varlığından sadece Katip Çelebi söz etmektedir. Eser üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış ve Türkiye'de de basılmıştır (Mine, 2000: 146).

Fuzûlî'nin bunlardan başka, henüz ele geçmeyen ya da onun olduğu kuşku uyandıran bazı eserleri de vardır. Bunlar: Şâh u Gedâ, Çağatayca-Farsça Manzum Lugat, Hüsrev ü Şîrîn ve Cümcümenâme adlı eserleridir (İpekten, 1991: 32-33).

Fuzûlî'nin bütün eserlerini göz önünde bulundurursak kendisinin de söylediği gibi, bütün hayatını bilgi edinmek için sarf ettiğini görürüz. Fuzûlî çok cepheli ve her cephesiyle büyük bir şairdir. Her devirde tazeliğini kaybetmeyen şiirleri bizlere bir taraftan elem ve ızdıraba karşı tahammülü öğretirken diğer taraftan onun yüksek ahlak duygularıyla kemâl ve fazîlet sahibi bir insan olduğunu göstermiştir (Mazıoğlu, 1956: 101).

2. BÖLÜM: RUBÂÎ

Rubâî tek bentli bir nazım şekli olup Arap, İran ve Türk edebiyatında çokça rağbet görmüştür. Nerdeyse her divan şairinin eserinin sonunda birkaç rubâîye tesadüf edilmiştir.

Rubâî dört mısradan meydana gelen ve kullanılan aruz vezni, kafiyelerinin teşkili, içeriğinin konuları ve işlenmesi yönünden bazı kurallara bağlı olarak söylenen bir nazım şeklidir. Doğu edebiyatında eski İran (Pehlevî) kökenli bir nazım şekli olup Müslümanlığın kabul ve yayılışından sonra aruz vezni ile söylenmeye başlamıştır. Burada İslam'dan önceki eski Türk edebiyatında da dörtlüklerle şiir söylendiğini unutmamak gerekir. Rubâî, bu tarzın en çok kullanılan ismi olmakla beraber *du-beyt*, *terâne* şeklinde de geçmektedir (Tanyaş, 1998: 33).

2.1 Şekil Özellikleri ve Muhtevâsı

Rubâide kafiye ilk, ikinci ve dördüncü mısralar sonundadır. Yani kafiye düzeni dört mısralık nazımda olduğu gibi aaxa şeklindedir. Az sayıda da olsa xaxa şeklinde ya da bütün mısraları kafiyeli rubâîler yazılmıştır. Bunlara *rubâî-i musarrâ* ve *terâne* denir. Rubâî, Hezec bahrinin özel rubâî kalıpları ile yazılır. Dört mısralık nazmı ve tuyuğu rubâiden ayıran bu kalıplardır. Rubâide kullanılan 24 kalıp vardır. Bunlardan “Mef’ûlü” ile başlayan 12 kalıba *Ahreb*, “Mef’ûlün” ile başlayan 12 kalıba da *Ahrem* denmiştir. Bu 24 kalıbın sonları Türkçe’ye göre aynı değerde olduklarından Ahreb ve Ahrem vezinlerinin toplamı 12’ye iner. Açık hece sayısı daha az olan Ahrem kalıpları Türkçenin yapısına aykırı düştüğünden, ayrıca Ahreb kalıpları Türk şairlerince daha ahenkli bulunduğundan daha çok Ahreb kalıpları kullanılmış, Ahrem’in ise sadece iki kalıbıyla çok az rubâî yazılmıştır. Böylece Türkçe rubâîlerde en çok şu sekiz kalıbın kullanıldığı görülmüştür:

Ahreb Kalıpları:

1. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fâ‘
2. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mefâ’îlü / fa‘ûl
3. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
4. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fa ‘ûl

5. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fâ‘
6. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fa ‘ûl

Ahrem Kalıpları:

1. Mef ‘û lün / fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
2. Mef ‘û lün / fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fa ‘ûl

Bütün nazım şekillerinde baştan sona aynı aruz vezni kullanılması zorunlu olduğu halde, rubâide her mısra ayrı bir vezinle yazılabilir (İpekten, 1985: 8-9).

Bu iki şeklin haricinde istisnai olarak Bâbâ Tahir Lûrî’nin rubâîlerinde hezec bahrinin “mefâ‘îlün mefâ‘îlün fâ‘ûlün” vezniyle yazılmış olanlar da vardır (Çelebi, 2003: 17).

Kısa bir nazım biçimi olan rubâîye genellikle düşünce ağırlıklı sözler sığdırılır. Hatta şairlerin rubâîleri anlık fikrî ve hissî heyecanlarını ifade etmek için tercih ettikleri de görülür. Bu itibarla rubâide aşk ve hayal ağırlıklı söyleyişler bulunmakla birlikte, gazelde olduğu gibi söyleyiş şekli, üslup ve söz sanatları kaygısı, ifade edilmek istenen anlamın önüne geçmez. Sanattan ziyade anlatılmak istenen ince bir düşünce ve zarif bir edayla söylenmiş veciz bir fikir bulunmaktadır. İlk üç mısra da dile getirilmek istenen düşüncenin hazırlığı, son mısra ise ana fikrin verildiği mısradır (Çalka, 2015: 172). Bu yönüyle Halk edebiyatındaki mani türüyle benzerlik gösterir. İkisinin de dörtlük olması ve genellikle üçüncü mısralarının farklı kafiyelenmesi de bir başka benzeştikleri noktadır.

Rubâî bir nass ifade eder fakat bu daha ziyâde hisse hitap eden bir nistir. Kısa oluşu oranında derin ve derinliği oranında benliğimizde yer edebilecek kadar veciz, sıkıştırılmış, düşündürücü bir şiirdir. Çoğunlukla sade yazılır. Hüseyin Azad’a göre rubâî, genel olarak duygudan çok bir inancı açıklamak ve bir fikri beyân etmek için söylenir. Hissî bir şiir olmaktan çok felsefî bir düşünceyi ifade etmeye daha elverişlidir (Çetin, 2012: 13).

Fuzûlî’nin rubâîlerine mistik bir hava hakimdir. Tasavvufî yorumlamaya elverişli, tarikat ve hakîkatten, Allah ve peygamberden bahseden rubâîlerin yanı sıra saf ve derûnî aşkı işlediği rubâîleri de vardır. Bu şiirlerinde şair genel olarak rind-meşrep bir tavır sergilemektedir. Aruz ölçüsü olarak da birçok Türk şairinde olduğu gibi Ahreb kalıplarını tercih etmiştir. Aruz hatası olarak birkaç med ve imâleler dışında büyük bir kusur

gözlemlenmemiştir. En çok tercih ettiği aruz vezinleri ise “Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ’ , Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il , Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il”dir.

2.2 Rubâînin Tarihsel Gelişimi

İran’da doğmuş olduğu hiç şüphe götürmeyen rübâînin ancak İslamiyetin yayılma ve kökleşmesinden sonra ortaya çıktığı da muhakkaktır. Çünkü İslamiyetten evvel ve daha çok eski zamanlarda Zerdüşî edebiyatında rubâî şeklinde bir manzûme şekli hiç yoktur ve bir kere bile zikri geçmemiştir. Rubâînin zuhûru hakîkaten bir muammadır. Yunan kitâbeleri evvelâ mezar taşlarına yazılmıştı, daha sonraları büyük vakaları kaydetmek ve gelecek nesillere nakletmek için yazıldı. Daha sonra felsefî bir fikir için, hayat meseleleri için ve nihâyet hicviye olarak da yazıldı ve her mevzu ifadesi için kullanıldı. Rubâî de öyle oldu. Yunan kitabeleri ile şark rubâîleri arasında rabîta bulunduğunu düşünüyorum (Öbek, 1995: 21).

2.2.1 Arap ve İran Edebiyatında Rubâî

İran edebiyatı, La Fontaine gibi Fransız şairlerini, birçok Osmanlı şairini etkilemiştir. Hatta Osmanlı sarayının ve devlet teşkilatının ilk resmî dili olmuştur. Yıldırım Bayezid ile Aksak Timur, Sultan Osman ile Selçuklu hükümdarı Alaüddin arasındaki mektuplaşmalar Farsça olmuştur. Mevlânâ bütün eserlerini Konya’da Farsça yazmış ve İran’ı fetheden Yavuz Selim, İran kültüründen etkilenerek Farsça bir divan yazmıştır (Kenan, 1968: 15). Bu sebeple İran edebiyatından etkilenen pek çok şairimiz çeşitli nazım şekillerini de aynen almıştır. Rubâî nazım şekli de bunlardan biridir ve kaynağı İran’dır. Yapılan çalışmalara göre rubâînin İran edebiyatında doğduğu genel olarak kabul edilen bir görüştür. Nitekim İran şairleri rubâîye büyük önem vermişler ve ustalıklarını sergilemişlerdir.

Rubâînin doğuşuyla ilgili bir hikâye anlatılmaktadır: İran’da çocukların oynadığı ceviz oyunu sırasında, bir çocuğun söylediği sözden doğmuştur. Anlaşıldığına göre Safevîlerden Emin Yakub’un oğlu, attığı cevizin çukura girişi için “ غلطان غلطان همی رود تا بن کو. (Yuvarlana yuvarlana çukurun dibine gidiyor.)” diye bağırması üzerine saray

* Başka bir görüşe göreyse “Galtân galtân hemî reved tâ leb-i gûr.” şeklinde bağırıştır. ‘gâv: öküz’ kelimesinin çukur, kuyu gibi anlamlara gelmediği düşünülürse bu kelimenin ‘gûr: çukur, kuyu, mezar’ olma

şairleri garip bir ahenk taşıyan bu sözlerin Hezec bahrinin “Mef ‘û lün / fâ ‘i lün / me fâ ‘î lü / fa ‘ül” kalıbına uyduğunu görmüş ve önce bir mısra sonra bir beyit ekleyerek rubâî nazım şeklini bulmuştur. Ceviz oynayan çocukları seyreden şairin Rûdekî (ö. 941) olduğu söylenmektedir. Rûdekî, üç mısra ekleyerek oluşturduğu nazım şekline, bunun genç, taze (ter) çocukların sözlerinden çıktığını düşünerek *terâne* demiştir. Böyle bir söylentinin çıkmasına, bu türün ilk olarak Rûdekî’de görülmesinin de etkisi olduğu söylenebilir (İpekten, 1985: 100-101).

Fars edebiyatındaki rubâî serüveninden muhtasaran bahsetmek gerekirse; kaynakların birçoğu Fars edebiyatındaki rubâî seyrinin Samâniler (875-1005) döneminde başladığı üzerinde birleşirler. Samâniler dönemine ait mevcut rubâî sayısının son derece sınırlı olmasına rağmen bu dönem şairlerinin kendilerinden sonra gelen şairleri rubâî yazma konusunda etkiledikleri söylenebilir. Rubâînin oluşmasında büyük katkısı olan, tasavvuf ve hikmetle dolu rubâîleriyle kendinden sonra Hayyâm ve diğerlerini yetiştirecek olan Rûdekî, bu dönemin en önemli rubâî şairidir (Çalka, 2015: 12).

10. yüzyılda Ebû Şekûr-ı Belhî, Tâhir-i Çegânî; 11. yüzyılda Ebû Saîd, Baba Tahir-i Uryân; 12. yüzyılda Ömer Hayyâm, Ezrâkî-i Herevî, Mu‘izzî; 13. yüzyılda Ferîdüddîn Attâr, Sa‘dî-i Şîrâzî; 14. yüzyılda Alâuddevle Simnânî, Hâfız-ı Şîrâzî; 15. yüzyılda Molla Câmî, Şâh Nimetullâh Velî; 16. yüzyılda Fikrî-i Meşhedî, Lisânî-i Şîrâzî; 17. yüzyılda Sermed-i Kâşânî, Sâib-i Tebrîzî; 18. yüzyılda Abdülkâdir Bîdil, Hazîn; 19. yüzyılda ise Nimâ Yuşic, Celâleddin Hümâî gibi şairler rubâî türünde örnekler vermiştir (Çalka, 2015: 13-27).

Arap edebiyatında rubâî türünün gelişimiyle ilgili kaynaklar sınırlı sayıda olup, türle ilgili en kayda değer bilgilere Kâmil Mustafa Şeybî’nin *Dîvânü’-d-dübeyt fî Şi’ri’l-Arabî* adlı eserinde ulaşılmaktadır. Şeybî, Arap edebiyatında rubâîden ziyâde *dübeyt* nazım şekliyle kaleme alınmış manzûmelerin olduğunu, rubâînin daha çok Farslar tarafından kullanıldığını dile getirmiştir (Çalka, 2015: 27).

Bu türün en güzel örneklerini hiç şüphesiz İranlı şairler vermiştir. Türk şairler bu alanda coğrafi yakınlığın da etkisiyle daha çok bu şairlerden ilham almıştır.

ihtimali daha kuvvetlidir. Aksi takdirde bu oyun, çukura ceviz atma oyunu olarak isimlendirilemezdi (Ali İhsan Öbek, *Divan Edebiyatında Sosyal ve Dini Konulu Rübailer*. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995). 16.

2.2.2 Türk Edebiyatında Rubâî

En eski dönemlerden itibaren Türk milletinin yaygın olarak millî şiir söyleme şekli kuşkusuz ‘dörtlük’tür. Dîvânu Lûgati’t-Türk’teki şiirler, genelde dörtlük biçimindedir. Halk şiirinin temel birimi dörtlüktür. Hoyrat ve maniler bunun en tipik örnekleridir. Orta Asya Türklerinde yaygın biçimde üretilen ‘hor’ adlı maniler de bir bakıma rubâî işlevi görmektedir. Zira her ikisi de yedişer heceli, dörder mısralı küçücük manzûmelerdir ve üçüncü mısraları kafiyesizdir (Çetin, 2012: 25).

14. yüzyıl öncesine ait ilk Türkçe rubâîlerin varlığı ile ilgili kaynaklarda çok sınırlı bilgiler bulunmakla birlikte, bilim âlemine bu konuyla ilgili ilk bilgileri Fuat Köprülü sunmuştur. Fuat Köprülü’nün, “Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği” adlı çalışmasında verdiği bilgilere göre, Türk edebiyatında bu dönemlere ait elde bulunan en eski rubâî örnekleri 12. yüzyıla aittir. Bu ifadelerini, İngiliz müsteşrik Sir Denison Ross tarafından 1927’de yayınlanan Târih-i Fahrettin Mübârekşah’ın, Türklerin rubâî ve kaside gibi nazımlarının bulunduğunu dile getirdikten sonra, bu manzûmelerin ‘mevzûn ve mânidâr’ olduğunu ispat için, eserine bir rubâî dercettiğini nakleder (Köprülü, 1982: 438-440’dan akt. Çalka, 2015: 61).

Klasik rubâî şairleri dünyayı fânî kabul eder, bir oyun ve oyalanmadan ibaret olduğunu söylerler. Aslolan ahirettir. Bu nedenle şiirlerinde Allah inancını, kanaat ehli olmayı, fakr anlayışını, ahlakın önemini ve dünyaya önem vermemeyi işlerler.

Fuzûlî’nin rubâîlerinde de genel konular ele alınmakla beraber daha çok rind-zâhid çatışması görülür. Tek amacı cennet olan zâhid, rind âşık tarafından alaya alınır. Âşık zâhidi şekilcilikle suçlar. Çünkü zâhidin tek yaptığı cehennem fikriyle korku salmaktır.

13. yüzyılda Evhadüddîn-i Kirmânî, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî; 14. yüzyılda Kadı Burhaneddîn, 15. yüzyılda Necatî, Ali Şîr Nevâyî; 16. yüzyılda Fuzûlî, Bağdatlı Ruhî, 17. yüzyılda Azmîzade Hâletî, Fehîm-i Kadîm; 18. yüzyılda Nâbî, Sabit; 19. yüzyılda Osman Nevres, Yenişehirli Avnî rubâî nazım şekliyle şiir yazmış önemli isimlerden bazılarıdır.

Cumhuriyet döneminde de rubâî yazan şairler olmuştur. Bunlardan bazıları; Arif Nihat Asya, Yahya Kemal Beyatlı, Ümit Yaşar Oğuzcan, Hilmi Yavuz ve Orhan Veli Kanık’tır. Bu şairler kendi hayat anlayışlarını ve düşüncelerini, felsefe, din ve tasavvufla ilgili görüşlerini rubâî tarzında kaleme almışlardır (Yerdelen: 1997, 3).

3. BÖLÜM: FUZÛLÎ DİVÂNINDAKİ RUBÂÎLERİN ŞERHİ

- 1) Ey feyz-i vücûd şâhid-i cûd sana
V'ey şâhid-i cûd her ne mevcûd sana
Ümmîd-i kabûl-i i'timâd-i keremün
Merdûdunı itmiş yine merdûd sana

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ î lün / me fâ 'î lün / fa'
2) Mef û lü / me fâ î lü / me fâ î lün / fâ'
3) Mef û lü / me fâ î lün / me fâ î lü / fe 'il
4) Mef û lü / me fâ î lü / me fâ î lü / fe 'il

b) Kelimeleri:

feyz (a.): bereket cûd (f.): cömertlik kerem (a.): lütuf
merdûd (a.): kovulmuş, geri döndürülmüş i'timâd (a.): dayanma
şâhid-i cûd: cömertliğin şâhidi feyz-i vücûd: varlığın bereketi
ümmîd-i kabûl-ı i'timâd-i kerem: cömertliğine dayanarak kabul edilme ümidi

c) Nesre Çevirisi:

Ey varlığının bereketi, cömertliğine şâhit olan! Varlık âleminde ne varsa cömertliğine şâhittir. Kabul edilme ümidi ve cömertliğine duyulan güven, kovduğunu yine sana döndürür.

d) Şerhi:

Allah, varlığın feyzi olarak geçer. Feyz, ilâhî tecellîdir ve vücûdu olmayan sabit bir aynadır ki her an tecellî eder ve ortaya çıkar (Cebecioğlu ,1997: 274). Cömertlik burada somut bir boyut kazanarak O'na tanıklık eder. Var olan her şey O'nun cömertliğine şahittir. Allah, o denli kerem sahibidir ki kendi katından reddedilenleri bile yine kendine

çevirir.

Vücûd, varlık demek olup bir şeyin kendisini veya başkasını kendisinde veya başkasında bulmasıdır. Bu noktada başkası, bir mahal ya da mertebe olabilir (Kâşânî, 2004: 577). Vücûd, şeyin aslını bilmenin bir ismi olup ledünnî ilmin varlığıdır. Bu, Hakk'ı keşfetmenin sıhhati hususunda müşâhedeye dayalı ilimleri ortadan kaldırır, ledünnî ilim gelince müşâhedeye gerek kalmaz (Erginli, 2006: 1123). Mutasavvıflara göre kâinatta Allah'tan başka bir şey yoktur. (Lâ mevcûde illallâh.)

Rubâide kastedilen ve şairin muhatabı olan mutlak varlık Allah (c.c)' tır. Hadîs-i şerîfte: “Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü u‘rife fe halaktü’l halka liu‘rife bihi” yani “Görünen suret ve bilinen şeylerle zâhir idim, diledim ki bilineyim. Bu bilinen şeyleri ve mevcûdâtı yarattım.” buyrulmuştur. Maksat Allah'ın kendisini göstermesi ve bildirmesiydi. Kutsî hadis olarak değerlendirilen bu hadis sahîh değildir. Keşif yoluyla hadis rivâyeti yapılabileceğine inanan mutasavvıflar, İbn-i Arabî'nin “Bu hadis keşfen sahîhtir ama naklen sabit değildir.” sözüne dayanarak oldukça önem vermişlerdir (Yıldırım, 2000: 98). Bu ve benzeri kutsî hadislerin müslümanlar tarafından rağbet görmesinin nedenlerinden biri de anlam olarak içinde sakıncalı bir durum barındırmaması ve lafzın hoş gitmesidir.

Allah bilinmeyi dilediği için yeryüzündeki tüm zerrâtı var etmiştir. İnsanoğluna nice lütuflarda bulunmuş, onu ihyâ etmiş, dünyayı insanın hizmetine sunmuştur. Ne var ki Kur'ân'da da buyrulduğu üzere insan nankörlük edip bu kapıdan yüz çevirmiş, neticede yaradanın muhabbetinden kovulmuştur. Lâkin Allah'ın Rahmân ve Rahîm sıfatının tecellîsiyle yine ümitle ona yönelmiştir. Çünkü başka bir kapı yoktur. Âdemoğlu her ne kadar gaflete düşüp günah işlese de yine O'na yönelir ve af diler. Rahmeti gazabından üstün olan Allah, kulunu kabul eder. Çünkü O (c.c) kerem sahibidir. Fuzûlî bir başka beyitinde, Allah'ın bağışlayıcılığından duyduğu ümidi şu şekilde dile getirir:

Havf-ı hatâda muzdaribem var ümîd kim

Lütfun vere beşâret-i 'afv-ı hatâ bana

Tecellî, Allah'ın zât ve sıfatlarıyla zuhûr etmesidir. Hakk'ın tecellî etmesi gibi ruh da tecellî eder. Bu durum sâliklerin pek çok hata yapmasına sebep olur. Bazen ruhun sıfatları ya da zâtı tecellî ederek sâlike Hakk'ın tecellîsinin zevkini yaşatır. Pek çok yolcu bu makamda gurura kapılarak Hakk'ın tecellisini buldukları gafletine düşerler. Eğer tasarruf sahibi kâmil bir şeyh olmazsa bu tehlikeden kurtulmak çok zordur (Necmeddîn-i Dâye,

2013: 250). Zira bir okyanus olan tasavvuf ilminde kendi yaptığımız derme çatma sandal ile yol almak mümkün değildir. Okyanusa lazım gelen bir gemidir ve dahi dümenini de ehil bir kaptana teslim etmek gerektir.

Şiirde geçen cûd ise cömertlik demektir. Din ve toplum ahlakımızın cömertliği teşvik etmesi ve erdemli bir insanın mutlaka cömert olması düşüncesinden yola çıkılarak şiir geleneğimizde de cömertlik, idealize edilen mükemmel insanın vazgeçilmez özelliklerindendir (Şentürk, 2017: 419). Şiirde de yaratıcının cömertliğinden bahsedilmektedir. Zira Allah, *ekremü'l-ekremîn* olandır ve cömertlerin en cömertidir.

e) Edebî Sanatları:

“Ey” hitabı ile seslenme söz konusu olduğu için nidâ sanatı görülmektedir. “Ey, merdûd, sana” kelimeleri birden fazla tekrarlandığı için tekrîr yapılmıştır. “cûd, mevcûd” kelimelerinde nakıs cinas vardır ki cinaslı kelimelerden birinin başında fazla harf bulunduğu için cinas-ı mutarrafa türüne girer. Yazılış ve telaffuzlarındaki benzerlikten dolayı aynı kökten türemiş gibi görünen bu kelimeler arasında aynı zamanda şibh-i iştikak sanatı da vardır.

2) Ey zâtuna mümkünât bürhân-i vücûb

Sâbit sana imtinâ'-i imkân-ı 'uyûb

Şâyeste-i ni'met-i hayât-ı ebedî

Ervâh-i ma'ârifünle ebdân-i kulûb

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef 'û lû / me fâ 'î lûn / mef 'û lû / fe 'ûl

2) Mef 'û lû / me fâ 'î lûn / me fâ 'î lû / fe 'ûl

3) Mef 'û lû / me fâ 'î lû / me fâ 'î lû / fe 'ûl

4) Mef 'û lû / me fâ 'î lûn / me fâ 'î lû / fe 'ûl

b) Kelimeleri:

mümkinât (a.): mümkün, olabilen

bürhân (a.): delil, ispat

vücub (a.): lüzumlu olma

bürhân-ı vücûb: lüzumlu olmanın delili

imtinâ' (a.): çekinme

uyûb (a.): utanılacak şey, kusurlar

şâyeste (f.): yaraşır

kulûb (a.): kalpler

ervâh (a.): ruhlar, canlar

ebdân (a.): tenler, insan

ma'ârif (a.): bilme, ilim

ervâh-ı ma'ârif: ilim irfan ruhu

şâyeste-i ni'met-i hayât-ı ebedî: ebedî hayatın nimetine yaraşır

imtinâ'-i imkân-ı uyûb: utanılacak şeylerin varlığını istememe

c) Nesre Çevirisi:

Ey mümkün varlıklar zatının zorunlu delili olan! Kusurlarının bulunmasının mümkün olmayışı sabittir. Bedenler ve kalpler, senin marifetlerinle sonsuz hayat nimetine layıktır.

d) Şerhi:

Şair, burada Allah'a hitap etmektedir. Gördüğümüz her şey ve var olan nizâmın sürekliliği, Allah'ın varlığına ve varlığının gerekliliğine delildir. Allah, sürekli yaratıp yok etmeye devam eder ve yarattığı her şeyde tecellî eder. Sûfilere göre tecellî, kalbe açılan gaip nurlarıdır. Bu yönüyle tecellî, çeşitli derecelerde gerçekleşir: Bir kısmı, maddelerden soyut mârifet ve sırlardan ibaret olan anlamların nurlarıdır. Bir kısmı, nurların nurlarıyla ilgilidir ki söz konusu ruhlar, meleklerdir. Bir kısmı rûzgârların nuruyla ilgilidir. Bir kısmı doğanın nurlarıyla ilgilidir. Bir kısmı isimlerin nurlarıyla ilgilidir. Bir kısmı türeyenlerin, anaların, illetlerin ve farklı mertebeleriyle sebeplerin nurlarıyla ilgilidir. Bu türlerden herhangi bir nur kirden, perdeden ve her türlü göz hastalığından uzak bir göze ulaşırsa o göz, her bir nur ile nurun üzerine yayıldığı her şeyi keşfeder (İbn Arabî, 2015a: 47-48).

Bürhân, doğruluğunda şüphe bulunmayan ve zarûrî bilgi getiren kesin delil anlamına gelmektedir. Kur'ân'da Allah'ın apaçık delilleri olmaları itibarıyla Hz. Muhammed (s.a.v)'e, Hz. Musa (a.s)'nın asâsı ve yine onun elinin bir meşâle gibi parlaması mucizelerine burhan adı verilmektedir. Bu da gösteriyor ki burhân, bütün şüpheleri ortadan kaldıracak açıklıkta ve itiraza yer bırakmayacak kesinliktedir. Dolayısıyla burhanda esas olan içerdiği bilginin doğru olmasıdır (Yavuz, 1992: 429). Yeryüzündeki

her şey de Allah’ ın varlığının, birliğinin, mekandan münezzeh oluşunun ispatıdır. Gördüğümüz bütün varlıklar O’nun tecellîsidir. Kûsec Ahmed Dede’nin de dediği gibi:

Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin

Tenlerde vü cânlarda nihân hep sen imişsin

Senden bu cihân içre nişân ister idim ben

En son şunu bildim ki cihân hep sen imişsin

Çiçekte, kuşta, dağda ... Allah’ a ait sıfatlar vardır. Aynı şekilde Allah’ ın bazı sıfatları insanlarda da görülür. Meselâ Hz. Ömer (r.a)’ de Adl, Hz. Ali (r.a)’de İlîm, Hz. Osman (r.a)’da Halîm sıfatı tecellî etmiştir.

Allah, sevdiği kullara kendi sıfatlarından lutfederek onları yüceltir. “Kudret” sıfatı ile tecellî ettiği kulu her şeye güç yetirir, “kelâm” sıfatıyla tecellî ettiği kulu insanları çaresiz bırakan güzel sözler söyler. “Basar” sıfatına mazhar kul ise kâinâtta her şeyi görür. İbn Acîbe’ye göre bu kapasite sadece insan varlığında saklıdır. Kul, kendi nefsinde fânî oldukça Rabbinin sıfatlarında bâkî olur (Derin, 2013: 97). Zira evvela bedende ve ruhta bulunan fazlalıklardan kurtulmak gerekir ki yerini güzellikler, ilim ve manevî hazlar doldurabilsin.

Kalpler Allah’ı anmakla mutmain olur. Kalp, ilâhî hitabın mahalli ve muhatabıdır. Marifet ve irfan denilen tasavvufî bilginin kaynağı, keşf ve ilhamdır. Yere göğe sığmayan Allah’ın sığıldığı yerdir. Kalbin yedi tavrı vardır:

1. *Sadr*: Göğüs, İslam cevherinin ocağıdır.
2. *Kalb*: Yürek, iman cevherinin ocağıdır.
3. *Şegaf*: Sevgi, halkı sevme ve onlara acıma cevherinin ocağıdır.
4. *Fuad*: Gönül, temâşâ yeridir.
5. *Habbetü’l-kalb*: Hakk’a yönelen sevginin yeridir.
6. *Süveyda*: Sevda, gaybı mükâşefe yeridir.
7. *Muhcetü’l-kalb*: İlahî nurların tecellî yeridir (Necmettin Razi, Mirsadü’l-ibadi, 110’dan akt: Uludağ, 1991: 274).

Kalpler, Allah’ın lütfetmesi sonucunda sonsuz hayat nimetine erişir. Bu nimetten kasıt da cennettir. Ancak kalbini temiz tutan ve mâsivâdan arındıran kişi, Allah’ın Kur’ân’da vadettiği mükâfatlara ve sonsuz hayatın güzelliklerine erişir. Kalbe, onun ihtiyacı dışında

şeyler verilirse bozulur ve kararır. Onu temiz tutmanın yolları ise Kur’ân’da ve peygamberin yaşamında âşikârdır.

e) Edebî Sanatları:

“ey” kelimesinde seslenme olduğu için nida, “ervâh, ebdân” kelimeleri ise anlamca uyumlu oldukları için tenâsüb sanatı vardır.

3) Ey ‘ukde-güşâ-yı ‘Acem ü Türk ü ‘Arab

Ressâm-i rüsûm-i fazl u âsâr-i edeb

Mazmûn-i hadîsün sebâk-ı her millet

Da‘vâ-yi kabûlün sened-i her mezheb

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

ukde-güşâ: zorluğu yenen

fazl (a.) : fazilet

âsâr (a.): eserler sebak (a.) : ders

mazmûn (a.): mana, ince söz

da‘vâ-yi kabûl: şefaât etme davası

mazmûn-ı hadis : sözünün mazmunu

sebak-ı her millet: her milletin dersi

sened-i her mezheb: her mezhebin

dayanağı

rüsûm (a.): alâmet

ressâm-ı rüsûm-ı fazl u âsâr-ı edeb: edep eserlerini ve olgunluk belirtilerini gösteren

c) Nesre Çevirisi:

Ey Acem'in, Türk'ün ve Arap'ın sorunlarını çözen; edep eserlerinin ve olgunluk belirtilerinin ressamı olan! Sözü'nün içeriği her milletin sebebi, kabul davan her mezhebin dayanağıdır.

d) Şerhi:

Burada hitap edilen kişi peygamberdir. *Da'vâ-yı kabûl* ve *mazmûn-ı hadîs* tamlamalarından bu anlaşılmaktadır. O, üç müslüman kavmi bir araya getirmiş ve her birinin sıkıntısını çözmüştür. Edebe dâir ne varsa peygamberimizin üzerinde toplanmıştır. Nitekim Hz. Aişe (r.anha) de O'nun ahlakının Kur'an olduğunu belirtmiştir. Şâir bunu 'âsâr-ı edeb' sözüyle ifade etmiştir. Edeb; terbiye, incelik, nezâket gibi manalara içerir ki Allah'a ve resûlüne karşı edepli olmak tasavvufun en önemli şartlarındanıdır.

Mürşîdler, peygamber varisi olduğu ve onun yaptığı vazifeyi ifâ ettikleri için Ashâb-ı Kirâm'ın Allah Resûlüne gösterdiği edebın bir benzeri de mürşîdlere gösterilmelidir. Edep, ifrat ve tefrit arasında bir orta yol tutarak taşkınlık ve sıkıntı arasındaki sınırı koruması manasında kullanılmaktadır (Derin, 2013: 254). *Mazmûn-ı hadîsten* maksat ise peygamberimizin söylediği sözlerin ince mânâlarıdır. Her milletin üzerine düşen vazife, bunları doğru idrâk edip yaşamımıza tatbik etmektir.

Rüsûm, resim kelimesinin çoğuludur. Sûfilere göre resim ve vesem, ezelde oldukları şekilde ebediyete akan iki niteliktir. Allah'ın bilgisinde takdir edilen şeyleri kastederler, yoksa ezelde uygulanıp işaretin ortaya çıkarmak istediği şeyler değildir. V-s-m "sime" kelimesinden türetilmiştir ve kulun üzerinde Hakka ait alâmet demektir ya da o, erenlerden ve hakka'l-yakîn bilgiye ulaştığını gösteren kuldaki bir işarettir. Resim ise kul üzerinde Hakk'ın eseridir. Her hal, makam ve müşâhedenin kendilerine ulaşan kimsede bir etkisinin bulunması gerekir. İşte bu etki resimdir (İbn Arabi, 2015a: 131-132).

Peygamberin ümmetinin en büyük arzusu onun şefâatine erişmektir. Şâfi' ve şefi' "aracılık eden, şefâatte bulunan" demektir. Şefâat terim olarak, kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyâzda bulunmasıdır. Şefâat, kurtuluş öğretisiyle bağlantılı olarak birçok dinde yer almakla birlikte niteliği ve biçimi farklılık gösterir. Aşkın ilâh anlayışı, âhîret inancı, ruhban sınıfı ile kutsal kişilere ve varlıklara vurgu yapan dinî öğretilerde bu kavram daha çok öne çıkmaktadır. Genellikle şefâat, ölmüş ya da yaşayan kutsal kişiler

vasıtasıyla dindarlar adına yahut günahı ve sevabı birbirine eşit durumdaki bir ruhun lehine Tanrı katında özel bir müdahale ve af talebinde bulunma şeklinde gerçekleşir. Esasen birçok dinde ölmüş kutsal kişilerin öteki dünya için aracılık yapabileceğine ve şefâat istemek üzere onlara dua edilebileceğine, aynı zamanda ölümlerin arkasından yapılan duaların azaptan kurtarıcı gücüne inanılmaktadır (Alıcı, 2010: 411).

Âhirette gerçekleşecek şefâatle ilgili olan hadislerin çoğu Hz. Peygamber'in şefâatine dairdir. Allah'ın, özellikle bir duasını mutlaka kabul edeceğine dair her peygambere tanıdığı ayrıcalığı Resûlullâh dünyada kullanmamış, şefâat etmek amacıyla bunu âhirete bırakmış ve Allah'a ortak koşmamak şartıyla büyük günah işleyen herkesin bundan yararlanacağını söylemiştir (Yavuz, 2010: 413'deb akt. Kayaokay, 2017: 273). Şaire göre peygamber, her milletin yardımına koşan edep ve fazilet timsâlidir. Tek bir hadisi nice dersler verir. Her mezhep işin sonunda onun gittiği yola döner. Çünkü o yol, Hakk yoludur. Vâcibü'l- vücûd (var olmak için başka bir varlığa ihtiyaç duymayan) olan Allah, peygamberi sırât-ı müstakîm üzere kılmıştır.

e) Edebî Sanatları:

“ey” seslenişinden ötürü nida, “Acem,Türk, Arap” kelimelerinde hepsinin birer millet ismi olması nedeniyle tenasüp vardır. “Ressâm ve rüsûm” kelimeleri aynı kökten türediği için iştikak sanatı yapılmıştır. Bu tür kelimelere de müştak kelimeler denmektedir.

- 4) Hoş ol ki çekem dem-i ecel bâde-i nâb
Ser-mest yatam kabrde tâ Rûz-i Hisâb
Gavgâ-yi kıyâmetde duram mest ü harâb
Ne fikr-i hisâb ola ne idrâk-i azâb

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'ûl
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / mef 'û lü / fe 'ûl
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'ûl

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl

b) Kelimeleri:

dem (f.): vakit, an	bâde (f.): şarap, içki	nâb (f.): saf
ser-mest (f.): sarhoş	rûz-i hisâb: hesap günü, mahşer	
idrâk (a.): anlayış	azâb (a.): işkence, keder	
dem-i ecel: ecel vakti	bâde-i nâb: saf şarap	
fikr-i hisâb: hesap düşüncesi	idrâk-i azâb: azap anlayışı	

c) Nesre Çevirisi:

Ecel vakti saf şarabı içmek, kıyamet gününe kadar kendinden geçmiş bir şekilde kabirde yatmak ne hoş olur! Böylelikle kıyamet kavgasında sarhoş bir halde kalkarım. Ne hesap verme fikri ne de azap düşüncesi olur.

d) Şerhi:

Şâir, ecel vakti geldiğinde içtiği şarabın etkisiyle kıyamete kadar uyumak istemektedir. Gerçekte de içki içenler sarhoşluk nedeniyle bir süre uyurlar. Uyandıklarında ise baş ağrısı devam eder. Buradaki şarap manevî içkidir ve bu aşk şarabına erdiği için şair sermest bir hal üzere mezarında yatar. Bâde, içki ve kadeh anlamında kullanılır. Eski Türkçesi süci, Çağataycası çağır, çakırdır (Onay, 2007: 57). Tasavvufî terim olarak ise tecellî-i esmâdır. Zayıf kalbin aşkına denir. Sülûkun başlangıcında ve avamda olur (Şimşek, 2017: 53).

Herkesin hesaba çekildiği o güne kadar kabir ya cehennem çukurlarından bir çukur ya da cennet bahçelerinden bir bahçedir. Kavgaya kıyâmet, her şeyin bir bir ortaya çıktığı, herkesin kendi derdine düştüğü bir kargaşa ortamıdır. Mahşer, öldükten sonra dirilme yani dünyadan göçtükten sonra geçici olarak ulvî ve suflî bir hayat yaşamak üzere dirilmektir. Kıyamet-i suğra (küçük kıyamet) budur. “Kim ölürse kıyameti kopmuştur.” hadisiyle buna işaret edilmiştir. İradî ölümden sonra kudsî âlemde kalbin ebedî olarak diri kalması tarzında yeni bir yaşama kavuşmak. Buna *kıyamet-i vusta* (orta kıyamet) denir. Ölümden evvel ölmekle kavuşulan hayat budur. Fenafillâh mertebesine erdikten sonra bekâbillâh makamında hakîkî bir hayata kavuşmak. Buna da *kıyamet-i kübrâ* (büyük

kıyamet) derler (Uludağ, 1991: 291-292). Şair, hesap günü gelip de uyandığında mahmurluk hâlâ devam ediyor, öyle ki ne hesap ne azap kaydında. Çünkü o, aşk sarhoşu olmuştur ve sarhoşken işlediği günahlardan ötürü hesaba çekilmemesi gerekir. Yaptıklarının sorumluluğunu üstlenecek iradesi elinden gitmiştir.

Sekr, kulun kendisinden geçme halidir. Muhabbet ehlinin makamıdır. İlim dereceleri ona yetişemez. Hakk'tan gayrısı ile meşgul olmaz (Baba, 1998: 244). Sûflere göre sekr, güçlü bir varid (gelen) nedeniyle kendinden geçmektir. Neşe, sevinç, heyecan ve coşkuyla çelişen her şeyden habersiz kalmaktır. Kuruntular bu hal sahiplerinde suretler olarak gözüktür. Çünkü sarhoşluğun tahayyül gücünde güçlü bir etkisi vardır. Bir sahabe “Ben hakîkî bir müminim.” dediğinde, kendisine imanın hakikatinden soru soran Hz. Peygamber’e, “Sanki Rabbimin Arş’ı zuhûr etmiş de ona bakıyorum.” demiştir. Burada kıyamet gününü kastetmektedir. Böylelikle bütün bu ifadelerde, hayal mertebesinin gereği zikredilmiştir. Sarhoşluktan ayılınca sureti yönünden bu durum kendisinden kalkar (İbn Arabî, 2015a: 271-272). Bu nedenle âşık daima sarhoş olmak ister. Böylece hesap endişesinden kurtulacaktır. Onlara zaten suâl olunmaz. Çünkü hâlleri onlara tercümandır. Aynı hâl, Fuzûlî’nin şu beyitinde de görülür:

Öyle ser-mestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir

Ben kimem sâkî olan kimdir mey ü sahbâ nedir

e) Edebî Sanatları:

“rûz-i hisâb-gavgâ-yı kıyamet, fikir-idrâk ve bâde-mest-ser-mest” kelimelerinde tenâsüb vardır. Çünkü bu kelimeler arasında anlamca ilgi bulunmaktadır ve tezat oluşturmayacak şekilde kullanılmıştır. Hesap günü-kıyamet kavgası ile sarhoş-kendinden geçmiş kelimeleri dizelerde aynı sıra ile verilmediği için müşevveş leff ü neşr vardır:

Ser-mest yatam kabrde tâ Rûz-i Hisâb

1

2

Gavgâ-yi kıyâmetde duram mest ü harâb

2

1

- 5) Sâkî kerem it şarâb-i gül-fâm yürüt
Gül-fâm şaraba virme ârâm yürüt
Bezm içre habâb-i eşk-i gül-gûnumdan
Min câm yürütme leb-be-leb câm yürüt

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'il
2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / mef 'û lü / fe 'il
3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'
4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / mef 'û lü / fe 'il

b) Kelimeleri:

sâkî (a.): içki sunan	gül-fâm (f.): gül renkli
ârâm (f.): durma, dinlenme, huzur	bezm (f.): içkili, eğlenceli meclis
habâb (a.): su üzerinde olan hava kabarcıkları	eşk (f.): gözyaşı
câm (f.): sırça bardak, kadeh	şarâb-ı gül-fâm: gül renkli şarap
habâb-ı eşk-i gül-gûn: gül renkli gözyaşının kabarcıkları	

c) Nesre Çevirisi:

Ey sâkî, lutf eyle gül renkli şarabı yürüt. Gül renkli şarabı bekletmeden yürüt. Mecliste, gül renkli gözyaşımın kabarcığından; bin kadeh yürütme, dudak dudağa kadeh yürüt.

d) Şerhi:

Divan şiirinde şarap, mecazî olarak aşkı simgeler. Şairler, teşbih ve kinaye yoluyla şarap mazmununu çeşitli yollarla kullanır. Şarabın mucidi Cem'dir. Şarap, kesin hükümlerle haram kılınmıştır ve o denli aziz olan su dahi şaraba katılsa şarabın haram oluşunu ortadan kaldıramaz. Ârif kimseler kişiyi sarhoş ve medhûş eylemek hususunda aynı özelliklere sahip olduklarından ilâhî tecellileri şaraba benzetmişlerdir (Ceylan, 2007a: 306). Âşık

olan kimse, sevgiliye kavuşamadığı veya ondan yüz bulamadığı zaman, kendini içkiye verir. Ancak dertlerini unutmak için içip kendinden geçince sevgiliyi de unuttur (Zeren, 1986: 165). Aşk şairi olan Fuzûlî'nin birçok rubâîsinde de âşıktaki şarap içme arzusu görülmektedir.

Rubâîyi tasavvufî açıdan yorumlayacak olursak buradaki meclis Allah'ın tecellî ettiği bir mekân, kadeh gönül, şarap ise aşktır. Yani şarap ile dolu bir kadeh, aşkla dolup taşan bir gönül demektir. Âşığın gönlü o denli ilahî aşk ile cezbeyle gelmiştir ki bu hâlin sekteye uğramasını istemediği için şaraba dur durak vermeden sun, o aşkı kalbime doldur ey sâkî, ey mürşîd, demiştir. Eskiden içkili toplantılarda içkiyi bir kişi tek kapla dağıtırdı. Bir elinde şarap testisini, bir elinde kadehi tutar, toplantılarda bulunanlara, sıra ile içki verirdi. İçki kabını sâkinin elinden alan içer, sonra yanındakine verirdi (Eyuboğlu, 1994: 10- 11). Günümüzdeki içki meclislerinde böyle bir uygulama görülmemektedir.

Sâki, su dağıtan anlamına gelir ve turûk-ı âliyyede manevî bir vazifedir (El-Cerrahi, 2013: 338). Feyyâz-ı mutlâk, bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah'tır. Mürşîd-i kâmil ve pîr-i tarîkat anlamlarına da gelir (Uludağ, 1991: 412). Burada sâkî mürşîddir. Bütün tarikatlerde sülûkun başarıya ulaşması için en temel unsur kâmil ve mükemmil (kemâle erdiren) bir mürşîdin varlığıdır. Mevlânâ'nın ifade ettiği üzere sülûk yoluna pîrsiz giren yolunu şaşırır, şeytanın oyuncağı olur. İnsan bildiği yollarda bile şaşırırken nasıl olur da daha önce hiç gitmediği yolda rehber olmadan başarıya ulaşır (İzbudak, 2004: 187'den akt. Derin, 2013: 137). Dolayısıyla sâki yani mürşîd, sunduğu şarap ile sâlike ilahî aşkı aktarır.

Şiirde geçen *bezm* sözcüğü bize ruhlar âlemini hatırlatmaktadır. İnsanda ebediyet, ölümsüzlük ve sonsuzluk için bir arzu, özlem ve iştihak vardır. Bütün mahlûkattaki özlemlerin en büyüğü budur ki “Kalû: Belâ!” meclisini özlemektedir (Brodbeck, 2013: 156). Divan şiirinde âşığın sürekli olarak içki meclisinde görülmesinin asıl sebebi de budur. Bu meclis, asıl sevgilinin anıldığı bir mabed gibidir.

Bu özlemi dindirmeye muktedir olan ise şaraptır. Âşık, varlık ve yokluk ile dinlenmiş ve henüz mâşûkun yüzünü görmemişti. Birden *kün* (ol) sözünün nağmesi onu yokluk uykusundan uyandırdı. Âşık, o nağmeyi işitince onda bir vecd hali meydana geldi ve o vecdden vücûd buldu. O nağmenin zevki başına düştü (Fahreddîn-i Irâkî, 2012: 153). Bu sebepledir ki şarap içmek ister ve kendinden geçerek o bezmi arzular. Fuzûlî'nin bu

beyitinde de âşık, şarap içmek istemektedir:

Eğer murâd ise vermek safâ-yi cevher-i rûh

Felek-misâl yürüt sâgar-i şarâb-i sabûh

e) Edebî Sanatları:

“yürüt, leb” kelimeleri birden fazla söylendiği için tekrar vardır. “câm, şarâb, sâkî, bezm” kelimeleri aynı anlam dairesinde bulunduğu için tenasüp vardır. ‘Sâkî’den kasıt mürşîd olduğundan istiare olur. Çünkü sâkînin sarhoş eden içkisi ile mürşîdin ilâhî aşk iksiri benzer tesir gösterir.

- 6) Cânumda olan zahîre-i nutk u hayât
Cismümde olan cevher-i hüsn-i harekât
Sarf olmadı hûblar reh-i ‘ışkında
Efsûs ki bî-hûde geçürdüm evkât

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lün / fa‘
4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

zahîre (a.): mecâl, kuvvet	nutk (a.): söz, konuşma
cevher (a.): inci	hüsn-i harekât: hareketlerin güzelliği
sarf ol-: harcanmak	hûblar (f.): sevgililer
reh (f.): yol	efsûs (f.): yazık
bî-hûde (f.): boşuna, boş yere	evkât (a.): vakit

zahîre-i nutk u hayat: yaşama ve konuşma kuvveti

cevher-i hüsn-i harekât: güzel hareketler cevheri

reh-i ışk: aşk yolu

c) Nesre Çevirisi:

Canımda olan konuşma ve yaşama kuvveti ile bedenimde olan güzel davranış cevheri, güzellerin aşk yolunda harcanmadı. Yazık ki ömrümü boşa geçirdim.

d) Şerhi:

Şair, Allah' ın kendisine verdiği güzellikleri sevgili yolunda harcamadığı için vaktini boşa geçirdiğini, pişmanlık duyarak dile getirmektedir. Şâirin bu yakınıştan dolayı ömrünün âhirinde olduğu söylenebilir. Nitekim gençliğini ve zamanını doğru şekilde harcamadığını ifade etmektedir.

Şiirde geçen *cisim* sözcüğü, üç boyutlu varlık anlamında ve genel olarak ruh veya nefis gibi manevî varlıkların karşıtı olarak kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ikisi de insan hakkında olmak üzere birine “beden” anlamında tekil, diğetine “şekil, dış görünüş, cüsse” anlamında çoğul olarak yer verilmiştir (Karlığa, 1993: 28). Şair cismindeki güzelliklerin sevgili yoluna harcanmamasına pişmandır. Eğer aşık olsaydı bedeni zayıf düşer, benzi sararıp solar, beli bükülürdü.

Hüsn, güzellik demektir. Bu ıstılah ve bununla yapılan terkipler gerek ahlakta gerek tasavvufta fazlaca kullanılmıştır (Seccâdî, 2007: 209). Rubâide *hüsn-i harekât* terkiibiyle kullanıldığı görölmektedir.

Muhabbet ve aşkın hayatın, bekânın ve âlemin varlığının kaynağı olduğunda şüphe yoktur. Zira varlıkların bütün hareketleri, durmaları ve her türlü faaliyetleri aşk esasına dayanmaktadır. Ârifler göklerin varlığının ve yıldızların hareketlerinin dahi aşk ve muhabbet nedeniyle olduğunu dile getirir (Seccâdî, 2007: 50). Nitekim ilahî aşkın cezbesiyle dönen mevlevîler ile kâinâtın dönüşü arasında benzerlik açısından bağ kurulmaktadır.

Mecazî aşk ilk aşamada hevestir. Eskiden doktorlar aşkı, bir sabit fikir ve hastalık olarak görürdü. Bunun çaresi de sevilen ile buluşmak, cinsî tatmin veya yeni bir aşktır. Aşkın maddî manevî bütün bağları kırdığını düşünen sûfiler, bu aşkı da hoş görür (Gölpınarlı,

1969: 116). Çünkü bu aşk, ilgi ve alakanın artması ile vecd ve aşka dönüşür. Hem mecazî hem ilahî aşka değer veren Fuzûlî, beşerî aşkı bir basamak olarak gördüğü için burada beşerî bir sevgiliden söz ediyor olabilir. Fakat “hûblar” diye çoğul kullanımından dolayı kastedilenin Allah ve resûlü olduğu da düşünülebilir.

Avamda aşk karşı cinse duyulan aşırı sevgi ve ilgi şeklinde görülürken, tasavvufta Allah sevgisi anlamına gelir. Aşk, âşığın gözünden bütün varlıkları, gönlünden bütün istekleri siler; âşığın gözünde sevgiliden başka bir varlık, gönlünde ondan başka bir istek bulundurtmaz (Mutlu, 2012: 94). Eğer âşığın zihnini ve gönlünü Allah’tan gayrisi meşgul ederse orada hakikî aşkın yeşermesi mümkün olmaz. Bu yolda ya serden ya yardan geçmek gerekir.

Hayat sözcüğü “hayy”dan türer ve dirilik, canlılık anlamına gelir. Gönül hayatı bir dirinin zikrindedir ki o diri hiçbir zaman ölmez. Yaşamının sefâsını Allahu Teâlâ ile diri etmektir. Kalbin hayatı ancak nefsin arzularını öldürmekle olur. Hayatın tadı dört şekilde alınır:

1. İbadet, tâat bu meleklerle mahsustur.
2. İlim ve vahyi intizâr peygamberlere mahsustur.
3. Allah’ın emrine uymak ve Peygamber efendimizin sünnetine uyarak zinde yürümek Sıddıklar zümresine mahsustur.
4. Yemek, içmek. Bu da yukarıda sayılan üç zümrenin dışındakiler içindir. O zümreye dahil olmadıktan sonra ister âlim ister cahil ister âbid ister zâhid olsun, bütün işleri yemek içmektir (Baba, 1998: 103). İslam dininde yeme içmeye aşırı düşkünlük hoş karşılanmamıştır ve bu hususta çeşitli hadisler râvi olunmuştur.

Şiirde ifade edildiğine göre şair, dünyadaki imtihanı kaybetmiştir ve zamanını boşa harcamıştır. Aynı serzeniş Ahmed Paşa’da da görülmektedir:

Şol ömr kim sensiz geçer ol ömr zâyî ömr imiş

Bir cân ki anın cânı yok ol cân dahı cân olmamış

e) Edebî Sanatları:

“can, cisim” ve “hüsn, hûb” kelimeleri anlamca birbirini desteklediği için tenasüp vardır.

- 7) Ta'mîr-i bikâ' ü cem'-i mâl itdün dut
Her ârzû etdünse ana yetdün dut
Çün 'ömr bekâsına dutulmaz ümmîd
Her hâl ile geldüğün kimi gitdün dut

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'
2) Mef 'û lün / me fâ 'û lü / me fâ 'î lün / fa'
3) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'
4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'

b) Kelimeleri:

bikâ' (a.): ülkeler	ta'mîr-i bikâ' (f. tam.): ülkeleri mamur etmek
cem' (a.): biriktirme, toplama	mâl et-: varlık etmek, servet
ârzû (f.): istek, heves	bekâ' (a.): bulunduğu halde kalma, daim olma
kimi (t.): gibi	çün (f.): çünkü
ümmîd (f.): umma, emel	hâl (a.): durum
ta'mîr (a.): bozuk bir şeyi düzeltme, mamur etme	

c) Nesre Çevirisi:

Bütün ülkeleri mamur ettiğini ve mal mülk edindiğini; her ne istedinse ona eriştiğini farz et. Ömrün kalıcılığına ümit bağlanmayacağı için dünyaya nasıl geldiysen öyle gideceğini farz et.

d) Şerhi:

Şair bu rubâîsinde dünyanın geçiciliğini ve dünya malına önem vermemek gerektiğini şu şekilde izah etmektedir: Nice mal ve mülkünün olduğunu ve her türlü emeline ulaştığını farz et. Neticede bu dünyaya gelirken nasıl geldiysen bu diyardan göçerken de o hâl üzere

gideceksin. Dünya malından yanına en ufak bir şey alamayacaksın. Karun'a, Hz. Süleyman (a.s)'a kalmayan bu dünya sana da kalmayacak. Burası bir handır, sen de yolcu olduğunu unutma. Çünkü bu âlem fânîdir. Yenişehirli Avnî'nin şu beyiti de aynı mânâyı ihtiva eder:

Değil gedâ-yı zebûn şehriyâr olursa bile

Bu kârgâhta hiç kimse câvidân kalmaz

(Hızır ile İlyas müstesnadır. Onlar dünyada sonsuza dek kalacaktır.)

Fuzûlî'nin de dediği gibi “Dünya nedür ü taallukâtı, endişe-i mevttür hayatı.” (Dünya ve onunla alakalı şeyler nedir? Bütün hayatı ölüm korkusundan ibarettir.) Sonsuzluk öbür diyardadır ki orada da malın mülkün insana bir faydası dokunmayacak ancak işlediğin amellerine göre muamele olunacaktır.

Arzû ise kimi sâliklerin bilerek ve isteyerek kendi asıllarına eğilim göstermeleri anlamına gelmektedir (Uludağ, 2012: 45). Yani nefsânî bir haslettir. İnsanoğlunun arzuladığı her şeye ulaşması mümkün değildir. Her isteğine ulaşan kişilerin de hayatta bir gayesi ya da gerçekleştirmek isteyeceği bir ereği kalmadığı için yaşamdan zevk almamaları söz konusu olmaktadır. Her muradına eren kişinin de nihayetinde elde edeceği tek şey bir karış topraktır.

Ömür, iki çeşittir: Ömr-i evvel ve ömr-i sâni. Biri fânî, diğeri bâkî hayattır. Ömür denilen şey nefestir, mâh ve sâl değildir. Nefes muhafaza olunmasa saate sârî olur. Ve saat güne, gün haftaya, hafta aya, ay yıla, yıl da yüzyıla sirayet ederek mecmû'-ı evkât telef olup hüsrân-ı azîm hasıl olur (Seyyid Mustafa Rasim Efendi, 2008: 813-814). İnsanoğlunun kıymetini bilmediği şeylerden en önemlisi zamandır. Ahirette “Ömrünü nerede geçirdin?” diye sorulduğunda pişmanlık duymamak için beyhûde işlerle ömür sermâyesini tüketmemek gerekir.

Dünya azıyla çoğuyla, acısıyla tatlısıyla, evveliyle âhiriyle bir bütündür. Dünya imtihanları farklı farklı olsa da hepsi neticede sabır ve şükür ile ilgilidir. Dünyayı bilmenin alâmeti, onu terk etmek; ona dayanan, onu seven, onu tercih eden ve onun değerini gözünde büyüten kimselerden uzaklaşarak, orada zühd ve yalnızlık içinde yaşamaktır. Dünya yok olup giden bir gölge, kul ile Mevlâsı arasında bir perdedir. Hakikî kul, onun sevgisinin zerresini bile kalbine koymaz (Erginli, 2006: 188). Zira Çalab'ın

tahtı olan gönüle, O’ndan başkasının sultanlık etmesi yakışmaz.

Varlık fânîdir. Tarikatte tasavvuf, mevcûdâtı ve kendi varlığını bilkuvve yok farz etmekten ibarettir. Molla Câmi bir beyitinde bu hususu şöyle ifade etmiştir: “Kâinâtta mevcût olan her şey vehim ve hayalden yahut aynadaki yansımadan ibarettir.” Hakîkatte ise esrâr-ı kevne tam manasıyla vukûf kesbetmektir. Tasavvufta bir adem meselesi vardır ki bilhassa vahdet-i vücûdu ilgilendirir. Adem yokluk manasındadır. Bütün mevcûdât ve meşhûdâtı yok saymaktır. Varlık izâfîdir. Var olan yalnız Allah’tır. Geri kalanı fânîdir. Buna delil olarak Rahman suresinin 26 ve 27. ayetleri örnek gösterilebilir: “Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir. Yüce ve Kerîm olan Rabbinin varlığı bâkîdir” (İz, 1990: 77-78). Ezeli ve ebedî olan sadece Allah’tır. İmtihan için gönderildiğimiz bu dünya, içindeki her şey ile yok olup gidicidir. Bu geçici dünyaya bel bağlayan kişi Evhâdüddîn-i Kirmânî’nin de dediği gibi âhiretten mahrum kalır:

Yakîn yolunda şüphesi olmaz kişinin

Şüphe ve yakîn ile emniyeti olmaz kişinin

Dünyâ düşkünleri mahrumdur âhiretten

Ey dost hem o’su hem bu’su olmaz kişinin

Kul, dünyaya dair şeyleri heves etmekten kaçındığı zaman Allah ona bu dünyayı hizmetçi kılar. Fakat dünyalık peşinde koşarsa ömrü hep kovalamakla geçer. Dünyanın kanunu budur ki kaçan kovalanır.

İnsanoğlu bu dünyada sadece bir gölgedir. Gölge kendisinin bağlı olduğu şahsın veya cismin vücûdundan başka bir vücûda sahip olmadığı gibi vahdet-i vücûda gönül veren mutasavvıflara göre mükevvenâtın da Hakk’ın vücûdundan başka bir vücûdu yoktur. Onlar, eşyanın his ve akla göre zâhir olan vücûduna vücûd-ı zillî (gölge varlık) demektedir ki hakikî değil, vehmî ve hayalî bir vücûd demektir (Ertuğrul, 1991: 13).

e) Edebî Sanatları:

“arzû, ümîd” kelimeleri aynı bağlamda oldukları için tenasüb, “her, tut” kelimelerinde ise birden fazla zikredildiği için tekrar vardır. “gel-, git-“ kelimeleri anlamca karşıt olduğu için tezat sanatı görülür. “itdün, gitdün” kelimeleri arasında nakıs cinas vardır.

- 8) Dirler ki kılur gonce leb-i yâr ile bahs
Gül-berg-i ter ol lâ‘l-i güher-bâr ile bahs
Ol bir nice dilsüzlere töhmetdür bu
Zîrâ ki gerek lehce vü güftâr ile bahs

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘ül

b) Kelimeleri:

gonce (f.): tomurcuk, açılmamış çiçek	leb (f.): dudak
leb-i yâr: sevgilinin dudağı	bahs (a.): iddiâlaşma
güftâr (f.): söz	lehce (a.): söylenilen lisan
gül- berg (f.): gül yaprağı	ter (f.): taze
gül-berg-i ter: taze gül yaprağı (mec. sevgilinin dudağı)	la‘l (a.): yakut gibi kırmızı renkli taş
töhmet (a.): yük, zorluk	güher (f.): cevher
la‘l-i güher-bâr: cevher saçan dudak	zîrâ (f.): çünkü

c) Nesre Çevirisi:

Gonca, sevgilinin dudağıyla yani taze gül yaprağı, inci saçan dudak ile bahse tutuşmuş, derler. Bu, birçok dilsiz için ağır bir yüküdür. Zira iddiaya gelenin söz ile bahse girmesi gerekir.

d) Şerhi:

Sevgilinin dudağı çoğu kez goncaya teşbih edilir. Gonca, açılmamışlık özelliği ile kendini gösterir. Çünkü o, açılmamış bir güldür. Sevgilinin ağzı ise dürcdür. Nitekim yârin ağzından bir söz duymak her âşık için iftihar edilesi bir onurdur. Çünkü içindekiler inci gibi değerlidir. Leb ise sevgilinin dudağıdır. Dudağın gülümsemesi âşık için fevkalâde bir durumdur.

Leb; gonca, gül ve âb-ı hayattır. Görünüşündeki güzellik, darlık ve kenarındaki ben gibi yönleriyle divan şairlerince kullanılmıştır. Rengi ise la'l gibi kırmızıdır. La'l, yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir çeşit cevherdir. Şark edebiyatında dilberlerin dudağı daima la'le teşbih edilmiştir. Renginin 'leb'e benzemesi nedeniyle doğrudan dudak yerine de kullanılmıştır (Onay, 2007: 258). Divan şiiri geleneğine göre sevgilinin yüz güzelliğine ait unsurlar hazine, gencine kabul edilir. Yanağının gümüş, ağzının sadef, dişlerinin inci, dudağının yakut olması bu sebeptendir. Dolayısıyla böylesine değerli sevgiliye âşığın canından başka şey sunulamaz, ucuz kalır.

Şiirde sevgili konuşabilme özelliğinden dolayı gonca ve gülden üstün tutulmuştur. Nitekim söz, Fuzûlî'ye göre insanı ve toplumları ölüm uykularından uyandırır. Söze değer vermeyen toplumları bekleyen âkıbet, ölümden başka bir şey olamaz. Fuzûlî söze, toplumları yaşatan ve insanı insan yapan temel bir değer olarak bakmakta, onu bir nevi hayatın ruhu ve canı mesabesinde görmektedir (Doğan, 2011: 178).

Gonca, açılmamış çiçek yani tomurcuktur. Divan şiirinde sevgilinin ağzı için kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılması demektir. Tıpkı insanın gülünce ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hali içinde sırlar saklayan bir güle benzer, onun açılması sırrın âşikâr olmasıdır. Goncanın açılması “çâk olmak, yüzünden örtüyü atmak, didârı keşfeylemek” gibi şekillerde kendini gösterir. Gonca olan ağız, açılmadığı zaman remz ile konuşur. İçinin kırmızılığı ve tazeliği nedeniyle de ele alınan gonca, içinde mücevher saklama (la'l dudaklar ve inci dişler) özelliği gösterir. Gonca bazen kadehi andırır, bazen de defter olur. Kadeh oluşu, içinin şarap renginde oluşundan, defter olması da içinde yapraklar bulunmasından dolayıdır. Kapalı ve bâkir olması nedeniyle de bir geline benzetilir (Pala, 2008: 168). Sevgilinin inci dişlerinin görülmesi için âşığın gözyaşı nisan yağmuru görevini üstlenir. O halde bu goncanın açılıp gül oluşunu görmek de sadece âşığın hakkıdır.

Leb, ârifler tarafından söz anlamında kullanılır. Bazıları ise bu ıstılahı varlıklara hayat

veren rahmânî nefes anlamında kullanmışlardır. *Leb-i la' l* ise maşukun sözü demektir. Ruh üflenmesi ve hayat bağışlanması anlamındadır (Seccâdî, 2007: 294). Fuzûlî'nin şu beyitinde de sevgilinin dudağının inci saçtığı görülür:

Pây-bend oldum ser-i zülf-i perîşânıñ görüp

Nutktan düştüm leb-i lâ'l-i dür-efşânıñ görüp

Şiirde geçen *güherbâr* kelimesinden kasıt ise sözlerdir. Sevgilinin ağzı, konuştuğunda inciler saçır. Dilsiz ifadesiyle kastedilen gonca ve gül yaprağıdır. Gül yaprağı ve gonca onunla bahse tutuşamaz zira onların sevgili gibi konuşma özelliği yoktur. Dolayısıyla bu işin üstesinden gelemeyen, iddiayı kazanamazlar. Buradaki anlamı destekler nitelikteki Necâtî'ye ait bir beyit ise şöyledir:

Ne yüzle yüze yüz olmak dilersin ey güneş yâre

Güzellikten murâd olan bilirsın çeşm ü ebrûdur

İnsan Allah'ın en güzel ve kusursuz kıvamda (ahsen-i takvîm) yarattığı varlıktır. Bu nedenle vasıf olarak insana ait güzellikleri barındıran başka bir varlık yoktur.

e) Edebî Sanatları:

“gonce, gül-berg”, “lehce, güftâr”, “la' l, güher” kelimeleri arasında anlam ilişkisi olduğu için tenâsüb vardır. “gonca, gül yaprağı” kelimelerine insana ait özellikler yüklenerek kişileştirme yapılmıştır. Ayrıca goncadan kasıt sevgilinin ağzı olduğu için açık istiare olur. “La' l, gonca ve güherbâr” kelimelerinde de açık istiare vardır. Burada benzeyen (müşebbeh) unsurlar belirtilmemiş, nitelik olarak güçlü olan kendisine benzetilen (müşebbehünbih) ögelere yer verilmiştir. Altı çizili sözcükler anlamsal çerçevede ele alınınca ‘toplama ve yayma’ anlamına gelen leff ü neşr sanatı olduğu görülür. Birinci dizide söylenenlere karşılık ikinci dizide söylenenler aynı sırayı takip ediyorsa mürettep (düzenli) leff ü neşr olur:

Derler ki kılar gonce leb-i yâr ile bahs

1 2

Gül-berg-i ter ol lâ'l-i güher-bâr ile bahs

1 2

9) Ey mihr-i ruhun kadîm ü âlem hâdis

İzhâr-i vücûda keşf-i râzun bâ'is

Geçdüm ser-i kûyunda iki 'âlemden

لى بين مقامين مقام ثالث¹

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

2) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

3) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'

4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'

b) Kelimeleri:

mihr (f.): güneş

mihr-i ruh : yüzünün güneşi

kadîm (a.): eski, öncesi bilinmeyen şey

hâdis (a.): sonradan meydana

gelen izhâr (a.): gösterme, meydana çıkarma

vücûd (a.): varlık, var

olma izhâr-ı vücûd: varlığın ortaya çıkması

keşf (a.): gizli bir şeyi bulma,

meydana çıkarma

ruh (f.): yanak, yüz

makâmeyni (a.): iki makam, durulan yer

râz (f.): sır

keşf-i râz: sırrın açığa çıkması

sâlis (a.): üçüncü

ser-i kûy: sevgilinin bulunduğu yer

bâ'is (a.): icap ettiren, sebep

c) Nesre Çevirisi:

Ey Rabbim, yüzünün güneşi önce, âlem ise sonradan olmadır. Sırrını keşfetmek, varlığının ortaya çıkmasına sebep oldu. Senin yanı başında iki âlemden de geçtim. Benim

¹ Lî beyne makâmeyni makâmun sâlis

makamım iki makam arasında üçüncü bir makamdır.

d) Şerhi:

Şairin şiirde dile getirmek istediği şunlardır: Ey yerin ve göğün hakimi Allah, sen şüphesiz ezeli ve ebedîsin, âlemin ve mâfihânın da yaratıcısısın. Her baktığımız noktada senin tecellîni görmek mümkündür. Ben ise görünen bu âlemden ve varlığından emin olunan diğer âlemden de geçmiş bir haldeyim, araftayım. Benim makamım dünya ve ahiretten ayrı üçüncü bir makamdır ki orada ne dünya telâşesi ne de cennet arzusu çekmekteyim. Yûnus'un dediği gibi:

Cennet cennet dedikleri

Bir kaç köşkle bir kaç hûrî

İsteyene ver anları

Bana seni gerek seni

Kadîm, önüne ön olmayan, sonradan yaratılmamış demektir. Allah'ın yaratıcılık sıfatı hiçbir an sekteye uğramaz, O, her an yaratandır. Âlem, Tanrı'ya nazaran hadistir, sonradan yaratılmıştır fakat hatt-ı zâtında kadîmdir. Hükemâ bu inancı "Heykel-i âlem hadis-i kadîmdir." cümlesiyle bildirmiştir (Gölpınarlı, 1972: 160).

Mihr, güneş ve sevgi anlamlarına gelmektedir. Maksadı anlayıp lezzet bularak mevcut ilim ve şuurla kendi aslına meyildir (Şimşek, 2017: 238). Istılahî anlamı ise maksadına olan ilim ve şuurla birlikte kendi aslına muhabbet beslemek demektir. Tarikat pîri şöyle demiştir: "İlahî, senin şefkatin ortaya çıkınca diğer bütün şefkatler cefa haline geldi. Sırrın ortaya çıkınca bütün cefâlar vefâya döndü" (Seccâdî, 2007: 321). Allah'ın yarattığı canlılara merhameti sonsuzdur. Rahmân ve Rahîm sıfatları, O'nun merhamet sahibi olduğunu gösteren isimlerdir. O, erhamü'r-râhimindir, merhametlilerin en merhametlisidir.

Hadis, sonradan meydana gelen, eskinin zıddı yeni anlamındadır. Allah'ın yarattığı her şeydir. Eski ise kadîmdir. Allah'ın zâtına ait sıfatlardandır. Varlığının evveli, başlangıcı olmayan demektir. Allah, kadîm olan zâtı ile vardır. O'dan başka her şey onun var etmesi ile var olmuştur ve O'nun yaratması ile yokluktan varlığa gelmiştir. Kadîm ve Ezeli olan, bâkî ve ebedî olur. Allah'ın noksan olmayan sıfatları vardır. Bunlar; hayat, ilim, semî',

basar, irade, kudret, tekvin ve kelâmdır. Bu sıfat-ı subûtiyye de kadîmdir. Yani sonradan olma değildir. Kendinden ayrı olarak ayrıca vardır. (Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî) İzhâr da Allah'ın bunları göstermesi, açığa vurması demektir. Bir nevi yer yüzünde tecellisidir. Allah Kur'an-ı Kerim'de "Küllü yevmin hüve fı şe'n" yani "Cenab-ı Hak her an bir şe'n ve tecellidedir." buyurmaktadır. Keşf ise açmak anlamındadır. Kâf suresinde geçen "Senden perdeyi kaldırdık. Artık bugün görüşün pek keskindir." âyet-i kerimesi ve "O'nun hicabı nurdu. Eğer hicabı açsaydı bizi yakardı." hadis-i şerifi vardır. Tasavvufta keşfin anlamı bir şeyin hicap ve perde altından çıkmasıdır. Bundan ötürü sâhibu'l-keşf olan sâliğin zâtında malûm ve mekşûf olmayan şeyden hicabın kaldırılmasıyla malûm olur. Keşf zaten âşikâr olmayan bir şeyin âşikâr olmasıdır. Evliyâ-yı izâmın tarifine göre keşf; keşf-i aklî, keşf-i kalbî, keşf-i rûhî, keşf-i sırrî ve keşf-i hafî olmak üzere beş kısımdır (Vassaf, 2015: 215-216).

Âlem, dünya demek olup iki kısımdır: Âlem-i şehâdet ve âlem-i gayb. Çeşitli isimlerle anılır:

Âlem-i mülk: Altı yönü olan bu dünya.

Âlem-i melekût: Bu gözle görülmeyen âlem, fezâ.

Âlem-i ceberut: Erenlerin üçüncü derecesi, orta âlem, ilahî kudret âlemi, takdir-i ilahîyenin bulunduğu âlem.

Âlem-i lâhût: Ehadiyyet, zevkle bilinen, bezm-i elest, ümmü'l-kitâb vb. (El-Cerrahi, 2013: 20)

Makam ise kıyam edilen demektir. 7 semâ ve makam vardır:

7. Semâ: Resullerin ruhlarının makamı ve halvethâneleri.

6. Semâ: Enbiyânın ruhlarının makamı ve halvethâneleri.

5. Semâ: Velîlerin ruhlarının makamı ve halvethâneleri.

4. Semâ: Âriflerin ruhlarının makamı ve halvethâneleri.

3. Semâ: Zâhidlerin ruhlarının makamı ve halvethâneleri.

2. Semâ: Abidlerin ruhlarının makamı ve halvethâneleri.

1. Semâ: Mü'minlerin ruhlarının makamı ve halvethâneleri.

Ateş ve hava unsurları, münâfık ve âhirete inanmayanların ruhlarının makamı oldu.

Toprak ve su unsurları, hayvan ve nebâtî cisimler hulâsâ-i kelâm kâfirlerin ruhlarının tabîi

unsurlarıdır. Bu ise makam olarak esfel-i sâfilîndir (Baba, 1998: 175). Kulda nefis olduğu için dinin gereklerini yerine getirirse meleklerden yüce olur, nefsin heva ve arzularına uyarsa akıl nimetinden mahrum olan hayvandan da aşağı olur.

e) Edebî Sanatları:

“kadîm-hâdis” kelimeleri anlamca zıt olduğu için tezat, “mihr-i rûh” tamlamasında teşbih-i belîğ vardır. Benzetmenin ana unsurları görülür. Yanak ya da yüz, parlaklığı ve şekli nedeniyle güneşe benzetilmiştir. Benzeyen yanak, kendisine benzetilen ise güneştir.

- 10) Hayl-i gamun itdi nakd-i ‘ömrüm târâc
Sabr ile müyesser olmadı derde ‘ilâc
Ruhsâruma tökdi merdüm-i çeşmüm kan
Hindû'yi görün la‘l virür Rûm'a harâc

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lü / fe ‘ûl

b) Kelimeleri:

hayl (a.): ordu	hayl-ı gam: gam ordusu
nakd (a.): servet, mal	nakd-i ömr: ömür sermayesi
târâc (f.): yağma, talan	müyesser (a.): kolay gelen, yetişmek
ilâc (a.): çare	merdüm-i çeşm: gözbebeği
rûm (a.): Anadolu, beyaz tenliler	harâc (a.): vaktiyle Müslüman
olmayanlardan alınan vergi	ruhsâr (f.): yanak, yüz

la‘l (a.): kırmızı renkli bir taş, yakut (mec. sevgilinin dudağı)

hindû (f.): Hintli, ben, siyah tenliler

c) Nesre Çevirisi:

Ey sevgili, senin gam ordun, ömrümün servetini yağmaladı. Sabır ile bu derde derman kolay olmadı. Gözbebeğim, yüzüme kanlı yaşlar döktü. Anadolu’ ya haraç olarak yakut veren Hintliye bakın.

d) Şerhi:

Âşığın bütün ömrü sevgiliye aşk beslemekle sürüp gitmektedir, elindeki tek serveti de budur. Gel gör ki bu aşk gamının ordusu âşığın tüm varlığını talan eder. Bu derdin çaresi bulunmaz. Öyle ki artık gözlerinden kanlı yaşlar akmaya başladı. Şair burada *Hintli* ibaresinden çıkartılacak anlamlardan biri de âşığın fakir oluşudur. Öylesine fakirlik içindeyken bile çok değerli bir şey olan yakutu sevgiliye verir.

La‘l, yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevherdir. Bunun makbulü Bedehşan Dağları’nda bulunduğundan *la‘l-i Bedehşanî* sözü meşhurdur. Sevgilinin dudağı renk yönüyle la‘le teşbih edilmiştir (Onay, 1993: 273). Onun kırmızı dudağını görmeyi arzulayan âşığın payına düşen kanlı gözyaşı dökmekten başka bir şey değildir.

Hindû'nun bir diğer kullanım alanı siyah ten veya ‘ben’dir. Burada ise gözbebeği, siyahlık yönünden Hindû'ya teşbih olunmuştur. Rûm, Anadolu halkı veya beyaz tenlilerdir. Bu şiirde yanağın beyazlığı dolayısıyla kullanılmakta ve sevgili kastedilmektedir. Rum, benzetme unsuru olarak kullanıldığında beyaz rengi ifade eder. Çünkü Anadolu coğrafyasında yaşayan insanlar beyaz ırktandır. Sevgilinin yüzü Rum olduğunda ‘ben’i de tezat teşkil edecek şekilde Hintliye benzetilir (Erdoğan, 2013: 211). Rûm, Roma kelimesinden bozmadır. Bizans zamanında Anadolu bu isimle anılırdı. Hindû ise Hindistan’da yaşayan insanların siyah tenli oluşuyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Eskiden Anadolu'da bulunan ya da buraya sonradan gelen gayr-i müslimler vergi olarak haraç verirdi. Burada ise haraç, gözbebeğinin yanağa döktüğü ve rengi nedeniyle yakuta benzetilen kanlı gözyaşıdır. Kanlı gözyaşı, âşığın aşk derdindendir. Âşığın sevgiliye verebileceği tek şey gözyaşıdır. Gözyaşları sevgilinin köyüne ulaşsın ki sevgili ona merhamet etsin ya da varlığından haberdar olsun. Âşığın âhı ve gözyaşı sevgiliye tesir

eden yegâne silâhtır. Gözyaşları sevgilinin köyüne ulaşırsa sevgili onun varlığından haberdar olur ve ona merhamet eder. Zira sevgili de âşığının onun için daima ağlayarak kanlı gözyaşı dökmesini arzular. Ahmed Paşa'nın şu beyiti de sevgilinin bunu istediğini göstermektedir:

Kaddine karşı gözüüm nicesi yaş dökmeye kim

Demiş ol serv-i revân âb-ı revânı severem

Gam hüznün, keder demektir. Allah hüznü kalbi sever. Hüzn aklın zekatıdır. İnsanın dışından içine doğru işler. Dert, keder ve hastalık meydana getirir (Baba, 1998: 123). Âşık daima gamlıdır. Sevgilinin gam ordusu gece gündüz onu rahat bırakmaz.

Divan şiiri geleneğine göre âşık, aşkın her haline ve sevgilinin her eziyetine katlanabilecek yaratılıştadır. Âşık tahammül kudretini aşktan, sevgiliden ve vuslat arzusundan almaktadır. O, hem sevgiliye olan düşkünlüğü ve ondan vazgeçememesi hem sevgilinin eziyetleri ve ilgisizliği hem de rakibin zulmü ve fitnesi arasında sıkışıp kalmıştır. Bu üçlü sıkıştırma içerisindeki âşığın zaman zaman tahammül kudreti zorlansa da şiir geleneğine göre durum ne olursa olsun aşta sabır gerekir (Güftâ, 2005: 109). Sevgiliden gelen her eziyete sabır ve tahammül gösteren âşık, bu sayede beşerî aşktan ilahî aşka yükselmeyi başarır.

e) Edebî Sanatları:

“Hindû-Rûm” kelimelerini siyah ve beyaz tenliler olarak alırsak tezat, Hint ve Anadolu halkı olarak ele alırsak tenasüb olur. “ruhsar, merdüm-i çeşm” kelimelerinde vücudun uzuvları olması nedeniyle tenasüp, “ilâc-dert” kelimelerinde anlamca zıtlık olduğu için tezat vardır. Sevgilinin yanağı beyazlık yönünden Rum'a, gözbebeği siyahlık yönünden Hintliye benzetildiği için teşbih sanatı vardır. 3. ve 4. mısralar arasında müşevveş leff ü neşr sanatı görülür.

Ruhsâruma tökdi merdüm-i çeşmüm kan

1

2

3

Hindû'yi görün la'l virür Rûm'a harâc

2

3

1

- 11) Ey fâ'ide-i 'ilmüne 'âlem muhtâc
Hâk-i kademün ehl-i hüner başına tâc
Her kimde ki gördi himmetün sû'-i mizâc
Ol sû'-i mîzâce lutf ile kıldı 'ilâc

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'
2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'ûl
3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl
4) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl

b) Kelimeleri:

ilm (a.): ilim	hâk (f.): toprak
kadem (a.): ayak	ehl (a.): ehil, erbab
hüner (f.): marifet, bilme	lutf (a.): iyilik, güzellik
ehl-i hüner: hüner sahipleri	himmet (a.): ermiş kimsenin tesiri
sû'i (a.): kötülük	mizâc (a.): huy, tabiat
sû'-i mîzâc: kötü huylu	fâ'ide-i 'ilm: ilmin faydası
tâc (f.): hükümdarların başlarına giydikleri şey, hükümdarlık alameti	
hâk-i kadem: ayağının tozu	

c) Nesre Çevirisi:

Ey ilminin faydasına bütün âlemin muhtaç olduğu! Senin ayağının toprağı, hüner sahiplerinin başına taçtır. Senin himmetin, her kimde kötü bir huy gördüyse, lütfederek o kötü huya ilaç verdi.

d) Şerhi:

Burada muhatap peygamberdir. Bütün âlem onun ilmine muhtaçtır, çünkü O (s.a.v) olmasaydı Kur'ân anlaşılamazdı. Şems-i Tebrîzî'nin dediği gibi “Esrar hazinesinin düğümünü çözmek için Hz. Muhammed (s.a.v)’in elinden ve gönlünden başka bir anahtar yoktur.” Zira Allah, peygamberimizi ilimle donatmıştır. Hatta “Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır.” diye bir hadis de rivâyet olunmaktadır. Bunun için herkes onun bilgisinden faydalanmak ister. Hz. Muhammed (s.a.v) nurdur, zuhûrdur, varlıktır ve Allah’ın Rahmân ismidir. O’nun rahmetinden âlemler doğar. Dinî anlayışımıza göre varlığın sırrında muhabbet vardır. Zuhûr, aşkın eseridir (İnan, 1976: 50) Hem peygamber oluşunun verdiği yücelikten hem de ilminden ve rehber oluşundan ötürü onun ayağının tozu dahi ilim ehlinin (âlimlerin) başına taçtır. “Hâk-i kadem” burada tevazuyu simgeler. Ahmed Paşa aynı anlayışı şöyle ifade eder:

N’ola tâcım gibi başumda götürsem dâim

Kadem-i nakşını ol hazret-i şâh-ı rusûlün

Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidür

Ahmedâ turma yüzün sür kademe o gülün

Tıpkı Fatih Sultan Mehmet’in kaftanına Akşemseddin’ in atının sıçrattığı çamur gibi... O (s.a.v), en güzel ahlâk abidesi oluşuyla etrafındakilere örneklik etmiş ve kötü huylarının yok olmasına vesile olmuştur. Taif halkına gösterdiği lütuf bunun en iyi örneğidir. Tebliğ için gittiğinde taşlanmasına rağmen “İste onların üzerine şu iki dağı indireyim.” diyen Cebrâil’e, “Onlar bilmiyorlar.” demiştir ve nitekim sonradan Taif halkından İslamiyeti kabul edenler olmuştur.

İlim, bilmek demektir. İlm-i şeriat farz-ı ayndır. İlm-i tarikat elzemdir. İlm-i marifetullah lazımdır. İlm-i hakikat nimet-i Hakk’tır. İlimler arasında en faydalısı Allah’ın emrini bilmek sevabını, cezasını öğrenmektir. İlmin en üstün derecesi, Allah’ın zatına vukuf peyda etmek ve isimlerini sıfatlarını tanımaktır. İlimler üç kısımdır:

- 1) *Süluk yoluyla elde edilen ilim*: Bunu açığa vurmak vaciptir.
- 2) *Keşfe dayanan ilim*: Bunu açığa vurmak yerine göredir. Bazen mübah bazen değildir.
- 3) *Sırba bağlı ilim*: Hiçbir şekilde izhârı mübâh olmaz (El-Cerrahi, 2013: 178-181). Hz. Muhammed (s.a.v) sahip olduğu ilmi, ümmetine açıklayarak anlatmış ve 1400 yıl önce inrilen Kur’ân’ın idrâkini kolaylaştırmıştır.

Himmet, bir kemâl halini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün ruhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk’a yönelmesidir. Diğer bir anlamda da ermiş kişilerin maksadı hasıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî güçleridir (Uludağ, 2012: 170). Peygamberimizin himmeti sayesinde Cahiliyye Devri’nin insanları doğru yolu bulmuş ve cennetle nasiplenmiştir.

e) Edebî Sanatları:

“ehl-i hüner”den maksat erenler olursa ermiş kimsenin tesiri demek olan “himmet” sözcüğü ile arasında tenasüp olur. “hey” ifadesinde seslenme olduğu için nida sanatı vardır. “tâc, muhtâc” kelimeleri arasında nakıs cinas vardır.

- 12) Ey şerbet-i vaslun elem-i hecre ‘ilâc
Bâzâr-ı gamunda eşk nakdine revâc
Ger dutsa hadengün reg-i cânun ne ‘aceb
Nabz ile kılur tabîb teşhîs-i mîzâc

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl

b) Kelimeleri:

şerbet-i vasl: kavuşma şerbeti

elem (a.): acı, ıstırap

hecr (a.): ayrılık

elem-i hecr: ayrılık acısı

bâzâr (f.): pazar, çarşı

gam (f.): keder, gussa

bâzâr-ı gam: gam pazarı

eşk (f.): gözyaşı

revâc (a.): itibar

hadeng (f.): ok

reg (f.): damar, huy

reg-i cân: şah damarı

mizâc (a.): huy

teşhîs (a.): hastalığın cinsini tayin etme

nakd (a.): servet

teşhîs-i mîzâc: huy teşhisi

c) Nesre Çevirisi:

Ey kavuşma şerbeti, ayrılık acısına ilaç olan! Senin gam pazarında, gözyaşı nakdine itibar edilmektedir. Eğer senin kirpik okun şah damarımı tutsa bunda şaşılacak ne var? Nitekim tabip, hastalığın teşhisini nabız tutarak koyar.

d) Şerhi:

Âşık her dâim ayrılık acısı çeker. Bu acıya da bir gün sevgiliye kavuşacağı tesellisiyle katlanır. Zaten âşık her iki halde de acı çeker. Sevgiliden ayrı düşse rakipleri kıskandığı için, kavuşunca da bir gün ayrılacağı korkusu çektiği için acı çeker. Ama o, bu durumdan pek de şikâyetçi değildir. Nitekim ayrılığın acısıyla ağlamaktadır ve sevgiliye böylece bir bedel ödemektedir. Divan şiiri geleneğinde, sürekli ağlayan âşığın gözü bu sebeple nergise benzetilir. Dünyaya gelirken ağladığı gibi giderken de ağlar. Ömrü sulak yerde geçer. Bu nedenle dert gülü hiç solmaz.

Sevgilinin bakışları âşığın bağrını deler. Âşığın da tek muradı budur. Zira hep o bakışlara, onun kirpik okuna hedef olmak ister. Bu aşk yarasının devası da yine sevgiliden gelecektir. Burada da şair ona değiniyor. Benim canımı senin kirpik okun gelip tutsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Nitekim doktor da hastalığın teşhisi için nabzı tutar ve ona göre bir tedavi uygular. Sevgilinin kirpik okunu nimet sayan bir diğer şair de Necâtî'dir:

Ey kemân-ebîrû yüregüm yerine oturdu oh

Basdum âhir bağruma şol kanlu peykânun senün

Hecr, Hak'tan başkasına olan zâhirî ve batınî iltifata denir. Hicret batın ve zâhir olmak üzere ikiye ayrılır. Zâhir hicretin de iki yanı vardır: Biri vatanından, diyarından, esbabından ilim talebi için ayrılmak, diğeri ise bunlardan Hakk'ın talebi için ayrılmak. Peygamberimizin Mekke'den Medine'ye hicreti ise iki manayı da içinde barındırır. İlmî talibi kendi gidişinde, malumun talibi ise Hakk'ın cezbesinde. Zahirî hicret eden

evinden ve şehirden ayrılır, batınî hicret eden kimse ise iki dünyadan ve iki âleminden ayrılır. Zahirî hicret geçici, batınî hicret ise sürekli. Batınî hicret nefisten kalbe, kalpten sırra, sırdan cana ve candan Hakk’a gitmektir (Seccâdî, 2007: 196-197).

Vasl, kavuşmaktır. Allah’ın nuru görüldüğünde insanın kendisini unutmasıdır. Sâlik, bidâyeti halinde kendini Hakk’tan firkatte ve hicrette sanır. Zira bidâyette sâlikin beşeriyeti kendine hicaptır. Ne zaman ki sâlik mertebe-i kesretten ve âlem-i beşeriyetten geçip mertebe-i insaniyete gelirse yani nefis ve hevâdan geçerse Hakk’a visal sırrına mazhar olur. Hakikat manası ârifin şuhûdu, marufa muttasıl oldu demektir. Yoksa hakikatte Rabbü’l-âlemîne bir şey vasıl olmaktan münezzehtir (El-Cerrahi, 2013: 416). Âşık, kevser şarabı olan vuslat şerbetine ancak ölünce kavuşur. Bu şerbet, ona çektiği bütün ayrılık acısını unutturur.

e) Edebî Sanatları:

‘Ey’ seslenmesinde nida, ‘vasl, hecr’ kelimelerinde anlamca zıtlık olduğu için tezat; ‘tabip, teşhis, ilaç’ ve ‘reg-i can, nabız’ kelimelerinde anlam ilgisi bulunduğu için tenasüp vardır. ‘hadeng’ sevgilinin kirpiği olduğu için açık istiare yapılmıştır. Şiirde benzeyen olan kirpik geçmiyor ama şekil ve işlev yönünden kendisine benzetilen ‘ok’ bulunuyor. Şair, sevgilinin kirpik oklarının âşığın gönlüne gelmesini, doktorun nabız yoklamasına benzeterek teşbih yapmıştır.

13) Ey zikr-i lebün nâsih-i enfâs-ı Mesîh

Nutkun * انا افصح kelimâtında fasîh

İzhâr-i kabûlün eser-i lûtf-ı hafî

İhfâ’-yi reh-i şeri‘âtün zulm-i sarîh

Rubâînin;

a) Vezni:

* Ene efsah: “Ben Arab’ın en fasih dillisiyim.” , “Ben, dâd harfini konuşanların en fasihiyim.” şeklinde rivayet edilen ibarelerden alınma bu söz, aranan sahih hadis kitaplarında bulunamadı. Anlamının doğruluğu çok sayıda hadis bilginince kabul edilmektedir. Aktarılan bu sözler uydurma hadislerdir Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*. (İstanbul: Enderun Yayınları, 1992). 40.

- 1) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / me fâ ‘î lû / fe ‘ûl
- 2) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / me fâ ‘î lû / fe ‘ûl
- 3) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / me fâ ‘î lû / fe ‘ûl
- 4) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / me fâ ‘î lû / fe ‘ûl

b) Kelimeleri:

zıkr (a.): anma

zıkr-i leb: dudağın zikri

enfâs (a.): nefesler

leb (f.): dudak

mesîh (a.): Hz. İsa (mec. Hz. İsa’nın elini sürdüğü kişileri iyileştirmesi)

nâsih (a.): kopyasını çıkaran, nasihat eden, hükmünü kaldıran

kelimât (a.): kelimeler

fasîh (a.): açık, âşikâr

izhâr (a.): gösterme

izhâr-ı kabûl: kabul görme

eser (a.): iz, işaret

hafî (a.): gizli

ihfâ ‘ (a.): gizleme

reh (f.): yol

şeri’ât (a.): doğru yol

İhfâ’-yı reh-i şeri’ât : şeriat yolunun gizlenmesi

zulm (a.): eziyet

sarîh (a.): açık, belli

zulm-i sarîh: âşikâr bir eziyet

nâsih-i enfâs-ı Mesîh: Hz. İsa’nın ölüleri diriltten nefesinin kopyası

c) Nesre Çevirisi:

Ey dudağının zikri, Mesih’in nefeslerinin hükmünü ortadan kaldıran! Konuşmada "Ben daha fasih dilliyim." sözleri âşikârdır. Gizli lütfunun alâmeti, kabul ettiğinin göstergesidir. Senin şeriatının yolunu gizlemek, açık bir zulüm demektir.

d) Şerhi:

Hz. Muhammet (s.a.v) geldikten sonra mucizeleriyle, diğer bütün peygamberleri gölgede bırakmıştır. En mükemmel peygamber O’dur, insanlar arasında Arapça’yı en güzel konuşan O’dur. Onun dininden olmak insanlar için bir lütuftur. Getirdiği şeriatı kabul etmemek ise apaçık bir zulümdür.

İlk yaratılan Hz. Peygamber’in ruhudur. Diğer şeyler ondan yaratılmıştır. Bundan dolayı Hz. Peygamber’in ruhuna “küllî ruh” denilmiştir. Bu anlamda nefis, ruhla özdeş

olduğundan ona da küllî nefis denilmiştir. “Sizi tek bir neften yaratan Rabbinizden korkun” (Nisa suresi 4/1) mealindeki ayette buna işaret vardır. Hükemâ evreni canlı kabul eder ve buna küllî nefis adını verir (Uludağ, 2006: 21).

Hiz. İsa'nın devrinde salgından ölenleri nefesiyle diriltebilmesi ya da hastaları iyileştirmesi onun peygamberlik mucizesidir. Bu nedenle Mesih'in konuşması ile Allah'ın Kelâm sıfatı tecelli etmiştir. Fıtnat'ın bu beyitinde de sevgilinin sözleri Hiz. İsa'nın mucizesiyle arkadaş, gülüşü de ölümsüzlük suyundan bir dalgadır:

Mu'ciz-i 'İsâ'ya hem-dem feyz-i güftâr-ı lebin

Mevc-i âb-ı zindegîdir hande-i dil-cûların

Bu beyitte olduğu gibi Hiz. İsa (a.s) ve âb-ı hayat mazmunu bir arada kullanıldığında, sevgili can bahşeden bir imaj çizer.

Allah, Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyuruyor: “Ben Hiz. İsa b. Meryem, size Rabbiniz tarafından ayet ve alâmet ile geldim. Ben size çamurdan kuş heyetine mümâsil şey yaparım ve ona üflerim, o, Allah'ın izniyle kuş olur. Ve ben anadan doğma körleri ve baras illetine mübtela olanları iyi ederim ve Allah'ın izniyle ölüyü diriltirim.” dedi. Hiz. İsa (a.s), rûh-i ilâhî olduğu için ölüyü diriltir bir halde zâhir oldu. Onun bu ihyâ keyfiyyetinde ihyâ Allah'ın, nefh ise İsa'nın (a.s) idi. Zira hakîkatte vücud ve nefh Hakk'ındır. Son peygamber olan Hiz. Muhammet (s.a.v) cemî'-i esmâ-yı ilâhiyyenin hükümlerini kendisinde gördüğü için peygamberlerin mucizelerinin toplamıdır (Konuk, 1990: 365-367).

Zikir önce bedene sonra kalbe ve ruha nüfuz eder. Ruh, zikir haliyle kabuklarından sıyrılır. Allah'ın ilahî nuruyla aydınlanmış hale gelir. Âşıklar, Allah'a yaklaşmak için tüm varlıklarıyla ve gönül dolusu yakarmalarla kapısını çalarlar. Yüce Allah meleklerle buyurur: “Gidin ve kendinizi aşağıdaki dünyada, cennet bahçelerinde doyurun.” Melekler sorar: “Ey Rabbimiz, cennet bahçeleri hangileridir? Onları nerede buluruz?” Cenab-ı Hak cevap verir: “Kullarımın beni zikrettiği, isimlerimi andığı her yerde. Çünkü ben o yerleri cennet bahçesine çeviririm.” (Brodbeck, 2010: 172). Allah'ın zikredildiği ortamlardan manevî anlamda mis kokuları yayılır. Bir grup insanın bir arada toplandığı fakat Allah'ın adının anılmadığı yerlerden ise mânen leş kokuları yayılır. Dolayısıyla kula düşen, onu yaratanı esmâsı ile zikretmek ve ondan mağfiret dilemektir.

Hak yolunda başa gelen her zulme katlanılır. Yâni bu yola baş koyan âşık, türlü cefalara râzı olacaktır. Bu, Allah' ın kullarını imtihan etmesidir. Kul, ayağına batan dikenini dahi Allah' tan bilir. Hakîkate ulaşmak için gidilen bu yolun gizlenmesi ise kula en büyük imtihanlardandır. Şaire göre hakîkate götüren yolun gizlenmesi apaçık bir zulümdür.

Kelâm; söz, söyleyiş biçimi demek olup Allah' ın varlığını ve İslam dininin doğruluğunu konu edinen bir bilim dalıdır. İslam dininin çeşitli inanç ve mezheplere karşı savunulması ihtiyacından doğmuş bir fikir ve araştırma, İslam dininin aklî temellere oturtulma çabasıdır. Hafi gizli, saklı anlamına gelir. İkram etmek, vermek anlamındaki h-f-v kökünden türeyen “hafi” çok ikram eden, bir şeyi derinlemesine bilen demektir. Allah' ın sıfatı olarak Hafi, çok ikram eden, son derece iyilik ve lütuf sahibi, her şeyi bilen demektir. Bu kelime Kur'an'da iki ayette; biri bilen, haberdar olan anlamında peygamberin sıfatı (A'raf suresi 7/186), diğeri ise Allah' ın sıfatı olarak geçmiştir. “(İbrahim babasına) selam sana, dedi. Senin için Rabbimden ma'fret dileyeceğim. Çünkü o bana çok lütfkârdır. (Meryem suresi 19/47) İzhar ise açığa vurmaktır. Allah' ın kudretini, keremini ortaya çıkarmasıdır. Tâhâ suresinin 5 ve 6. ayetlerinde şöyle burulur: “O Rahmân ki arşı istila etmiştir. Göklerde, yerde, gökle yer arasında ve nemli toprak altında ne varsa hepsi O'nundur ve O'nun mülküdür.” Varlık âleminin idrak süjesi insandır. Hakikat, insan idrakinde şekillenen mutlaktır (İnan, 1976: 10). Dünyanın ve insanın yaratılışı, kainatın düzeni ve kusursuzluğu Allah' ın kudretine apaçık delildir. Tüm bunlar âşikâr bir şekilde ortada iken gözünü kapatıp inkar eden kişi, onu yok saydı diye bunlar silinip gitmez. O kişinin yaptığı, kendini karanlıkta bırakmaktan başka bir şey değildir.

e) Edebî Sanatları:

“zikir, nutuk”, “fasîh, sarîh” kelimeleri anlamca ilintili olduğu için tenasüp vardır. “Enfâs-ı Mesih” ile Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi hadisesi hatırlatıldığı için telmih sanatı yapılmıştır. “ihfâ-hafi” kelimeleri aynı kökten geldiği için istikak; “izhar-hafi” kelimeleri anlamca birbirine zıt olduğundan tezat vardır.

14) Dutdukça ele sâgar-i sahbâ-yi sabûh

Artar eser-i zevk-i dil ü râhat-i rûh

Tuğyân-i gama müfîddür zevrak-i mey

Tûfan hatarında eyle kim keşti-i Nûh

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl

2) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl

3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl

4) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl

b) Kelimeleri:

sâgar (f.): kadeh (tas. Allah'ın nuru ile dolan gönül)

sahbâ (f.): şarap

sabûh (f.): sabah vakti içilen şarap

mey (f.): şarap

sâgar-ı sahbâ-yı sabûh: sabahleyin içilen şarabın kadehi

zevk (f.): neşe

eser-i zevk-i dil ü râhat-ı rûh: canın rahatı ve gönül zevkinin belirtileri

dil (f.): gönül

rûh (f.): can

tuğyân (a.): taşma, taşkınlık

gam (f.): keder

keşt (f.): gemi

tuğyân-ı gam: gam taşkınlığı

müfid (f.): faydalı

zevrâk (f.): kayık

zevrâk-ı mey: şarap kayığı

tûfân (a.): Hz. Nuh zamanında gerçekleşen su baskını sonucu Hz. Nuh'un

gemisinin dışındakilerin helak olması

hatar (a.) : tehlike

keşti-i Nûh : Nûh'un gemisi. Hz. Nuh'un tufandan kurtulmak için yaptığı ve içine

her canlıdan birer çift aldığı gemi, bir çeşit kadeh.

c) Nesre Çevirisi:

Sabah şarabının kadehini elde tuttukça, ruhun huzuru ve gönül zevkinin eseri artar.

Nûh'un gemisinin tufan tehlikesinde faydalı olduğu gibi, gam taşkınlığında da şarap kayığı

faydalıdır.

d) Şerhi:

Sabah uyanır uyanmaz şarap içmeye devam edildiğine göre, âşığın akşamdan kalma olduğu söylenebilir. Aşk eleminden gece içmeye başlayan âşığın gönlü, sabah içkisini içince zevkle doluyor ve gamı kederi yok oluyor. Burada *zevrâk-ı mey* kadehtir ve Nûh'un gemisine teşbih edilmiştir. Hz. Nuh'un gemisi nasıl ki inananları tufandan kurtarmıştır, kadeh de âşıkları gam taşkınyından kurtarmaktadır. O şiddetli sudan sadece gemiye binenler korunmuştur. Burada da gamdan kurtulmanın yolu ancak şarap ile mümkündür. Bu kadeh ilâhî aşkla doludur ve kulu mâsîvâdan kurtarır. Fuzûlî'nin şarabı, gama faydalı bulduğu bir diğer beyiti de şöyledir:

Hücûm-i gamda bana anı etdi zevrâk-i mey

Kim etmedi anı tûfân olanda keşti-i Nûh

Tufan, âriflerin sözlerinde çeşitli kelimelerle terkip yapılmak suretiyle kullanılmış olup şiddet ve hücum anlamlarına gelir (Seccâdî, 2007: 487). Rûh, Allah'ın emridir. Hayat, kuvvet, hareket, idrak mebdeidir ve Allah'ın ruhundan bir zerredir. Rûh-ı nebâtî, rûh-i hayvanî, rûh-i insanî, rûh-ı sultanî diye çeşitlenir. Ruhlar, nurdan yaratılıp bu bedenlere iskân edildi. Bu kalıptaki ruh kuvvet bulursa akılla hem-cins olur. Ona nurlar yağmaya başlar, kalıpların zulmeti kaybolur. Rûhun ve aklın nurları bu kalıplara gelmeye başlayınca kalıplar ruhun ve aklın emrine girer. Aslında ruhların şekilleri yoktur. Ancak onun bir nuru vardır ki isyan halinde bulunduğu yerden çekilip gider. Çünkü isyan ve ruhânî nur bir arada olmaz. Ruh daima Rabbinî müşâhede eder (El-Cerrahi, 2013: 328). Allah'tan gayrisıyla dolup taşan bedende ruh boğulur. Günümüzde görülen can sıkıntılarının ve depresif hallerin temel sebebi budur ki o kişi, ruhunu aç bırakmıştır.

Rûh, cân ve nefis kelimeleri ile de karşılanır ve Kur'an'da beş şekilde kullanılır:

1. Allah kendi ruhundan Âdem'in vücuduna hayat vermek için Âdem'e ve İsâ, ana rahmine düştüğü zaman Meryem'e nefhetmiştir. Rûh burada rîh'ten başka bir şey olmayıp Allah'ın hayat soluğu manasına gelmektedir.
2. Dört ayet, ruhu Allah'ın emrine bağlar. Fakat rûh ile emrin manaları münakaşa mevzuudur.
3. Hz. İsâ hakkında Allah'tan bir rûh denilmektedir.

4. Rûh, meleklerin şerikidir.

5. Rûhü'l-emîn, Peygamber'in kalbine inip O'na Kur'an'ı vahyetmiştir (Calverley, 1998: 179'dan akt. Ceylan, 2007a: 268).

Sâgar kadeh, sahbâ kırmızı şarap demektir. Tasavvufî açıdan sâgar sâlikin gönlü, sahbâ ise bu gönle dolan ilahî aşktır. Ruhun rahatı için âşığa lazım olan şey şaraptır. Ömer Hayyâm da bu rubâisinde Fuzûlî'de olduğu gibi Nuh tufanına telmihte bulunmaktadır:

Sen mey nûş et ki râhat-ı ruhundur

Âsâyiş-i cân ü dil-i mecruhundur

Etrâfını ger sararsa gam tûfânı

Sen câma sığın ki keşti-i Nûh'undur

e) Edebî Sanatları:

“keşti-i Nuh” hem şarap hem de Nuh’un gemisi anlamlarına geldiği için tevriye sanatı vardır. “tufan, keşti-i Nuh” kelimeleriyle Hz. Nuh (a.s) zamanındaki sel felaketine gönderme yapıldığı için telmih vardır. “sâgar, sahbâ, sabûh, zevrâk-ı mey” kelimlerinde uygunluk görüldüğü için tenasüp vardır. Gam taşkınlığı ve Tufan tehlikesi ile şarap kayığı ve Nuh’un gemisi birbirine paralel olarak kullanıldığı için leff ü neşr-i mürettep sanatı vardır:

Tuğyân-ı gama müfîddir zevrâk-ı mey

1

2

Tûfân hatarında eyle kim keştî-i Nûh

1

2

15) Gül devri hoş ol ki duta gül-fâm kadeh

Bezminde demi dutmaya ârâm kadeh

Her subh ki hûr-şîd-sıfat kaldura baş

Bezmin bezeyüp gezdüre tâ şâm kadeh

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

göl-fâm (f.): gül rengine olan	bezm (f.): içkili, eğlenceli meclis
dem (f.): zaman, şarap	ârâm (f.): durma, karar kılma, dinlenme
subh (a.): sabah	hür-şîd (f.): güneş sıfat (f.): gibi edatı
şâm (f.): akşam	

c) Nesre Çevirisi:

Gül zamanı gül renkli kadeh sunulursa güzeldir. Kadeh, senin meclisinde bir an olsun huzur bulmaz. (Kadeh) güneş gibi her sabah baş kaldırıncı akşama kadar meclisini süsleyerek gezer.

d) Şerhi:

Divan şiirinin mevsimi bahardır. Bu nedenle sık sık bahçe tasviri yapılmakta ve sevgilinin güzellik unsurlarıyla benzerlik ilişkisi kurulmaktadır. Baharın gelişi âşıkların mutlu olması için tek başına yeterli değildir. Burada da bahar gelmiş, güller açmıştır ama bu gül devrinin âşıkları mutlu edebilmesi için gül gibi kızıl şaraplar sunması beklenmektedir. Öyle ki sevgilinin meclisinde zaman nasıl akıp gidiyor anlaşılmasın. Bu meşk sabahtan akşama kadar devam etmelidir.

Âşık, zamanı da kendini de unutacak hale gelir. Kadehin havaya kaldırılması yahut başa çekilmesi güneşin doğuşuna benzetilmiştir. Akşam vakti ise şarabın azalıp bitmesidir. Zira şarabı biten âşık dertlerini hatırlayacak ve günü kararacaktır. Yani bu sefa, şarabın dolup boşalması arasındaki süreç olduğu gibi, gerçek zaman anlamında da sabahtan akşama kadar kadehin sürekli dolup boşalması olarak da yorumlanabilir. Kadehin meclisi süsleyerek gezmesi elden ele dolaştırıldığıının kanıtıdır. Şeyhülislam Yahyâ’ nın şu beyiti

de baharın gelişinin âşıklar için yeterli olmadığını ifade eder:

Erdi bahâr sen yine şâd olmadın gönül

Güllerle lâlelerle küşâd olmadın gönül

Hûrşîd, güneş demektir. Cemşîd ü Hurşîd mesnevisindeki sevgilidir. Aynı zamanda “Hurşîd ü Ferahşâd” adlı aşk hikayesinin kadın kahramanıdır. Mesnevide resim ve musikî yoluyla âşık olanların sevgiliye kavuşamadığı, ancak kelâm ile âşık olanların vuslata erdiği ve ilahî aşkın çeşitleri anlatılır (Pala, 2008: 213-214). Sevgiliye hûrşîd denmesinin sebebi ise güneş gibi parlak ve göz alıcı olmasıdır. O, meydandan çekilince âşık karanlıkta kalır ve onun merhamet ziyaretlerinden mahrum olur.

Bezm içkili, eğlenceli meclis demektir. Sevgilisi, sâkisi, çalgıcısı ve gazel okuyucusuyla, içkisi ve mezesiyle meclis, şairlerin en rağbet ettikleri hallerden biridir. Bezmde herkes yere bir daire oluşturacak şekilde yan yana otururdu. Sâkî elindeki ratl-ı girân (büyük kadeh) ile ortada döner ve herkese aynı içki kasesinden şarap ikram ederdi. Bazen ortada dönen yalnızca peymâne olur ve herkes kederinden kurtulurdu. Bezmde musikî ve raks vardır. Ayrıca bir yanda mum yanar, bir yanda buhur tütsülenir, etrafa kokular yayılır ve bezm sabaha dek sürerdi. Bezm sevgilinin yüzü, dünya, güzellikler vs. yerine de kullanılır (Pala, 2008: 71). Bezm kelimesinin kullanımı akla elest bezmini getirir. Zira ruhlar orada asıl sevgiliyi görmüş ve ona âşık olmuştur. Dünyaya geldikten sonra da hep onun özlemine çekmiş ve bu halin ızdırabına da ilahî bir iksir olan şarap ile son vermek istemiştir. Kulun elest bezmindeki sarhoşluk hali dünyaya geldiğinde de onda etkisini sürdürür. Bu nedenledir ki hakîkî âşık, hiçbir zaman aklı başında hareket etmez.

e) Edebî Sanatları:

“subh, şâm” kelimelerinde anlamca zıtlık olduğu için tezat, “bezm, kadeh” kelimelerinde aralarındaki anlam ilişkisi nedeniyle tenasüp vardır. ‘kadeh’ sözcüğü birden fazla kullanıldığı için tekrar vardır. Kadehin havaya kaldırılarak başa çekilmesi güneşin doğuşuna benzetildiği için teşbih sanatı vardır. Kadehin meclisi süsleyerek gezmesinde ise teşhis vardır. Çünkü gezmek, insana ait bir özelliktir.

- 16) Mey şevki olupdur mana ‘âdet ey şeyh
Geldükçe bu şevk olur ziyâdet ey şeyh
Hoşdur mana mey sana ‘ibâdet ey şeyh
Râyumla değül ‘ışk ü irâdet ey şeyh

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

mey (f.): şarap	şeyh (a.): ihtiyar, bir tekke veya zaviyede reislik
eden ve müritleri bulunan kimse	şevk (a.): şiddetli arzu
ziyâdet (a.): artma, çoğalma	ibâdet (a.): tapma
rây (f.): fikir, rey	irâdet (a.): dileme

c) Nesre Çevirisi:

Ey şeyh, şarap arzusu benim alışkanlığım oldu ve şarap geldikçe de bu şevk artıyor. Bana şarap içmek sana da ibadet etmek hoş gelir. Bu aşk ve istek, benim elimde değildir.

d) Şerhi:

Burada şeyh kelimesinin kullanımından ötürü rubâîyi tasavvufî manada ele almak uygun düşer. Mürşîd olan şeyhe, şair halini arz ediyor ve kendisinde gittikçe artan bir şarap içme hali, arzusu olduğunu söylüyor. Eğer şeyhi, zâhîd olarak değerlendirecek bu durumda şâir rind olur. Mey, aşkın galebesine denir. Sâlikin kalbinden gelerek onu sevindiren ve neşelendiren zevktir (Seccâdî, 2007: 320). Divan şiirinde sıkça geçen mey, şarap daha çok bu manada kullanılmıştır. İlahî bir tecellî ve manevî bir coşkunluktur.

Şeyh ve âşık ikilisi, rind ve zâhid ikilisini temsil etmektedir. Bunlar divan edebiyatında boğaz boğaza gelen birbirine zıt iki tiptir. Rind, divan şairlerinin hüviyetidir. Divan şairleri şahsen nasıl bir hayat takip ederlerse etsinler daima dünya alâyişinden uzak bulunmak, maddeye kıymet vermez görünmek isterler. Onlar için cihanın bir pul kadar değeri yoktur. Daima rindlikten bahsetmeleri, laubâli ve derbeder görünmeleri bundandır. Ağzına bir katre içki koymayanların bile zaman zaman meyhaneden, şaraptan ve sâkîden bahsetmeleri de yalnız bazı hakikatleri tasavvufî remizle ifade etmek istemelerinden değil, belki rind ve derbeder görünmek arzusuna uymalarındandır (Levend, 2015: 567-569). Rind-meşrep âşıkta daima şarap içme arzusunun görülme sebebi, Hakk'ın tecellisi ile kendinden geçme isteğinden kaynaklanır.

Burada şarap ilahî iksirdir. Gerçekte de içki içildikçe içilesi bir haz verir. Şair manevî bir hazza, coşkuya ulaşıyor ve bu hali gittikçe şiddetleniyor. Kendisi bu hal ile meşguldür ve bu durum onun iradesinden çıkmıştır. Bu hâlinin kınanmamasını ister. Aslında o da şeyh gibi tasavvuf deryasına düşmüştür, iradesinin elinde olmayışı bundandır. Yûnus Emre'nin tasavvuf için “Balların balını buldum.” demesi gibi bir şeydir. Bir nevi Hallâc-ı Mansur'un hayret makamındaki hallerini yaşar. Hallâc'ın da söylediği gibi “Bu hal manevî sekr, sarhoşluk halidir ve aşkın istilasıyla aklın elden gitmesi neticesinde meydana gelir.”

Şevk, âriflerin nezdinde aşırı isteğe denir. Yoğun irade için gerekli olan muhabbetin zevkini almak olup bu muhabbet zevki ondan ayrılma üzüntüsüyle birlikte olur. İzzeddin Kâşânî şöyle demektedir: “Şevkten maksat mahbûbun, muhibbin batınına gönderdiği buluşma davetidir ve bunun meydana gelebilmesi için muhabbetin sadık olması gereklidir. Şevk, muhabbetin semeresidir (Seccâdi, 2007: 441). Aşk duygusunda aşırıya gidenlerin sonu kara sevda olmuştur ki onlara ancak sevgilinin kara saçlarından asılmak çare olur.

Sûfilere göre irade, tasavvuf yoluna katılan müridin bulduğu bir duygudur. Bu duygu, kendisi ile maksadına ulaşmaktan onu perdeleyen şeylerin arasına girer. Ebu Yezid Bestâmi'ye göre irade, iradenin terkidir. Bu tanım “İrâde etmemeyi diliyorum.” sözünden geçer. Kendisinden irâdenin düşmesini ister (İbn Arabî, 2015a: 181). Burada da âşık irâdesinin elinde olmadığını dile getirir. Bu âşık için övünülecek bir şeydir. Çünkü aklının başından gitmiş olması, aşkının büyüklüğünü göstermektedir. Fakat ibadetini

çıkart nedeniyile yapan şeyh, âşıktaki bu hallerin farkına varamaz. Onunla alay eder ve aklı yüceltir durur.

e) Edebî Sanatları:

“şeyh-mey” kelimeleri tasavvufî anlamlarıyla ele alınırda tenasüp sanatı vardır. “ey” kelimesinde seslenme olduğu için nida, “ey, şeyh, mana, mey” kelimeleri birden fazla tekrarlandığı için tekrar sanatı vardır.

- 17) Ger kûyuna gönlüm güzer eyler güstâh
V'er kaddüne çeşmüm nazer eyler güstâh
‘Ayb eyleme reng-i çihre-i zerdüm gör
Kim çohları ‘âlemde zer eyler güstâh

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimleri:

ger (f.): eğer	kûy (f.): sevgilinin bulunduğu yer
güzer eyle-: dolaşmak	güstâh (f.): arsız, pervasız (mec. sevgili)
kadd (a.): boy	çeşm (f.): göz
nazer eyle-: bakmak	reng (f.): renk
çihre (f.): çehre, yüz	zer eyle-: sarartmak
zerd (f.): sarı	reng-i çihre-i zerd: sararmış yüzün rengi

c) Nesre Çevirisi:

Ey sevgili, gönlüm mahallende küstahça gezerse ve gözüm boyuna bosuna küstahça bakarsa, sarı yüzümün rengini gör de beni ayıplama. Çünkü sevgili, bu âlemde nicelerinin (benzini) sarartmıştır.

d) Şerhi:

Âşık, eğer gönlümün senin köyünde olmasını yani sende olmasını, gözümün boyuna bosuna takılmasını kınıyorsan şu sararmış solmuş yüzüme bak da bu hallerimi ayıplama ey sevgili, diyor. Sarı yüz âşıklık alâmetlerindendir. Bu durum, bu nedenle olağandır. Çünkü sevgili bütün âşıklarını bu hale getirmiştir. Boy bos da sevgilinin en önemli güzellik unsurlarındandır. Çoğu zaman serve, şimşada, bâlâya benzetilir. Ahmedî' nin şu beyitinde de sevgilinin boyunun serve benzetilmesini ve âşığın hayal âlemini tuttuğu görülmektedir:

Kaddün hayâli dutdu gözümde vatan belî

Her kande serv olsa yeri cûybâr olur

Güstah kelimesi hem sevgili hem *küstah* olarak yorumlanabileceği için kinaye sanatı vardır. Eğer “küstah” kelimesini arsız, saygısız, haşarı anlamında ele alacak olursak şu şekilde de yorumlanabilir: “Altının zengin adamı küstahlaştırdığı gibi âşıklık da beni küstahlaştırdı.” Çünkü âşık sürekli sevgiliyledir. Sabahı akşamı, gecesi gündüzü yoktur. Ona uyku haramdır. Gönlünü sevgiliye vermiştir bir kere. Şair Belîğ'in dediği gibi:

Sakın sen kûy-ı cânânı uzakdur sanma ey Mecnûn

Seher yola giren âşık gece Leylâ'da akşamlar

Bedenin müşahede organı gözdür, gerisi et ve kemiktir. Göz eşyadır, eşyayı görür. “Gören, göze hayran” dediği, eşyadaki esmâda müsemâyâyı görmek, hilkatte Halîk'i görmek, asıl o gözden kim bakıyor onu bilmektir (Mutlu, 2012: 381). Bakmak ile görmek, duymak ile işitmek farklı şeylerdir. Mesele gördüğümüz her şeyin hikmetini, yaratılış nedenini düşünmektir. Allah'ın apaçık tezâhür edişi ancak gören göze ayandır. Güneşin doğuşunu uyuyan değil uyanık olan seyredebilir. Öyleyse kula düşen öncelikle gaflet uykusundan kurtulmaktır.

Göz atma ve bakış, öznde sevginin ortaya çıkmasına neden olan sebeplerdendir. Tasavvuf alanında sözcüğün anlamı sıklıkla çok güzel bir nesneye uzun bir bakışa işaret

eder. Güzel bir kimse ya da nesne, farklı şekillerde ilahî güzelliğin bir işareti, Allah'ın tecellîlerinin bir aracı olarak görülür. Nitekim A'râf suresinin 185. ayetinde “ Onlar göklerin egemenliğine, yeryüzüne ve Allah'ın yarattığı mahlûkâta bakmıyor mu?” buyrulur nazar eylemenin önemine dikkat çekilmektedir. Yani Allah'ın yarattığı her şeyin görsel yanı tefekkür sebebidir (Bell, 2010: 205-221).

Hakikî vücut sahibi olan Hakk'ın yolundaki en büyük hicaplardan biri, kulun kendinde varlık vehmetmemesidir. Ona kavuşmak için varlık engeli ortadan kaldırılmalıdır. Bu engel ve bağlardan kurtulmak lazımdır. Bu ağırlıklar ortadan kaldırıldığı zaman, rahat bir şekilde her isteğe kavuşmak mümkün olabilir (Üstüner, 2007: 47-48). Bu sebeptendir ki âşık bedenden vazgeçerek yeme içmeden kesilir. Zamanla takatten düşer ve rengi sararıp solar. Bu makama ulaşmış sûfiler, Hakk'ın vücûd denizine daldıkları için orada denizden ve dalgadan başka bir şey göremezler. Kendi vücûdunu da bu deryâdan bir damla kabul eder. Nihâyetinde damlayı da düşünemez (Eraydın, 1984: 118). Yani sâlik gerçek varlığın bir tane olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve O'nun tecellîlerinden başka hiçbir şeyin hakikî bir varlığı olmadığını bilir (Uludağ, 1991: 507). Dolayısıyla âşık tenden vazgeçmiştir, günbegün sararması da onun istenilen kemâle eriştiğinin nişânesidir. Bu rubâide de rengi sararmış bir âşık portresi görülmektedir.

e) Edebî Sanatları:

“göz-çihre” kelimeleri aynı anlam dairesinde olduğu için tenasüp vardır. “güstah” kelimesi birden fazla tekrarlandığı için tekrar yapılmıştır. Ayrıca hem küstah hem de sevgili anlamlarına geldiği için kinaye sanatı yapılmıştır. Âşığın gönlünün sevgilinin mahallesini dolaşması ise kişileştirme sanatıdır.

- 18) Bir âb ü hevâdur eşk-i germ ü dem-i serd
Kim andan alur neşv ü nemâ gül-bün-i derd
Gül-zâr-i gamun benefşe vü yâsemeni
Dûd-i dil-i âşüftedür ü çihre-i zerd

Rubâinin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘ül

b) Kelimeleri:

âb (f.): su (mec. şarap)

hevâ (a.): arzu, istek

âb u hevâ: iklim

germ (f.): sıcak

eşk-i germ: sıcak gözyaşı

dem (f.): nefes, soluk

serd (f.): soğuk

dem-i serd: soğuk nefes

neşv ü nemâ: yetişip büyüme

gül-bün (f.): gül biten yer, gül kökü

gül-zâr (f.): gül bahçesi

gam (f.): keder

gül-zâr-ı gam: gam bahçesi

benefşe (f.): menekşe

yâsemen (f.): yasemin

dûd (f.): âh dil (f.): gönül

eşk (f.): gözyaşı

çihre (f.): yüz

zerd (f.): sarı

âşüfte (f.): perişan

dûd-ı dil-i âşüftedir ü çihre-i zerd: perişan olmuş gönülden çıkan ah ve sararmış yüz

derd (f.): tasa, gam gül-bün-i derd: dert gülünün bittiği yer

c) Nesre Çevirisi:

Sıcak gözyaşı ve soğuk nefes bir iklimdir. Dert gülü, büyüme ve gelişimini ondan sağlar.

Sararmış yüz ve perişan gönlün dumanı ise gam bahçesinin menekşe ve yâseminidir.

d) Şerhi:

Burada bir bahçe betimlemesi görülmektedir. Genellikle sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılan bahçe betimlemesi burada farklı bir boyutla ele alınıyor. Âşık, derdini gül köküne benzetiyor. Âşığın gözyaşı bu bahçenin gülünün suyu, nefesi ise havasıdır.

Sevgiliye kavuşamayan âşığın tek sermâyesi ağlamak ve âh çekmektir. Âşık, gözyaşı ve nefesiyle, dert gülünü büyütür; ona hava ve su olur. Ne kadar çok ağlayıp inlerse aşkı o denli büyük demektir ve bu, sevgilinin hoşuna giden bir durumdur.

Âşığın yüzü, aşkıdan düştüğü hastalığın eseri olarak her zaman sarıdır ve gam bahçesinin yâseminidir. Gönül, divan şiirinde sayısız mecaza ve teşbihe konu olur. Burada da ızdıraptan darmadağın olmuştur ve ondan çıkan âh ise menekşeye benzetilmiştir. Zira menekşe de şeklen âh ateşi gibi duman dumandır. Âh, âşıklık alâmetlerindendir ve âşığın, sevgilinin gamzesine karşılık gelen silahıdır. Bunu kanıtlar nitelikteki Nef'î'nin şu beyiti çok güzeldir:

Takınsın dil-rubâlar gamzelerden tığ-i âşık-küş

Bizüm de âhumuzdan nâvek-i dil-dûzumuz vardır

Hevâ, sevginin kalbe ilk düşmesi ve orada gerçekleşmesidir. Bu kelime, yıldız kaydı anlamındaki “heve en-necm” ifadesinden türetilmiştir. Ardından vüdd (meveddet) gelir ki sevginin sebat bulması demektir. Sonra hûb gelir. Sevgideki duruluk ve sevenin iradesinden çıkması demektir. Son olarak aşk gelir. Sevginin kalbi sarması demektir. Kelime asma ve benzeri ağaçlara sarılan dikenli sarmaşık anlamındaki “aşaka”dan türetilmiştir. Aşk, sevenin kalbini sarar; onu sevgiliden başkasına bakamayacak hale getirir, kör eder (İbn Arabî, 2015b: 139-140). Bu hale düşen âşığın ateşler içinde yanarak âh etmekten başka bir şeye gücü yetmez. Âhının dumanı arşa ulaşsa da sevgili ona merhamet etmez. Bu âhlar âşığın gönlünün yangın yeri olduğunun en önemli belirtisidir ki âşkının yakıcılığını kanıtlar. Âh, şikâyetini yaydan çıkmış ok hızıyla aracısız olarak Allah’a iletir. Eğer sanem olan sevgilide imandan bir eser varsa bu bedduadan korkmalı ve âşığa merhamet etmelidir.

Yâsemen, Divan şiirinde daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla anılır ve sevgilinin yanağıyla ilgili olarak gösterilir (Pala, 2008: 480). Yâsemin genel olarak sarı renkte görülen bir çiçek olduğu için âşığın sararmış yüzü yerine kullanılır.

e) Edebî Sanatları:

“âb-hevâ, gam-dert, benefşe-yasemen” kelime gruplarında uygunluk olduğundan tenasüp; “germ-serd” kelimelerinde anlamca zıtlık olduğu için tezat sanatı vardır. Menekşe görüntü olarak dumana benzer. Yâsemin çiçeği de genel olarak sarı renktedir.

Dizelerde bu unsurlar birbirine paralel sıralanmıştır. Bu sebeple leff ü neşr-i mürettep sanatı görülür:

Gül-zâr-ı gamın benefşe vü yâsemeni

1 2

Dûd-ı dil-i âşüftedir ü çihre-i zerd

1 2

19) Tâ devrdedür dâ'ire-i kevn ü fesâd

Mümkün değül olmak harekâtından şâd

Tâs-i felek içre ku'beteyn-i encüm

Göstermez imiş hiç kime nakş-i murâd

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'ûl

2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'

3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'

b) Kelimeleri:

devr (a.): dönüp dolaşma (tas. dünyaya gelme ve tekrar geldiği yere dönme)

dâ'ire (a.): çember

kevn ü fesâd (f.): olma ve bozulma

dâ'ire-i kevn ü fesâd: dünya

şâd (f.): mutlu

felek (a.): gökyüzü

tâs-ı felek: semâ

encüm (a.): yıldızlar

ku'beteyn-i encüm: yıldız zarları

nakş (a.): resim

murâd (a.): arzu, istek

nakş-ı murâd: murad resmi

ku'beteyn (a.): iki zar

c) Nesre Çevirisi:

Dünya döndükçe onun bu var oluş-yok oluş hareketlerinden mutlu olmak mümkün değildir. Felek taşı içerisinde bu yıldız zarları, hiç kimseye murad resmini göstermezmiş. (Kimsenin istediği gibi gelmezmiş.)

d) Şerhi:

Divan şiirinin kaynaklarından biri de astronomidir. Burada da dünya, sema ve yıldız kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. İlk iki mısra dünyanın gelip geçiciliği ile ilgilidir. Bu gök kubbe döndüğü müddetçe onun hareketlerinden mutlu olmak mümkün değildir. Tasavvufî açıdan devr, insanın dünyaya gelip gitmesidir yani yaratılış hikayesidir. Önce ruhlar âleminde var olan insan, vücut bularak dünyaya gelir. Eriştiği mertebeler nisbetince de yükselir ve fenafillaha erişir ya da kulluk vazifesini yerine getiremez. Bu düzen bu şekilde devam ettiği için bundan bir istikrar beklenemez. Zira dünya bir kararda durmaz. Dolayısıyla hep dünyada kalınacakmış gibi yaşanmamalıdır. Buranın bir imtihan yeri olduğu unutulmamalıdır.

Bu dünyada işleri yolunda giden kişi bu mutluluk ve huzurun daim olacağını düşünürse yanılmış olur. Çünkü dünya sürekli dönmektedir ve sahip olunulan durum sabit değildir. Nitekim gökyüzündeki yıldızlar kimsenin isteğini yerine getirmez. Burada müneccimlikten ya da yıldız falından bahsediliyor olabilir. Bunlar, gelecekte haber verir.

Bazıları eflâk ve encümden şikâyet ederler ve derler ki, eflâk ve encüm cahilleri terbiye eder, âlimleri etmez. Bu şikâyet yerinde değildir. Çünkü ihtiyar, onların elinde değildir. Güneş zâhir olduğu vakit herkesin üzerine eşit ışık yayar. Bazısını aydınlatıp bazısını karanlıkta bırakmak ihtiyarı yoktur. Ama bazısını mamur ederken bazısını yakıp küle döndürür. Bu dahi güneşin ihtiyarıyla değildir (Nesefî, 2009: 182). Dolayısıyla feleğin bize muradımızı vermeyişi de onun kontrolünde olan bir durum değildir. Gerçekleşen ve gerçekleşmeyen her şey Allah'ın dileğiyle olur.

Şair, dünyanın gelip geçiciliğinin insanı mutlu etmediği gibi bu falların da kimsenin istediği gibi çıkmadığını söylüyor. Yıldızların gelecekte haber verdiğine değinen bir diğer şair de Lütî' dir:

Yaşım akdığına niçin Lütfiyâ ya kahr eylemez

Çün müneccim hayr u şerri cümle encümden tutar

Devr, dönüş demektir. Bir'den gelen yani zuhûr, sudûr eden kesretin (çoğun) tekrar O'na dönmesidir. Manevî âlemden maddî âleme gelen ruhların ilk ve aslî vatanlarına geri dönmesidir. Maddî âleme yapılan yolculuğa *seyr-i nüzûlî*, manevî âleme doğru yapılan yolculuğa ise *kavs-i urûcî* denir. Bunlara *Devriyye-i Arşîyye* yahut *Devriyye-i Ferşîyye* adı da verilir. Bu iki yarım daire tam bir daireyi meydana getirir (Şimşek, 2017: 91).

Felek, gök demektir. Çoğulu eflâktir. Eskilere göre gök tabakası felekler dokuzdur. Her semâda bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seyyar yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hakim ve müessir olduğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu ya da uğursuz sayılmış, her birinin hususi tabiatleri, hakim olduğu iklimleri, hakimiyet saatleri olduğu düşünülmüş, bu sebeple dünyada olup biten her şey feleğe isnat olunmuştur. Çarh da bu manadadır. Kazâ ve kadere itiraz edemeyen şairler olup biten her şeyi feleğe ve yıldızlara isnat, ruhî tezahürlerini böylelikle izhar etmişlerdir. Astronomi felekiyât ilmince gökler bir mihver üzerinde dönmektedir. Fakat bu dönüş şarktan garba yani tersinedir. Bu sebeple aldatıcıdır. Felekten şikâyet etmeyen bir şair yoktur (Onay, 2007: 156). Şair Mezâkî'nin bu beyitinde de felekten şikâyet söz konusudur:

Sunar bir câm-ı memlû bin tehi peymâneden sonra

Döner vefk-i murâd üzre felek ammâ neden sonra

e) Edebî Sanatları:

“devr, daire-i kevn ü fesad; felek, encüm, kubbeteyn” kelimeleri astronomi ile ilgili olduğu için tenasüp vardır. “tâs-ı felek” semâ anlamının dışında, müneccimlerin fal baktıkları küre de demek olduğu için tevriye sanatı vardır.

20) Tâ mahmil-i mihrdür bu zengârî mehd

Mihrünle vefâ ehline muhkemdür ‘ahd

Birdür bize bezm-gâh-i ‘ışkunda felek

Ger kahr ile zehr virse v’er lûtf ile şehd

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

mahmil (a.): sepet	mihr (f.): güneş, şefkat
mahmil-i mihr: güneş sepeti	zengârî (f.): yeşil renkli bakır pası
mehd (f.): beşik, yeryüzü	zengârî mehd: gökyüzü, dünya
lütuf (a.): iyilik	vefâ (a.): sözde durma
muhkem (a.): sağlam, kavi	ahd (a.): söz, yemin
şehd (a.): bal	bezm-gâh (f.): meclis yeri
bezm-gâh-ı aşk: aşk meclisi	kahr (a.): çok üzüntü duyma

c) Nesre Çevirisi:

Bu paslı beşik (dünya), sevgi sepeti (güneş) olduğu müddetçe sevginle vefalılara sözün sağlamlaşır. Ey sevgili, felek senin aşk meclisinde kahr ile zehir, lütuf ile bal verse de bizim için birdir.

d) Şerhi:

Burada muhatap Allah’tır. Şair, bu güneş, bu dünya var oldukça sana sadık olanlarla aradaki bağ sağlamlığını koruyacaktır, diyor. Bu aşk dergahında kahr ile zehir, lütuf ile bal birdir. İbrahim Hakkı Hazretleri’nin “Hoştur bana senden gelen yahut gonca yahut diken” demesi gibi. Çünkü onlar aşkların en güzeliyle yanmaktadır ve gerçek âşıklar ne yiyip içtiklerini bilmedikleri için hepsi onların nazarında birdir. Allah’ın kulunu imtihan etmesi, onu unutmadığını gösteren bir durum olduğu için zehir gibi görünen şey de aslında şekerdir. Yine Fuzûlî’nin bu beyitinde de zehrin şeker kabul edildiğini görürüz:

Ey mezâk-i câna cevrin şehd ü şekker tek lezîz

Dem-be-dem zehr-i gamın kand-i mükerrer tek leziz

Lütuf, kulu Hakk'ın tâatine yaklaştıran ve günahlardan uzaklaştıran her şeydir. Neşenin kalıcı, temâşanın süreli, halin kararlı olması için Hakk'ın yardımında bulunmasıdır. Şurâ suresinin 19. ayetinde “Allah kulları hakkında latiftir.” buyrulmaktadır. Tarikat ehli Allah'ın kendilerine lütufla muamele etmesini ve ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olmasını istedikleri zaman; “Yâ Latîf” zikrine devam ederler (Uludağ, 2012: 231). Allah'ın 99 isminin her biri insanlara dua kapılarını açar. Derdine derman arayan “Yâ Şâfi” çeker, ayıplarının örtülmesini dileyen “Yâ Settâr” der. İşinin kolay gitmesini, yollarının açık olmasını dileyen de “Yâ Fettâh” esmâsını zikreder.

Allah'ın kuluna birçok lütfu bulunur fakat çoğu kez bunu anlayamaz. Allah'ın lütfunun idraklerden gizli kalmasının nedeni şiddetle zuhur ediyor olmasıdır. Gören her gözde görme gücü Allah'tır. Burada fayda ancak bu gerçeği bilen, zevk ve müşahede yoluyla anlayana aittir (İbn Arabi, 2015b: 60). Kâinâtı seyrettiğimizde Allah'ın bize neler lütfettiğini görmekteyiz. O (c.c) her şeyi insanoğlunun hizmetine sunmuştur. Karşılığında ise istediği tek şey kulluk etmemizdir. Şiirde “vefâlılar” sözü ile kastedilen şey budur.

e) Edebî Sanatları:

“şehd-zehr, kahr- lütuf” kelimeleri anlamca birbirine karşıt olduğu için tezat sanatı vardır. “felek” lütuf ya da kahır ile muamele edebilme özelliğine sahip olduğu için kişileştirilmiştir.

- 21) Her yirde ki ol semen-ber-i sîmin-had
‘Arz eyleye ‘ârız açâ sünbül çeke kad
Reng-i gül ü bûy-i sünbül ü cilve-i serv
Hükm eylemezem ki ola makbûl-i hired

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

semen-ber (f.): yasemin göğüslü (mec. sevgili)	hired (f.): akıl
sîmîn (f.): gümüşten, gümüş gibi	semen-ber-i sîmîn:
gümüşten yasemin	hadd (a.): yanak
arz eyle-: gösterme	âriz (a.): yanak
sünbül (f.): sümbül, sevgilinin saç	kadd (a.): boy
reng (f.): renk	bûy (f.): koku
bûy-ı sünbül: sünbülün kokusu	cilve (a.): kırıltma
serv (f.): servi (mec. sevgilinin boyu bosu)	makbûl (a.): kabul olunmuş
makbûl-ı hired: aklın kabul ettiği	
reng-i gül ü bûy-ı sünbül ü cilve-i serv: servinin cilvesi, sünbülün kokusu ve gülün rengi	

c) Nesre Çevirisi:

O gümüş yanaklı yasemin (sevgili), her nerede yüzünü arz eyler, saçlarını açar ve boy gösterirse orada gülün renginin, sünbülün kokusunun, servinin cilvesinin akılca kabul göreceğini sanmıyorum.

d) Şerhi:

Şair burada sevgiliye ait güzellik unsurlarını bahçe betimlemesi ile anlatmaktadır. Yanak, âşığın sürekli bakmak istediği yerdir ve âşığa göre cennet gülüdür. Sümbül ise şekli ve kokusu nedeniyle sevgilinin saçına benzetilir. Sümbül ile gülün çoğu zaman bir arada kullanılmasının sebebi, sümbül saçların gül yanak üzerine dökülmesindendir. Âşık sevgilinin yanağını görmeyi arzular. Ondandır bir lütuf, bir tecellî görmek ister. Böylece kendi canı dahi umurunda olmaz. Hakk’ın tecellisi veya hidâyeti anlaktır. O dilediğini hidâyete erdirir ve dilediği kula ihsanlarda bulunur (Şenödeyici, 2014: 155).

Saç ve yüz-yanak bir arada çokça kullanılan mazmunlardandır. Sevgilinin parlak yüzü gündür, güneştir, gündüzdür. Saç onu örterse her yer kararır ve akşam ya da gece olur. Eğer sevgilinin yüzü ay olur da saç onu örtse ay tutulması olur. Her iki durumda da âşıklar sevgilinin cemâlini göremez ve bu durumda zülf rakiplik etmiş olur. Şeyhülislam Yahyâ'nın bu beyitinde zülf, yüzün önüne gelerek akşam vaktini getirir:

Mahv ider revnak-ı ruhsârını zülf-i siyehün

Kangı gündür ki anun âhiri ahşâm olmaz

Serv, sevgilinin boyuna teşbih edilir. Rüzgârla salınışı sevgilinin yürüyüşüne benzetilir. Burada da sevgilinin yanağı yasemin yaprağına, boyu serviye benzetiliyor. Sevgili eğer o gümüş gibi parlak ve düzgün yanağını gösterir, saçının kokusunu etrafa salar ve endâmıyla boy gösterirse akıl sahibi kişiler, bundan sonra ne güle ne serviye bakabilir. Çünkü en mükemmel olanını görmüşlerdir. Bu beyitte de Ahmed Paşa'nın sevgilinin boyunu serve teşbih ettiği görülür:

Boyu hevâsı ile bu hevesde hâk oldum

Ki sala sâyesin ol serv gâh gâh bana

Serv, servi veya selvi dediğimiz ağaçtır ve üç çeşittir:

- 1) *Serv-i nâz*: Dalları etrafına sarkan, yeni yetişen servidir. Nâz, nevreste demektir.
- 2) *Serv-i âzâd*: Dalları doğru bitmiş olan ki baştan aşağı güzel olur.
- 3) *Serv-i sehî*: Doğru büyümüş ve iki şâhlı olur. Çoğunlukla uzun boy, buna teşbih olunur (Onay, 2007: 153).

Sümbül açık veya koyu renkli, kısa saplı, güzel kokulu bir süs bitkisidir. Her biri altı parçalı olan 5-15 çiçek gövde üzerinde seyrek bir salkım yapar (Baytop, 1984: 384). Divan şiirinde sümbül şekil ve kokusu yönünden sıkça kullanılır. Sevgilinin saçının kokusu ya da şekline, uzunluğuna teşbih olunduğunu gibi duman duman görüntüsü nedeniyle âşığın âh'ına da benzetilir. Hatta sümbül, sevgilinin saçını kıskanır ve ona özenir. Sümbül ile gül birlikte çok kullanılır. Bunun nedeni sümbül olan saçların, gül yanakların üzerine dökülmesidir. Şekilce dağınık ve kıvrımlı olan sümbül, bazen süpürge veya gölgelik de olur. Deste deste oluşu ve tazeliği de sıkça ele alınan özelliklerindendir. Ayrıca sarık kenarına ve kulak arkasına takılma adeti de hayli yaygındır (Pala, 2008: 414-415). Sevgilinin sümbül saç, hem kokusuyla hem görüntüsüyle âşığı sarhoş eden bir

etkiye sahiptir. Kendinden geçen âşığın yapacağı yegane şey, kendini o saçın halkalarından asmaktır. Böylece vuslat gerçekleşir.

Gül de bir çiçek ismidir. Her çiçeğin kokusu bir nebiye veya velîye remz olunmuştur. Gül kokusu da peygamberimizin kokusunu temsil eder (El-Cerrahi, 2013: 123). Halk arasında kabul bulan görüşe göre gülün üzerindeki çiğ taneleri peygamberimizin teridir, bu nedenle gül güzel kokmaktadır. Divan şiirinde rengi dolayısıyla daha çok sevgilinin yanağı ve yüzü için kullanılmıştır. Sevgili gül olunca âşık bülbül olur. O gül yanağın açması için ciğer kanıyla onu sular.

e) Edebî Sanatları:

“semen-ber, sümbül, gül” kelimeleri çiçek adı olduğu için tenasüp vardır. “semen-ber-i sîmin-had” yani gümüş yanaklı yaseminden kasıt sevgili olduğu için açık istiare vardır. Sevgilinin şekil olarak yanağı güle, saçı sümbüle, boyu serviye benzetildiği için teşbih sanatı görülür. Gül ve yanak, sümbül ve koku, boy ve servi birbirine paralel olarak kullanıldığı için leff ü neşr-i mürettep sanatı aşağıdaki şekilde görülmektedir:

Arz eyleye ârız açā sümbül çeke kad

1 2 3

Reng-i gül ü bûy-ı sümbül ü cilve-i serv

1 2 3

- 22) Tâ boynuma saldı ol ham-ı zülf kemend
Tedbîr ile açılmalı boynumdan bend
Çoh pend virildi olmadı fâ'ide-mend
Yetmez mi mana pend viren halka bu pend

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / mef 'û lün / fe 'il
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'

3) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / me fâ ‘î lû / fe ‘il

4) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / mef ‘û lû / fe ‘il

b) Kelimeleri:

ham (f.): kıvrım, bûklüm

zûlf (f.): saç lûlesi

bend (f.): bağ

fâ’ide-mend: kârlı, faydalı

kemend (f.): uzakta bulunan bir şeyi çekmek için atılan ucu ilmekli uzun ip

tedbîr (a.): çare

pend (f.): nasihat, öğüt

ham-ı zûlf: zûlfün kıvrımı

c) Nesre Çevirisi:

O saç kıvrımı (sevgili) boynuma kemend attığından beri, hiçbir yöntemle ipin düğümü çözülmedi. Çok öğüt verildi ancak bir faydası olmadı; bana öğüt veren halka bu öğüt yetmez mi?

d) Şerhi:

Divan şiirinde saç güzellik unsurlarındandır. Saç uzunluğu, dağınıklığı ve kıvrımlarıyla âşığın hayal dünyasını süsler. Kokusu nedeniyle misk ü ambere, reyhan ve semene benzetilir; rengi ise hep siyahtır. Sevgilinin saçı âşık için tuzaktır ve önünde sonunda âşığın boynuna bu halka geçer, âşığın gönül kuşu bu tuzağa düşer ve gündüzü gece olur. Âşığın bundan kurtuluşu mümkün değildir. Zaten kurtulmak da istemez. Şair bunun bir çaresini bulma hususunda kendisine çok öğüt verildiğini ama faydalı olmadığını belirtiyor. Aslında bu halden kurtulmak istediği de yoktur. O, sevgilinin tutsağı olmakla mutludur. Fuzûlî’nin öğüt istemediği bir başka beyiti de şöyledir:

Aşk zevkiyle hoşum terk-i nasihat kıl refik

Ben ki tiryâki-mizâcım zehr kâr etmez bana

Kemend, bend birtakım şeyleri yakalamak için kullanılır. Kullanılış esnasında almış oldukları şekilden dolayı uçları kıvrıktır veya halka halindedir. Bu nedenle sevgilinin saçının ucunun kıvrımıyla benzerlik halindedirler. Genellikle âşığın gönül kuşunu yakalamak üzere kurulan bir tuzaktırlar. Bu tuzakta tahlil tanesi olarak sevgilinin

yanagındaki ben kullanılır (Deniz, 2004: 282). Sevgilinin saçının uzun oluşundan ve âşıklarını onunla avlamasından ötürü saç unsurunu, bend ve kemend ifadeleriyle bir arada kullanan bir diğer şâir de Hisâlî’ dir:

Boynu bağlı bir esîr etdi Hisâlî beni yâr

Bend edip zülfü kemendine giriftâr eyledi

Zülf, saç demek olup tasavvufta, hiç kimsenin ulaşamadığı gaybi hüviyet, Hakk’ın zâtı ve kühü anlamına gelir. Karanlık (siyah saç) nasıl meçhul ise Hakk’ın zatı da öylece meçhuldür (Uludağ, 2012: 398) Sevgilinin saçını gören âşığın Allah’ı anmaya başlaması şu sebeptedir: Saçların ucu kıvrılınca yuvarlak bir şekil alır, halka olur. Bu, Arap harfleri ile ‘و’ (he) demektir. Dolayısıyla sevgilinin zülfünü gören âşık ‘hû’ çekerek ya da “âh” ederek Allah’ı zikreder. “Hû” Arapça’da ‘hüve’den gelir ve müzekker için ‘o’ demektir. Divan şiirinde “hû” zikrini dilinden düşürmeyenin genellikle zâhid olduğu görülür. Elinden tespihi düşürmeyen zâhit zikrini artırdıkça artırır, tek emeli cennet ve nimetleridir. Âşığın ise tespihi yoktur. O, sevdiğine verdiğini saymaz. “Âh” çekmekten başka elinden bir şey gelmez. Onun zikri çıkarsızdır. Samimi aşkının ifadesidir.

Allah Kâf suresinin 16. ayetinde şöyle buyuruyor: “Ona şah damarından yakınız.” Allah kendisini kullarına ‘yakın olmak’ haliyle nitelemiştir. Yakınlık ile kastedilen, kulun niteliği olmasıdır. Kul, Hak kendisine yakınlıkla nitelendiği gibi Hakk’a yakınlık özelliğiyle nitelenir. Nitekim Allah, El-Hadid suresinin 4. ayetinde “Her nerede olursanız olun, O (c.c) sizinle beraberdir.” demektedir. O, daima kullarının suretinde tecelli edendir. Kul da sürekli tecelli ettiğinde Hak ile beraberdir. Kul her zaman bir mekandadır. Allah ise kul her nerede olursa, sürekli onunladır. Hak için mekan, tecelli ettiği herhangi bir yerdir (İbn Arabî, 2015a: 326). Allah her an yaratmaya devam etmektedir. Dolayısıyla tecellî etmediği bir an dahi yoktur.

e) Edebî Sanatları:

“bend-kemend” kelimelerinde işlevlerindeki benzerlik nedeniyle tenasüp, “pend” kelimesinde ise tekrar vardır. “ham-ı zülf”ün kemend salması teşhistir. Ayrıca kastedilen sevgili olduğu için mecaz-ı mürsel vardır. Saç (parça) dile getirilerek sevgili (bütün) kastedilmiştir. “yetmez mi bu pend” sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır.

- 23) Def'-i gam-i rüzgâradur bâde müfîd
Def'-i elem-i 'ışka ruh-i sâde müfîd
Terk-i mey ü mâ'sukdur ol 'illet kim
Olmaz ana hiç nesne dünyâda müfîd

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / mef 'û lü / fe 'il
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'il
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / mef 'û lün / fa'
- 4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / mef 'û lü / fe 'il

b) Kelimeleri:

def' (a.): savuşturma, ortadan kaldırma	gam (f.): keder
rüzgâr (f.): zaman, dünya	bâde (f.): şarap
def'i gam-ı rüzgâr: dünyanın tasasından kurtulma	müfîd (a.): faydalı
elem (a.): acı, ıstırap	'illet (a.): hastalık
def-i elem-i aşk: aşk acısının giderilmesi	mâ'suk (a.): sevgili
ruh (f.): yanak	sâde (a.): saf, gösterişsiz
terk-i mey: içkinin terkedilmesi	ruh-i sâde: saf yanak

c) Nesre Çevirisi:

İçki, zamanın kederinin, saf bir yanak ise aşkın acısının giderilmesine faydalıdır. Şarabı ve sevgiliyi terk etme hastalığına dünyada hiçbir şey fayda etmez.

d) Şerhi:

Zamanın ve zamanenin derdinden yakınanlar bundan yakayı kurtarabilmek için çâreyi şarapta bulur. Çünkü içki akı bulandırır ve ihtiyarı elden alır. Âşığın içki içmesinin

nedeni ise, sevgilinin ezâsından kurtulmaktır. Sevgilinin o berrak, tertemiz yanağı da âşığa ilaç gibi gelir ve tüm kederini yok eder. İçki terk edilse, bu defa daha büyük bir hastalık peyda olur. Çünkü içkisizliğe dünyadaki hiçbir şey faydalı değildir. Dert, keder o kadar çoktur ki buna tahammül edemeyen âşık, aklı başında olsun istemez ve şaraba başvurur. İçkinin âşıklarca tercih edildiğini ve ondan daha yüce bir şeyin yerine konulamayacağı Ömer Hayyâm'ın bu rubâisinde de görülmektedir:

Zühre'yle kamer gökte olaldan peydâ

Meyden iyi şey görmedi bir kimse daha

Ben mey satanın aklına cidden şaşarım

Bir şey alamaz sattığı şeyden âlâ

Bâde, şarap anlamında olup tasavvufta; sülûkun başlangıcındaki zayıf aşk, avâmda bulunan aşk demektir. İlâhî inâyet ve ilahî aşk anlamına da gelir (Uludağ 2012, 63). Dolayısıyla âşıkların şarap içme arzusundan maksat, sâlikin Allah'ın aşkına kanması ve O'nun nurunun âşığın gönlüne dolması demektir. İçilen bu şarap ile cezbeyle gelenlerin yadından her şey silinir ve can kafeslerinde Hakk'tan gayrısına yer kalmaz.

Aşk, elem ve kederi de beraberinde getirir. Sevgiliyi sürekli hatırlamak ve düşünmek isteyen âşık onu görme arzusuyla dolup taşar. Bu nedenle diline sevgiliyi zikir eder. Bu, insanlar arasında olan beşerî aşk türüdür. İlâhî aşk ise insanın bütün halleriyle Allah'ı zikretmesidir. Âl-i İmrân suresinin 191. ayetinde belirtildiği gibi “Onlar ayakteyken, otururken ve yanları üzerine yataarken Allah'ı anarlar.” Allah'ı zikretmek, ibadet edenin nurlanmasını sağlar. Bu, ruhun gerçek besinidir (Brodbeck, 2010: 169). Âşığın dilinden “âh” zikrinin düşmeme sebebi de budur. Zira kalpte bulunan aşkını diliyle ikrar etmedikçe sevgisini tam anlamıyla ifade etmiş olmaz. “Âh”ın sonundaki “h” dahi âşığın Allah'ı zikrettiğinin kanıtıdır.

Yanak rengi, parlaklığı ve pürüzsüz oluşu nedeniyle çeşitli şekillerde kullanılır. Sevgilinin yanağı, âşığın görmek için can attığı en önemli güzellik unsurlarından biridir. Yüzün büyük bölümünü kapladığı için üzerinde çokça durulur. Yanak ve yüz vahdeti temsil ettiğinden onu örten saç kesrettir. Hakk'ı gizleyip gerçekleri örttüğü için de kafir olur.

e) Edebî Sanatları:

“gam-elem, mey-bâde” kelimeleri aynı anlam dairesinde olduğu için tenasüp, “def, müfid” kelimeleri birden fazla zikredildiği için tekrar vardır. “ruh-i sâde” den maksat sevgilidir. Sevgiliye ait bir parça söylenip kendisi kastedildiği için mecaz-ı mürsel vardır. “ma‘şûk, ‘ışk” kelimeleri aynı kökten türediği için iştikak sanatı vardır.

24) Ey şehd-i lebün sözi şeker vâr lezîz
La‘lün kimi handa bir şeker var lezîz
Teng-i şeker olmasaydı dürc-i dehenün
Olmazdı çıhan lehce-i güftâr lezîz

Rubâînî;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘ûl
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

şehd (a.): bal	leb (f.):dudak
şeker- vâ (f.): şeker gibi	lezîz (a.): lezzetli, tatlı
teng-i şeker: şeker dükkânı	dürc (a.): kutu, hokka gibi olan ağız
dehen (f.): ağız	dürc-i dehen: ağız kutusu
lehce-i güftâr: söz, kelam	handa (t.): nerede
kimi (t.): gibi	şehd-i leb: dudağının balı
teng (f.): dar, küçük	

c) Nesre Çevirisi:

Ey sevgili, bal dudağından çıkan söz şeker gibi tatlıdır. La‘l dudağına benzer nerede tatlı

bir şeker var? Senin inci kutusu ağzın, şeker dükkanı (madeni) gibi olmasaydı, konuşmaların bu kadar tatlı olmazdı.

d) Şerhi:

Şair sevgilinin dişlerini inciye, ağzını inci kutusuna ve şeker dükkanına, dudağını yakuta ve bala benzetmektedir. Bu nedenle onun ağzından çıkan her söz tatlıdır. Meşhur atalar sözünde de olduğu gibi “Bal küpünden sirke, sirke küpünden bal sızmaz.” Sevgilinin konuşması tatlı tatlı ise bu, ağzının ve dudaklarının da gerçek manada tatlı olmasından ötürüdür. Onun dilinden dökülen en küçük sözün bile âşığa tatlı gelmesinin asıl sebebi ise sevgilinin çok az konuşmasıdır. Bir kıyabakışına hasret olan âşığın, bir çift kelâmın muhatabı olabilmesi onun için iftihar vesilesidir. Şairin ifadesine bakılırsa sevgilinin konuşmasının tatlı olduğunu tecrübe ettiği söylenebilir.

Âşık için sevgilinin dudaklarından bir söz duyabilmek mâşuktan alacağı en güzel ve en değerli mükafattır. Çünkü onun ağzı bir goncadır, açılmamış bir tomurcuktur. Nasıl bülbül goncanın açışını görmek için ona bakarak teraneler dillendiriyorsa, âşık da aşkını âh u nâle ile belirtir ve sevgiliden merhamet bekler. Onun ufak bir tebessümü, bir sözü âşık için rakibe galip gelmek demektir. Bunu elde etmek hayli zor olduğu için ondan gelecek şeye paha biçilemez ve bu yüzden şeker gibi tatlıdır, hatta ondan daha üstündür.

“Leb, dudak demek olup nefes-i Rahmânî’ye işaretir. Nefes-i Rahmânî ayân üzerine ifâza-i vücûd eder. Tasavvufî mecaz olarak yokluk, vahdet, fenâfillah, mânevî feyz ve neş’e, kelâm, söz, Hakk’ın sözü, sözün gizli söylenmesi ve sır manalarına gelmektedir” (Üstüner, 2007: 269’dan akt. Şimşek, 2017: 212). Yokluğu sembolize etmesinin nedeni ise dudağın küçüklüğündendir.

Dede Korkut metinlerinde de sevgilinin küçük dudaklı olma özelliği, bir güzellik emaresi olarak kullanılır. Sevgilinin ağzının ufak oluşu “... ağzına koşa badem sığmaz.” yani ağzına çift badem sığamayacak kadar küçük, şeklinde tasvir edilir. “koş-” fiili içerisinde ikilik anlamı barındırır. Günümüzde de “Allah’a şirk koşmak” şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple ağzın küçüklüğü mim harfine de teşbih edilir. Şûhâne gazelleriyle nam salmış olan şâir Nedim’in bu beyitinde de sevgilinin ağzı, ufak oluşu özelliği ile ele alınmıştır:

Bir nihânîce tebessüm de mi sığmaz cânâ

Söyle billâh dehenin tâ o kadar teng midir

Leb, la‘l, dehen, dürc kelimeleri pek çok divân şâirinin beyitinde kendine yer bulur. Hepsinin amacı sevgilinin ağzının, dudaklarının, sözlerinin güzelliğini ve yüceliğini anlatmaktır. Kırmızı renginden dolayı âşıkların da gözyaşları kırmızıdır. Zira âşığın gözü sürekli sevgilide olduğu için onun la‘l dudağının rengi gözlerinden akan yaşlara yansımış ve onları da dudakları gibi kırmızıya boyamıştır. Al dudağın yani sevgilinin hasretiyle ağlayan âşığa ‘al’a boyanmadıkça vuslat nasip olmayacaktır.

e) Edebî Sanatları:

“Ey” seslenişinde nida, “şehd-şeker, söz-lehce-güftar” kelimeleri aynı anlam dairesinde olduğu için tenasüp, “la‘l” kelimesiyle sevgilinin dudağından bahsedildiği için açık istiare vardır. “La‘lin gibi handa bir şeker var leziz” mısrasında ‘handa-nerede’ sorusu sorulduğu için istifham sanatı görülür. “leziz, şeker” kelimelerinde tekrar sanatı vardır. Sevgilinin ağzı inci kutusuna ve şeker dükkanına benzetildiği için teşbih sanatı görülür. Sevgilinin dudağının bal gibi tatlı ve la‘l gibi kırmızı oluşu ve sözünün şeker gibi tatlı oluşunda teşbih vardır. Ögeler paralel olarak dizildiği için mürettep leff ü neşr görülür:

Ey şehd-i lebün sözi şeker vâr leziz

1 2

La‘lün kimi handa bir şeker var lezîz

1 2

25) Ger mihnet-i kesrdür ve ger ni‘met-i sabr

Sabr ile kanâ‘atde gerek müslim ü gebr

Her mihnet ü ni‘met ki virürsen yâ Rab

Vir ni‘mete bir kanâ‘at ü mihnete sabr

Rubâîn;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / mef ‘û lû / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / me fâ ‘î lû / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / me fâ ‘î lûn / fa‘
- 4) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / me fâ ‘î lû / fe ‘il

b) Kelimeleri:

mihnet (a.): zahmet, eziyet, gam

kesr (a.): kırılma

mihnet-i kesr: incinmenin verdiği keder

ni‘met (a.): iyilik, ihsan

ni‘met-i sabr: sabrın nimeti

kanâ‘at (a.): kismete razı olma

müslim (a.): müslüman

gebr (f.): mecûsî, ateşe tapan

ger (f.): eğer

c) Nesre Çevirisi:

Müslüman ve mecûsî, hem incinmenin verdiği eleme hem de sabrın getirdiği ihsana sabır ile razı olmalıdır. Ey Efendimiz, kullarına her elem ve ihsanı verirsin. Sen, lutfettiğin nimete kanaat göstermemizi, elem ve kedere de sabretmemizi nasip eyle.

d) Şerhi:

Burada muhatap Allah’tır. Kullara şükredecek ihsanda bulunan da sabredecek sıkıntıları veren de ancak O’dur. Kanaat, kismete razı olmak demektir. Bazıları ise “Kanaat, insanların elinde olandan ümidi kesmek ve kendi elinde olanı bağışlamaktır.” demiştir. Kanaat nefsi, azlık ve yeterlilik sınırında tutmak demektir. Fazlalık ve çokluğa tamah etmemektir. Kim bu ahlak ile ahlaklanırsa dünya ve âhiret hayrı ile ferâgat ve zenginlik hazinesi bulur ve ebedî rahatlık nasibi olur. Ebu Turab Nahşebî şöyle demiştir: “Kanaat, Allah tarafından bir kuvvet elde etmektir.” Şah Nimetullah ise şöyle demiştir: “Kanaat ehli, nefsanî şehvetlerden ve hayvanî arzulardan tamamen arınmış kimsedir” (Seccâdî, 2007: 268). Salih bir kul, başına gelen en ufak şeyi dahi Allah’tan bilir ve hikmetini sorgular. Sıkıntı ve kedere kanaat eder ve bu hal onu iyice Allah’a yaklaştırır.

“Allah’a, Peygamber efendimize (s.a.v) ve âl-i evlâdına muhabbeti olanlar, kanaat kenzini fethedip canını ve varını onların yoluna harcadılar. Başkaları dünya için didinip

dururken veli kullar gelene razı olurlar. Kanaat, Allah'ın verdiği en büyük nimettir" (Baba, 1998: 157). Çünkü kanaat ehli olmayan kişiler huzurlu ve mutlu olamaz. Şükretmeyi de hamd etmeyi de bilmezler. Ahmet Yesevî'nin şu sözünde olduğu gibi: "Karnı tokken Horasan'ın köpekleri de şükreder, mühim olan açken şükredebilmektir." İster Allah'a ister ateşe tapsın, kişi sıkıntılara sabretmeli ve Allah'ın verdiği iyiliklere de kanaat göstermelidir. Allah'tan gelen hayır da şer de başımız üstüne demek gerek. Bu, sadece müslümanların değil, her kulun vazifesidir. Allah, lütufta bulunduğu sevinildiği gibi bir keder ve sıkıntı verdiğinde de şükredilmeli; Allah'ın verdiği sıkıntılara sabır ile muamelede bulunulmalıdır. Fuzûlî' nin şu beyiti tam da bu görüşü tasdikler niteliktedir:

Ey Fuzûlî bize takdîr gam etmiş rûzî

Kulalım sabr nedir çâre rızâdan gayrı

"Allah'ın kuluna verdiği sıkıntılar birer illettir ki O'nu hatırlatır. Kulu Allah'a döndürmeyen, O'na dair uyarmayan ve O'na yönelik bilinç oluşturmayan hiçbir sebep illet değildir. Allah'ın verdiği sıkıntılar, ilahî bir uyarıdır. Hakk'ın uyarıları ise belirli bir yolun dışında sınırsızdır. Sınırlı yol, ilahî uyarının dıştan veya içten olmasıdır. Dışarıdan olursa bazen sabit olur bazen olmaz. İçeriden olursa zorunlu olarak sabittir. Mesela İbrahim b. Ethem, yaktığı bir kandilden kendisine nida edildiğini sanmıştı. Ona doğru döndüğünde nidanın kalbinden geldiğini anladı. Bazen uyarı bildiren suret dışarıdan gelir ve kişi bulunduğu hal üzeredir. Bu nedenle de böyle illetler sabit olur. Bazen ilahî uyarı bir vakıadan meydana gelebilir ve Allah'a döneriz" (İbn Arabî, 2015a: 66). Kul, başına gelen her şeyi Allah'tan bilmelidir. Zira imanın şartlarından biri de hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır.

e) Edebî Sanatları:

"müslim-gebr, kanaat-sabr" kelimeleri aynı anlam dairesinde yer aldığı için tenasüp vardır. "nimet-mihnet" kelimeleri karşıt anlam olduğundan tezat vardır. "sabr, nimet, mihnet, ger" kelimeleri birden fazla zikredildiği için de tekrar sanatı bulunur. "Yâ Rab" seslenişinde nida sanatı vardır.

- 26) Her dem mana yâr ‘arz-i ruhsâr eyler
Hüsnine meni beter giriftâr eyler
Güyâ ki kemâl-i ‘ışk dersin ohıdur
Her dem mana ta‘lîmini tekrâr eyler

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lü n / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

dem (f.): zaman	‘arz (a.): gösterme
ruhsâr (f.): yanak	arz-ı ruhsâr: yanağı gösterme
hüsn (a.): güzellik	giriftâr (f.): tutulmuş, esir
güyâ (f.): sanki	kemâl (a.): olgunluk
kemâl-i ışk: aşk olgunluğu	ta‘lîm (a.): öğretme, meşk ile yetiştirme
yâr (f.): sevgili	

c) Nesre Çevirisi:

Sevgili bana her an yanağını gösterir. Böylece güzelliğine beni daha beter bağlar. Aşkta olgunluk dersini okuturmuş gibi her dem bana öğrettiklerini tekrar ettirir.

d) Şerhi:

Yanak, yüzün en geniş kısmı olması nedeniyle şairlerce üzerinde durulan en önemli güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin yanağı yanında Cem’in kadehinin renginin ve İskender’in aynasının parlaklığının hiçbir hükmü yoktur. Yanak, âşığın nazar ettiği ve daima bakmak istediği yerdir. Âşık, sevgilinin yanağını gördükçe daha çok bağlanır. Saç,

rüzgarın da yardımıyla sevgilinin yanağının âşık tarafından görülmesine engel olur. Bu şekilde yanak rüzgar estikçe bir görünüp bir kaybolarak âşığı terbiye eder ve olgunlaştırır. Öte yandan sevgilinin, yanağını gâh gösterip gâh göstermemesi âşığın hayrına bir durumdur. Zira onun yanağını görmek âşığın aşkını alevlendireceği için her an görmeye katlanamaz. Fuzûlî bu durumu şu beytiyle izah eder:

Ruhsâre ser-i zülf-i perîşân eyle

Gözden gül-i ruhsarını pinhân eyle

Yanak genellikle ben ve saç ile birlikte kullanılır. Sevgilinin yüzünde ve yanağında ayva tüyleri bulunur ve buna “hatt” denir. Sevgilinin yanağına bakmayı, sevgilinin ders okutması şeklindeki ifadeyle aktaran şair bunu dile getirmek istiyor. Beyaz yanak üzerindeki siyah yazıyı gören âşık iyiden iyiye sevgiliye bağlanıyor. Bu hüsn-i hatt karşısında âşığa düşen ise sabretmektir. O güzelliğe her an bakması da aşk dersindeki olgunluk derecesini artırmaktadır.

Sevgili her ne kadar âşığa naz eylese de onun kendisinden kopup gitmesini istemez. Çünkü sevgilinin şöhretini dilden dile yayan âşıklardır. Sayıca ne kadar çok olursa onun için o kadar iyidir. Bu yüzden rakip ile âşıklar arasına girmez, kimseden taraf olmaz. Zira hiçbirini elden çıkarmak istemez. Âşığın ona olan aşkını alevlendirmek için de şiirde olduğu gibi ara ara ona yanağını, güzel cemâlini gösterir. O parlak ve beyaz yanağı gören âşık yine meftûn olur ve âşıklık dersini başa sarar. Hocanın talebesini eğitmesi gibi sevgili de âşığını eğitir. Talimleri sonucunda âşık yine tek yapması gerekenin sevgili için feryâd u figân etmek olduğunu, sevgilinin asla ele geçmeyeceğini hatırlar.

“Ruhsâr; yanak, çehre, yüz, didâr demektir. Tasavvufî olarak ilahî isimlerin ve cemâlin zuhûr etmesine sebep olan tecelli anlamındadır. İlahî lütfa vesile olan sıfatlardır. İlahî kahra vesile olan sıfatlara ise zülf denir. Kendisinde isim ve sıfatlarla ilgili çokluk meydana gelmesi itibariyle zât-ı ilahîdir” (Uludağ, 2012: 298). Fuzûlî’de sevgiliden kasıt bu beyitinde de görüldüğü üzere genellikle Allah’tır:

Cümle-i halk mana yâr için ağyâr oldu

Kalmadı kimse mana yar Hudâ’dan gayri

e) Edebî Sanatları:

“eyler, her dem, bana” kelimeleri birden fazla kullanıldığı için tekrar, “ders-talîm”, “ruhsar-hüsn” kelimeleri arasındaki anlam ilişkisinden dolayı da tenasüp vardır.

- 27) Hecrûn ciğerini her kimûn kan eyler
Tedrîc ile vaslun ana dermân eyler
Zülfün kimi kim müddet ile kâfir ider
La‘lün anı bir demde müselmân eyler

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / me fâ ‘î lûn / fa‘
- 2) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / me fâ ‘î lûn / fa‘
- 3) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / me fâ ‘î lû / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lû / mef ‘û lû / fe ‘il

b) Kelimeleri:

hecr (a.): ayrılık	tedrîc (a.): derece derece ilerleme
vasl (a.): vuslat, kavuşma	dermân (f.): ilaç, çare, kuvvet
zülf (f.): saç lülesi	müddet (a.): zaman
lâ‘l (f.): kırmızı renkli bir taş	müselmân (f.): Müslüman
kâfir (a.): Allah’a inanmayan	

c) Nesre Çevirisi:

Ayrılığın her kimin ciğerini kana bularsa kavuşma, azar azar ona çare olur. Saçın kimi bir müddet kâfir ettiyse lâ‘l dudağın onu bir anda müslüman eder.

d) Şerhi:

Sevgilinin saçı kesrettir, vahdet olan yüzü kapatarak âşıkları kâfir eder. Küfür örtmek

demektir, saç da bu nedenle kâfirdir. Birçok tasavvufî beyitte olduğu gibi burada da kesret ile vahdet bir aradadır. Çünkü kesretin bela ve imtihanlarından geçmeden vahdete ermek mümkün değildir. Zülfün kâfir ettiği âşık, la'î sayesinde bir anda müslüman oluverir. Saç aydınlık olan, imanı temsil eden yüzü kapatırsa gece olur. Beyitlerde genellikle saç ve yanak birbirini tamamlayıcı unsur olarak kullanılır. Fuzûlî' nin şu beyiti de buna örnek teşkil eder:

Zülf ü ruhsârı hayâliyle nedir hâlin dimen

Öyleyim kim gece vü gündüz ber-â-berdir bana

Sevgilinin dudağı yok denecek kadar küçüktür. Bu özelliğinden dolayı tasavvufta “fenâ-fi'llâh” demek olan dudakla saç, sırasıyla vahdetle kesreti simgeler. Âşık her zaman sevgilinin yüzünün ve saçının hayaliyle yaşar ve dünyadan bağını koparır. Sevgiliden tek beklentisi yanağını göstermesidir. Çünkü o yanakta nûr-ı ilahînin bir ışıltısı vardır ve âşıkları mest etmektedir. Bu sebeptendir ki âşıklar daha içmeden sarhoş olmuştur (Akalin, 2004: 338).

Sevgilinin ağzının sırrını bilmek güçtür. Dolayısıyla ağzın küçüklüğünden ziyade bilinemezliği söz konusudur. Tasavvufî manada yokluk, kulun kendi varlığından sıyrılıp ilahî vasıflarla donanmasıdır. Bedeni yüklerinden arındırdıkça ruh hafifler ve semâya yükselme makamına erişir (Şenödeyici, 2014: 147). Âşığın bedeni suflî, ruhu ise ulvîdir. Bu nedenledir ki beden külfetinden sıyrılmak ister. Zirâ vahdete ulaşmayı arzulayan kişi zâhirî olanı bırakır ve bâtinî olana yönelir.

Âşığın en büyük derdi ayrılıktır, buna tahammül edemez. Hasretinden dolayı hasta olur, gecelerce ağlar, âh eder. Bu hasret, ateş olur içini yakar. Bunun yerine sevgilinin ezâ ve cefasını çekmeye razı olur. Ayrılık acısının tesellisini ise yâre kavuşma ümidinde bulur. Nev'î bu beyitinde sevgiliye hasret duymakla cehennemde yanmayı bir görmektedir:

Cennet değil mi yâr ile sohbet dedikleri

Dûzah değil mi âteş-i hasret dedikleri

Ciğer; can, gönül, can evi, bağır, derûn gibi anlamların yanı sıra karaciğer, kalp, yürek ve dolayısıyla cesaret gibi anlamları da ifade eder. Bu rubâide ise âşığın ciğerinin kan olması yoluyla kullanılmıştır. Bu, âşıklık alametlerindendir. Aşırı keder, gıdasızlık ve kötü şartlarda hayat sürme gibi durumlar sonucunda âşık bir süre sonra verem hastalığına

yakalanıp kan tükürmeye başlar. “Kan yutma” tabirinin kaynağı da burasıdır. Aslında sonu kaçınılmaz ölüm olan bu hastalık, şiir geleneğinde beden yükünden arınmanın ve ruhun asıl vatanına yani Allah’ın huzuruna yönelmesinin de başlangıcı olarak görülür. Yemeden içmeden kesilen âşığın tek gıdası ilahî sırlar olmuştur. Sevgiliyle geçirdiği vakitler ona bu dünyayı unutturmuş, nihayetinde can kuşunu da bu uğurda uçurmuştur (Şentürk, 2017: 413). Divan şiirinde âşık, ilahî aşk sırrına ermek için can yükünden kurtulmak ister. Keçecizâde İzzet Molla’nın; “Bî-vücûd olmak gibi yokdur cihânın râhatı” mısrasındaki mana da bunu ihtiva eder. Fenâfillâha erenlerin hasleti hiçliktir.

e) Edebî Sanatları:

“hecr-vasl” kelimeleri anlamca zıt olduğu için tezat; “zülf-la’l” kelimeleri sevgiliye ait güzellik unsurları olduğundan, “kafir-müselman” İslam’a inanıp inanmama ile ilgili olduğundan aralarında tenasüp vardır. “la’l” kırmızılığı yönüyle sevgilinin dudağına benzetildiği için açık istiare vardır. Beyitte sevgilinin ayrılık acısıyla âşığın ciğerinin kan dolması söz konusudur. Gerçekte de ciğer zaten kanlıdır. Bu nedenle ihâm sanatı vardır.

28) ‘İşkunda gönül egerçi kan ise yeter

Yohsa garazun bu nîm cân ise yeter

Kurbânun olam egerçi sitemdür besdür

Başunga içün ger imtihân ise yeter

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fe ‘il

3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fe ‘il

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

eğerçi (f.): eğer

garaz (a.): maksat

nîm (f.): yarı, yarım

bes (f.): yeter, tamam ger (f.): eğer imtihân (a.): sinama
sitem (f.): zulüm

c) Nesre Çevirisi:

Senin aşkınla bu gönlün kan olduğu artık yeter. Yoksa amacın bu yarım can ise o da yeter. Kurbanın olayım (bu yaptığım) gerçi sitemdir ama yeter. Başın için (Allah'ını seversen) eğer bunlar bir imtihan ise yeter.

d) Şerhi:

Burada âşık hasretin en üst derecesindedir ve artık dayanamamaktadır. Kavuşmak için gerekli diyeti ödediğini belirtir ve hak ettiği vuslatı ister. Sevgilinin en önemli özelliği âşığa çektiği cevri ü cefadır. Böylece onu sınava tabi tutar. Buna tahammül ettiği ölçüde değeri artar. Genellikle sevgilinin cefası istenen bir durumdur. Çünkü bu âşığı hatırladığının bir göstergesidir. Eğer sevgili görmezden geliyorsa yahut ona kaşını çatıyorsa aslında bu, âşığın farkında olduğu anlamına gelir. Âşık, sevgilinin kapısından ayrılmadıkça da o zulmünü artırır; kendince onu imtihan eder. Artık dayanacak gücü kalmayan âşık feryat etmeye başlar. Burada da görüldüğü gibi âşık, bu durumun artık sonlamasını ister. Halk arasında da kullanılan “başın için” kalıp ifadesinden de dayanamayacak bir halde olduğu anlaşılmaktadır.

Cân, Farsça’da ruh demektir. Ancak can ve ruh hakkında geliştirilen benzetme unsurları ve deyimler sanki bunlar ayrı ayrı kavramlarmış gibi birbirlerinden farklılık arz ederler. İnsanın hayatıyeti, cesediyle birlikte şahsiyetini oluşturan bu manevî varlığa bağlı olduğundan, aşırı derecede sevilip ihtiyaç duyulan ve değer verilen nesneler daima cana benzetilirler. Eski şiir geleneğinde gönlün daha çok eve benzetilmesinden de anlaşılacağı üzere can, gönül evi içinde yaşayan bir varlık olarak tasavvur edilir (Şentürk, 2017: 353). Âşık oraya sevgilinin gelmesi ve orada baş başa kalabilmek için canının çıkıp gitmesine razıdır, zira artık orada sevgili hüküm sürmektedir. Hânede yaşamaya hakkı olan da o mülkün asıl sahibidir.

Cân, sevgilinin yoluna harcanacak bir sermâyedir. Eğer bîr kıymete hâiz ise o da bundandır. Şair sevgiliye, istediğin canım ise vereyim, diyor. Çünkü aşk derdi âşığı bu raddeye getirmiştir. Bu cân zaten sevgilindir. Kendisine ait olanı istemek de onun pek

tabii hakkıdır. Zâtî'nin şu beyitinde de âşık, sevgilinin derdiyle canını fedâ etmeye hazırdır:

Yoluna cân virmede ömrüm begayet kâmilem

Derd-i cânân kimi cân vermekte üstâd eylemez

Âşığın sevgiliye yalvarması boşunadır. Çünkü sevgili her zaman öldürücüdür. Zira aşk tanrısı Eros da ok fırlatması ile bilinir. Tanrı Eros, şairlerin etkisiyle çoğu kez kanatlı ve yüreklere endişe veren, bazen meşalesiyle yakan ve oklarıyla yaralayan bir çocuk olarak tasvir edilir (Comte, 2000: 83). Aşkın tabiatında bu vardır; yakar, yaralar, yok eder.

e) Edebî Sanatları:

“yeter, egerçi” kelimeleri birden fazla kullanıldığı için tekrar, “cân-gönül” kelimeleri arasında uygunluk olduğu için tenasüp sanatı vardır. Âşığın gönlünün kan olmasında ihâm sanatı vardır. Çünkü gerçekte de gönül (yürek, ciğer) kanlı bir görünüme sahiptir.

- 29) Her dil ki esîr-i gam-i hicrân olmaz
Şâyeste-i zevk-i vasl-i cânân olmaz
Her derd ki var var dermânı velî
Bî-derdlerün derdine dermân olmaz

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

dil (f.): gönül

bî-derd (f.): dertsiz, tasasız

hicrân (f.): ayrılık	esîr-i gam-ı hicrân : ayrılık acısının esiri
şâyeste (f.): uygun	zevk (a.): haz, hoş a giden hal (tas. manevi haz)
vasl (a.): kavuşma	dermân (f.): çare, kuvvet
cânân (f.): sevgili	velî (f.): fakat
şâyeste-i zevk-i vasl-ı cânân: sevgiliye kavuşma zevkine yaraşır	
esîr (a.): tutsak	gam(f.): keder

c) Nesre Çevirisi:

Ayrılık gamına esir düşmeyen bir gönül, sevgiliye kavuşma zevkine lâyık olmaz. Her derdin bir dermanı vardır fakat dertsizlerin derdine derman olmaz.

d) Şerhi:

Âşık, sevgiliye kavuşmanın zevkine varabilmek için önce hasret çekmelidir. Vuslat için sevgiliye devamlı yakarmalıdır. Çünkü kavuşmak için önce liyakat lazımdır. Bu hicranın sonunda ancak kavuşmaya hak kazanabilir, lâkin vuslatın sonu da yine hicrândır. Kavuşuncaya kadar emeline ulaşma hasretiyle yanar, kavuştuktan sonra da ayrılma endişesiyle gam çeker. Yani âşık sürekli ayrılık gamı çeker. Çekmeyen âşık ise zaten vuslatın tadını alamaz. Âşığın sevgili ile beraberken de huzur bulamamasının bir başka sebebi, eski dostları olan gam ve kederin ondan kopup gitmemesidir. Çünkü kimse öz vatnını bırakmaz istemez. Ayrıca âşık da onları eski günlerin hatrına gönül hanesinden kovmak istemez. Bu nedenle vuslatta da hasrette de kederli olur.

Ayrılık gamı bir derttir. Fakat her derde derman vardır. Bu yüzden kaygılanmaya gerek yoktur. Asıl vahim olan durum ise dertsizliktir. Çünkü böyle bir gamsızlığın dermanı yoktur. Derdi olmayan kişi, aşk diyarına girmemiş demektir. Fuzûlî' nin şu beytinde de gam ve kederin istenilen bir hâl olduğunu görürüz:

Çok oldukça gam ü derdim reh-i aşk içre hoş-hâlim

Fuzûlî şâd olup şükr etmeyem mi ni'metim artar

Gamlı yani hüznü olma âşığın bu dünyadaki sıkıntısıdır. Birçok ayette mü'minlerin ahirette üzüntü duymayacakları (Bakara suresi 2/38) bildirilmekte; Hz. Peygamber ve müminlerin başlarına gelen musibet ve sıkıntılar sebebiyle üzülmemeleri tavsiye

edilmektedir (Karaman vd., 2006: 277). Zira çektikleri her sıkıntı cennetteki derecelerini artırmaktadır. Buna mukabil onlar, sekiz cennetten birine girmek usulüyle ödüllendirileceklerdir.

İnsan için gam elzemdır ve kemâle ulaşmaya vesiledir. Şair, tasavvuf yolunda giden sâlikin gam ve kedere ne derece ihtiyacı olduğu ile ilgili düşüncelerini ifade etmektedir. Ona göre insan, derece derece yükselerek yaratıcıya ulaşan, maddî haz ve zevkten uzak bir aşka sahip olarak aşkın ızdırabını iliklerine kadar hisseden bir varlık olmalıdır.

Şairin burada “dertsizler” diye nitelendirdiği kişiler aşkı hiç tatmamış, yaşamamış kişilerdir. Çünkü bu kişiler, niçin yaratıldıklarının dahi idrakinde değillerdir. Aşk için yaratılmış bu kainatın güzellerinden de güzelliklerinden de habersiz bir şekilde yaşarlar. Âşıklar arasında da fark vardır. En çok kim aşk derdiyle yanmış ise sevgiliye kavuşmanın lezzetini de en iyi o tadar. Çünkü sevgili en çok ona iltifat eder. Zira tabip ilk olarak ağır yaralı hastaya müdahale eder ve en çok onunla ilgilenir; şefkat ve merhametini ona gösterir. Bu sebeptendir ki âşık sevgilinin oklarına hedef olmayı arzular. Hâletî’nin bu beyitinde âşık, sevgilinin gamze okunun gönlüne ulaşmasını istiyor, aksinin hoş olmayacağını belirtiyor:

Hoş olmaz hâtırum peykân-ı tîrûn irmese cânâ

Marîz-i ‘ışkunam bir katre âba yok mı dermânun

Allah (c.c), kullarını dünyaya göndererek onları asıl vatanlarından ayırmıştır. Bu yüzden ilahî aşka ermiş olanlar her daim hasret çekmektedir. Allah’ı unutanlar ise bir aldatmadan ibaret olan bu dünyanın yalan renklerine gönlünü bağlamış, dertsiz bir halde devran sürmektedir. İşte bu kişiler gerçek aşktan yoksundur ve nasipsizdir. Dolayısıyla bu derdin dermanı yoktur. Onlar aşk zevkinden mahrum kalanlardır. Tatlı canları aşk gamıyla kanlanmamıştır. Feda etmeyi bilmezler. Evhâdüddîn-i Kirmânî de bu rubâîsinde aşk yolunda candan geçmeye razıdır:

Dünyâda aşk zevkinden daha güzel ne var

Bu yolda cân vermekten daha güzel ne var

Başımı kesseler bile çekmem elimi senden

Aşk yoluna girdim bir kere başka ne var

e) Edebî Sanatları:

“hicrân-vasl, dert-derman” kelimeleri anlamca karşıt olduğu için tezat; “gam-dert-hicrân” kelimelerinde anlam ilgisi olduğundan tenasüp sanatı vardır. “her, olmaz, dert, derman” kelimeleri birden fazla kullanıldığı için tekrar sanatı görülür. “dil” sözcüğü ile parça verilmiş ama bütün yani âşık kastedilmiştir. Dolayısıyla mecaz-ı mürsel sanatı vardır.

30) Çıhtı feleğe âh ü figânım sensüz

Çoh derde mukayyed oldı cânım sensüz

Ayrıralı çerh sen habîbi benden

Bî-tâkat ü bî-tâb ü tüvânem sensüz

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fâ‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fâ‘

b) Kelimeleri:

felek (a.): gökyüzü	figân (f.): feryat, inleme	mukayyed (a.): bağlanmış
çerh (f.): felek, gök	habîb (a.): sevgili	bî-tâkat (f.): takatsiz
bî-tâb (f.): güçsüz	bî-tâkat ü bî-tab ü tüvân: güçsüz, kuvvetsiz ve takatsiz	

c) Nesre Çevirisi:

Sensiz ağlayıp sızlamam feleğe ulaştı ve cânım çok derde bulaştı. Felek, sen sevdiğimi benden ayırdığından beri güçsüz, kuvvetsiz ve dermansızım.

d) Şerhi:

Feryat, yardım istemek amacıyla çıkarılan ses, sızlanma, âh demektir (Pala, 2008: 154).

Divan şiirinde âşık, sevgilinin ilgisizliğinden ve zulmünden dolayı âh eder. Bir ömür boyu ayrılık cehenneminde gece gündüz acı ile kıvrılır. İçindeki ateşten dolayı âhı dumanlı ve kıvılcımlıdır. Öyle ki gökleri yakıp tutuşturur. Güneşin ve ayın, ateşini ve parlaklığını artırır. Durmadan ağlar. Gözyaşları devamlı aktığı için göz pınarları kurumuştur. Göünden artık yaş yerine kan gelmeye başlar. Devamlı kan kaybeden insanın rengi sararır, zayıf düşer. Âşığın da yüzü ve vücudu balmumu rengindedir. Vücudu inceler, hilâle hatta gölgeye, hayale döner. Beli bükülür. Zayıf vücut, bükülmüş bel, sarı yüz, kanlı gözyaşı, âh ve yaralar... Bunlar âşıklığın alâmetleridir (Kurnaz, 1990: 87-93'den akt. Kalpaklı, 1999: 321). Bu rubâide âşığın sevgiliden ayrı düştüğü için feryat ettiği görülmektedir. Öyle ki feryadı feleğe ulaşmıştır.

Âşığa en büyük ızdırap sevgiliden ayrı düşmektir. Sevgiliye kavuşmak için âh edip ağlar. Âhı göklere ulaşır. Seher vaktine dek uyumaz. Öyle ki ağlayıp inleyişine halk uyanır. Aşk gamından hasta olur. Cîğerine kor düşer, yakar ve derdinde sevgiliden başka derman bulunmaz. Âşığın sevgiliye kavuşamamasının nedeni ise felektir. Divan şairleri dinî inançlarından ötürü Allah'a isyan edemeyecekleri için feleğe söylenirler. Fuzûlî, bir beyitinde bu durumu şöyle ifade eder:

Olmuşum derde giriftâr u gamından ağlarım

Çünkü etmez bu felek derdime derman n'eyleyim

Divan şiirinde âşık, aslında sırrını kimseye belli etmek istemez. Fakat aşkının şiddetinden ahvâlini ortalıkta anlatmaya ve vuslat yollarını aramaya başlar.

Sevgili âşığa hiçbir zaman iltifat etmez, felek de onun yüzünü güldürmez. Zira felek, kimseye gün yüzü göstermemiştir, bundan böyle de aynı zâlimlikle devam edecektir. Âşığa düşen elemde de zevk almasını bilmektir. Enderunlu Vâsıf'ın bu minvaldeki beyiti ise şöyledir:

Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner

Gam ü şâdî-i felek böyle gelir böyle gider

Çerh felek, gök, gökyüzü ve talih, baht, kader anlamlarına gelir. Edebiyatta ihtiyarlığı, dönecliği, kimseye yar olmaması, kahpeliği gibi özellikleriyle daha çok şikâyet etmek için kullanılmıştır. Günümüzde de türkülerde felekten şikâyet edildiği ve aynı edebî anlayışın sürdüğü görülmektedir (Pala, 2008: 150). Fuzûlî'nin bu beyitinde şikâyet edilen

unsurlardan biri de felektir:

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn

Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tali ‘ zebun

Feleğin türlü zulüm ve hileleri nedeniyle sevgiliden ayrı düşen âşık, güçsüz ve dermansız kalmıştır. Çünkü onun gıdası sevgilinin varlığıdır. Onun gül cemâlini görünce bedenine dinçlik gelir ve yaşama arzusuyla dolar.

e) Edebî Sanatları:

“âh - figân, bî-tâkat - bî-tâb ü tüvân, çerh - felek, sen - ben” kelimeleri arasında anlamca uygunluk olduğu için tenasüp vardır. “çerh” sevenleri ayırma özelliği ile kişileştirildiği için teşhis sanatı vardır. “sensiz” kelimesi birden fazla tekrarlandığı için tekrar sanatı vardır. Âşığın ağlayıp sızlamalarının feleğe ulaşması ise mübalağadır.

31) Biz ‘âlem-i ışk ‘âlem-ârâlarıyuz

Mey-hâne-i derd dürd-peymâlâlarıyuz

Gül-berg-i nedâmet çemenidür âlem

Biz bu çemenün bülbül-i şeydâlarıyuz

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il

2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fâ‘

3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

‘âlem-i ışk: aşk dünyası

‘âlem-ârâ: âlemi süsleyen

mey-hâne (f.): içki içilen yer

mey-hâne-i derd: dert meyhanesi

dürd (f.): tortu

dürd-peymâ: tortu ölçen, sarhoş

gül-berg (f.): gül yaprağı

nedâmet (a.): pişmanlık

çemen (f.): çimen

-peymâ (f.): ölçücü

şeydâ (f.): aşktan aklını kaybetmiş

bülbül-i şeydâ: çılgın bülbül

gül-berg-i nedâmet: pişmanlık gülünün yaprağı

c) Nesre Çevirisi:

Biz aşk âleminin süsleri, dert meyhanesinin kadeh tortusuyuz. Âlem, pişmanlık gülünün çemenidir. Biz bu bahçenin çılgın bülbülleriyiz.

d) Şerhi:

Şair, âşığının aşk âlemindeki mevkisini tasvir eder. Bülbül, gülün sayfa sayfa olan yapraklarına yanık nağmeler çığırırken şair de divanının sayfalarına sevgiliye beslediği aşkını yazar. Âşıklar bu âleme renk katan, hayat veren unsurdur. Dert meyhanesinin müdavimleridir. Kadehin dibinde kalan tortuya teşbih olunur. Tasavvufta sâlikin erdiği seyr makamı, sâlikten saklı kalan sır ve makamlardır. Sülûk esnasında sâliki bürüyen sıfat ve hallerin isimleridir (Uludağ, 1991: 120). Burada gül-bülbül ilişkisi dile getirilmiştir. Âlem, pişmanlık gülü olarak görülürken bülbül ona meftundur. Buradaki âlem, aşk âlemidir. Bülbülün gülden, dolayısıyla aşktan pişman olması beklenemez. Gül-bülbül mazmununu Fuzûlî şu beytinde de kullanır:

N'ola gönlüm ârızın isterse cânım kâmetin

Resmdir âlemde bülbül gül sever pervâne şem ‘

İnsanoğlu dünyaya geldiği için pişmanlık duyar. Asıl vatanına dönmeyi arzular. Âşık, pişmanlık bahçesi denilen bu dünyanın çılgın bülbülüdür. Buraya geldiği için duyduğu pişmanlığı can yakan ötüşüyle âşikâr eder. Bu ötüşün sebebi asıl sevgiliye duyulan özlemdir. Bezm-i eleste bir anlık da olsa gördüğü o cemali arzulamakta ve O’nun nuruyla dolmak istemektedir.

Bülbül, herhangi bir menfaat beklemeyen fakat yakıcı ötüşlerinin hararetiyle bahçeyi kasıp kavuran, böylece sevgilisi gülün açılmasını sağlayan efsanevi bir âşıktır. Göreceği tecelli, açılıp serpilen kızıl gülün ona dikenleriyle edeceği zulümlerdir. Gonca açar ve

vefa ile onu bekleyen bülbüle cefayı reva görür. Bu g l n zuh ra gelme vesilesi, b lb l n sıvac  t şleridir. Yani  şık, sevgilisini kendi bizzat zuh ra getirir. Ortaya çıkan bu kırmızı renkli g l, çok hilekâr ve z l mk rdır. Bülbül, sabahlara kadar a layıp inler ama tek sermayesi kendine eziyet eden gülün isti nası olur (Akarsu, 2007: 179).

Sevgiliden iltifat görmek  şık için büyük bir lütuftur. Sevgili asla bu ihsanda bulunmaz.  ekti i eziyetler  ş   sevgilinin kapısında iyice k le eyler.

 emen, divan edebiyatındaki seyr ve tem    yerlerindendir. *Sebz*, *sebze-z r* ve *merg-z r* gibi Şekillerde kullanılan kelime, yeşil otlarla dolu kır-bayır anlamındadır. B   için geçerli olan tüm özellikler çemende de vardır. Âşıkların buluşma yerlerindendir. Sevgilinin nazlı nazlı salınd  ,  ş  n kendinden geçtiği mekandır (Pala, 2008: 99). Divan Şiirinde genellikle bahçe tasavvuru oluşturularak sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilir. Bunun için sağlanması gereken ilk Őart baharın gelmesidir. Dolayısıyla Şairler baharın gelişini sıklıkla i lerler ve sevgili ile  zde letirirler.

“G l, ilahî bilgidir. G l n kırmızı olması ilahî bilginin insan tarafından idrak edilmesi ve anla ılmasıdır. Birçok  lim tarafından Allah’ın zatı kırmızı g l olarak tasvir edilir. Vecd halinde olan insan tarafından ya da sekr halinde iken O’nun zatının bilgisinin gönül gözüyle tahayyül edilmesi, kırmızı g l Şeklindedir. Bülbül ise insan bedenini kuşatan, can veren, tecrübesi için madde boyutlarına kadar hiyerarşik olarak titreşimini azaltan ve sonsuzlukta salınan ruh varlığının kendisidir. Ruh varlığı sonsuz kopu larda O’nun bilgisini ve  şkını aramaktadır. G l n kokusuyla sarhoş olur, kendinden geçer, sekr halinde güle kavuşmak için çırpınır durur” (Ye ilta , 2011: 200-201). G l, günümüzde de  şkın simgesi bir  i ek olarak kabul görmektedir. Âşıklar sevdiklerine özellikle de kırmızı g l alır ki her rengin farklı bir anlamı olduğu söylenir.

e) Edebî Sanatları:

“meyhâne - d rd-peymâ, bülbül -  emen - g lberg” kelimeleri arasında anlam ilişkisi olduğu için tenasüp vardır. Âlem  emene, âşıklar ise (biz)  ılgın b lb llere benzetildi i için teşbih vardır. Ayrıca  şık, kadeh tortusuna da benzetilmiştir. “ lem- emen” kelimeleri birden fazla geçtiği için tekrar vardır. “bülbül-i Őeyd ” terkiibinde bülbül, insana ait olan  ıldıрма, delirme özelliğini aldığı için ki ile tirilmi tir.

32) Kimdür ki gamunda nâle vü zâr itmez

Derdin sana nâle ile izhâr itmez

Feryâdına hiç kimsenün yetmezsen

Feryâd ki feryâd sana kâr itmez

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘

2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fâ‘

3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fâ‘

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘

b) Kelimeleri:

gam (f.): keder

nâle (f.): inleme

zâr (f.): ağlayıp inleme

izhâr (a.): gösterme

feryâd (f.): sızlanma

kâr et-: yararlı olmak

c) Nesre Çevirisi:

Derdini sana inleyerek göstermeyen, senin gamınla ağlayıp inlemeyen kimdir? Sen, hiç kimsenin feryadına yetmezsin. Feryat ki feryat sana fayda etmez (işlemez).

d) Şerhi:

Divan şiirinde âşık daima gam çeker. Bu gamın sonu yoktur ve sebebi, sevgiliye duyulan hasrettir. Âşığın çektiği gam oranında mertebesi artar ve rakiplere fark atar. Âşık, her fırsatta kendisinin daha perişan bir halde olduğunu dile getirir. Bu gam, sevgiliden geldiği için değerlidir ve âşık tarafından kabul görür. Ama âşığın derde düçar olmuş bu hali sevgilinin umrunda değildir, onu görmezden gelir ve derdine derman olmaz.

Sadece âşık ağlar vaziyette değildir. Rakipler de perişan olmuş durumdadır. Sevgiliyi görüp de gecesi gündüzü karışmayan kim vardır ki? Her gören gamından âh ile figân etmektedir. Her gam içinde nâle vü zârı, ağlayıp inlemeyi barındırır. Bunlar olmazsa âşık,

mâşuka olan aşkını doğru ifade edemez ya da eksik kalır. Nev'î, bu beyitinde ağlatıp inletmeyen aşkın bir anlamı olmadığını dile getiriyor:

Aşkın ne âlemi ola âh ile nâlesiz

Bezmin ne revnâkı ola çün çeng ü üdu yok

Âşık, feryadının sevgili tarafından kabul görmeyişine de feryat etmekte ve dert üstüne dert çekmektedir. Öyle ki bu gam yükünden beli iki kat olur da yaşlanır. Ama sevindiren bir durum vardır ki sevgili adaletli davranmaktadır. Âşığa kulak asmadığı gibi rakiplerin de derdine derman kılmamaktadır. Bu, sevgilinin en önemli özelliklerinden biridir ki hiç kimsenin yarasına merhem olmamak onun en tabii karakteridir. Merhametsizdir ve bir kere bile dönüp bakmaz. Bakınca da onu kirpik oklarıyla yaralar ve kanlar içinde bırakır. Bundan dolayıdır ki Nef'î bu beyitinde sevgilinin bakmayışının aslında bir lütuf olduğunu dile getirir:

Ağyâra nigâh etmediğin nâz sanırdım

Çok lütuf imiş o âşığa ben az sanırdım

Buradaki sevgili Allah olursa derde düşenler de kullardır. O (c.c) kendisine kulluk etsinler diye yarattığı (Zâriyât 51/56) kullarını çeşitli şekillerde imtihan eder. Onların yalvarış yakarışlarına dünyada karşılık vermez. Çünkü asıl mükafatlandırma yeri ahirettir. Dolayısıyla dünyadaki kötülüklerden ötürü O'nun adaletini sorgulamak yanlıştır. Çünkü Allah katında her şeyin hesabı kitabı görülmüş ve mahşer günü beklenmektedir. Dünyaya hiç ehemmiyet vermeyen Allah, bu sebeple kendisine iman edeni de kendisini inkar edeni de “Yâ Rezzâk” ismi mucibince rızıklandırır.

e) Edebî Sanatları:

“gam-dert-nâle-zâr” kelimeleri arasında anlamca uygunluk olduğu için tenasüp, “feryat, itmez, sana” kelimeleri birden fazla kullanıldığı için tekrar, “Kimdir ki” ile başlayan mısradaki soru anlamı olduğu için istifham sanatı vardır.

33) Cânân ise matlûb tama‘ candan kes

Matlûb ise can ümîd cânandan kes

Cân sevmek ile müyesser olmaz cânân

Yâ bundan ümîd yâ tama‘ andan kes

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lün / fâ‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fâ‘

b) Kelimeleri:

cânân (f.): sevgili

matlûb (a.): talep edilen, istenen

tama‘ (a.): çok isteme, aç gözlülük

müyesser (a.): kolay gelen

c) Nesre Çevirisi:

Eğer istediğin sevgili ise candan isteklerini kes. Eğer istediğin can ise cânândan ümidini kes. Cânı severek cânâna ermek kolay değildir. Bu yüzden ya sevgiliden ümidini ya da canından arzularını kes.

d) Şerhi:

Rubâide de belirtildiği üzere eğer amaç sevgiliye kavuşmak ise candan geçmek gerekir. Bedenden canın çıkması ise ancak ölüm ile gerçekleşir. Öyleyse burada sevgili Allah’tır. Şairin Allah’a duyduğu sevgi o kadar şiddetlidir ki ya hep ya hiç, düşüncesiyle hareket etmektedir. Eğer kişi Allah’ı seviyorsa gayrısını düşünmez, bu uğurda canından da geçer. Allah’ı hakkıyla seven kişinin gönlünde başkasına yer kalmaz. Tamamen O’nunla dolar taşar ve nihayetinde O’nda yok olur. İşte o zaman asıl sevgiliye kavuşur ve vuslat gerçekleşir.

Cânân, sevgili demek olup divan şiirinin başkişisidir. Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Cevr oku atar, cana kasteder, zulüm ve eziyette sınırları zorlar. Kimse ona hesap soramaz. Gönlü taştır, âşığa yar olmaz, ele geçmez, söz verir

sözünde durmaz, merhametsizdir, âşığın feryadını duymaz. Bütün bu halleri sevgiliye has olup yadırganmaz, kınanmaz. Çünkü o, gönül mülkünün sultanıdır, tek hakimidir ve âşığın, yolunda can feda ettiği sevgilidir. Cânânın gönül hanesine misafir gelebilmesi için önce can kafesindeki kuşun uçuşması gerekir. Çünkü bir hanede misafir, misafir üstüne olmaz. Gönül köşküne tüm ihtişamıyla kurulan sevgilinin güzellik unsurlarının da sonu yoktur (Pala, 2008: 401-402).

Sevgili, matluptur; âşık ise tâliptir. Eğer âşık, sevgilinin aşkını istiyorsa bu yolda her şeyden elini eteğini çekmelidir ve hayatının merkezine sevgiliyi koymalıdır. Bunu da gönlünün istek ve arzuları için yapmamalıdır. Kendi emellerinden hatta canından ferâgat etmelidir. Fuzûlî’ nin bu husustaki bir diğer beyiti de şöyledir:

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil

Ne nizâ‘ eyleyelim ol ne senindir ne benim

Sevgili, âşık üzerinde her türlü tasarrufa sahip olduğu için o ne isterse vermek gerekir. Zira gönül mülkünün sahibi de O’dur, malı sahibine vermemek elest bezminde verdiği sözden caymak olur.

Karşımızdaki kişiye sevgimizi göstermek için dile aldığımız sözlerden biri de “Canım sana fedâ olsun.”dur. Sahabe, peygamberimize olan bağlılığını ve sevgisini “Anam, babam, canım sana kurban olsun Yâ Resullâh!” nidasıyla dile getirirdi. Memleket âşığı askerlerimiz de “Vatan sana canım fedâ!” diyerek göreve gitmektedir. İnsanlar sevdiklerine “canım” diye hitap eder. Yani demek ister ki bu can, sana ait ve senden ibaret. Onu sakın kırma, incitme. Zira sana bir hâl olmasından korkarım. Dolayısıyla âşık zaten ona ait olmayan bir şeyi, sevgilinin yolunda fedaya hazırdır.

e) Edebî Sanatları:

“cânân-matlûb” kelimeleri aynı anlam dairesinde olduğu için tenasüp, “cân-cânân” kelimelerinde ise aynı kökten geldikleri için iştikak sanatı vardır. “tama‘, cân, cânân, kes” kelimeleri birden fazla kullanıldığı için tekrar vardır.

34) Sûz-i dilüm eşk-i âlden eyle kıyâs

Endûhumı za‘f-i hâlden eyle kıyâs

Hûr-şîd ki hüsnünle kılur bahs-i kemâl

Terk-i edebî zevâlden eyle kıyâs

Rubâînî;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün/ mef ‘û lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

sûz (f.): ateş, dert

sûz-ı dil: gönül ateşi

eşk (f.): gözyaşı

eşk-i âl: kızıl gözyaşı

kıyas eyle-: karşılaştırmak

endûh (f.): gam, üzüntü

za‘f (a.): kuvvetsizlik, aşırı istek

hâl (a.): hal, durum

hûr-şîd (f.): güneş

terk-i edeb: edepsiz

zevâl (a.): yok olma, öğleden sonra, kabahat

dil (f.): gönül

hüsn (a.): güzellik

bahis (a.): söz, iddialaşma

bahs-i kemâl: olgunluk üzerine söz etme

âl (f.): kızıl

c) Nesre Çevirisi:

Gönlümün ateşini kızıl gözyaşımdan, kederimi de halimizin zayıflığından anla. Senin güzelliğin ile olgunluk yarışına giren güneşin edebini terk edişini, batmaya başladığı andan anla.

d) Şerhi:

İlk iki dizede âşıklık alâmetlerine yer verilmiştir. Gözden kanlı yaş gelmesi, bedenin güçsüz kuvvetsiz kalması âşıklık nişânelerindendir. Tasavvufa göre ise gözün kanlı yaş dökerek hale gelmesi ilahî aşkın göstergesidir. Kanlı gözyaşı, âşığın yanmış ve kanla

dolmuş gönlünün dışavurumudur ve çektiği ızdırabın en önemli göstergesidir. Divan şiirinde âşıklar genellikle kanlı gözyaşı dökerler. Bunun sebebi elde tuttıkları şarabın kızılığının yansıması olabileceği gibi, içindeki yangının lav gibi dışarı akması da olabilir. Fuzûlî’ nin şu beyitinde de âşık kanlı yaş dökmektedir:

Kanlı yaşın anca kim saçmış Fuzûlî her taraf

Lâle-reng olmuş habâb-i mey kimi gam-hânesi

Son iki dizede ise güneş, sevgili ile güzellik hususunda iddialaşır. Âşığa göre bu halin nedeni, güneşin edebi terk etmesidir. Nitekim buna kanıt olarak da güneşin, öğleden sonra batmaya başlamasını gösterir. Çünkü güneş batmak üzereyken ortalığı kızıl bir renk kaplar. Bir insan hata yaptığında veya bir yanlışa düştüğünde yüzü kızarır, yanakları al al olur. Güneş batarken oluşan kızılığın sebebi de budur. Sevgili ile rekâbete tutuşmuş ve mağlup olmuştur. Bu hatasından ötürü de yüzü kızarmış ve ortadan kaybolmuştur.

Divan edebiyatında ay, güneş, gül ve mum sevgiliye teşbih edildiği gibi, bazen sevgili, benzetme yönündeki özellik açısından onlardan daha üstün tutulur. Bunu göstermek için de diğer unsurlar sevgili ile rekabete sokulur. Fuzûlî’ nin sevgiliyi yüceltmek amacıyla kıyas yaptığı bir başka beyit ise şöyledir:

Yüzüne durmasın âyine urup lâf-i safâ

Ne revâ meh kıla hûr-şîd-i dırahşân ile bahs

Âşık, sevgiliden halini görüp ona merhamet etmesini istemektedir. Tasavvufa göre hâl, geçici olan duygudur. Sûfiler hâlin “değişme, dönüşme, durum ve tavır” anlamlarından hareketle onu, ya parlayıp sönen ve sürekliliği olmayan bir şimşeğe benzetmişler ya da “yerleşme, konaklama” manasına gelen hulûl mastarı ile arasında bir ilgi kurarak, kalbe hulûl edip yok olmayan şey diye tarif etmişlerdir. Genel olarak ise mutasavvıflar hâli, devamlılığı olmayan gelip geçici bir duygu olarak görürler (Tek, 2008: 42). Âşığın da hali sabit değildir. Sevgilinin lütuf ve ezalarına göre değişiklik gösterir. Bazen aşk şarabıyla sarhoş olur bazen aşkından çöllerde düşer bedevi olur. Kimi zaman sevgilinin köpeğine yoldaş olur kimi zaman da kapısında bekçi olur. Gah sevgilinin gamzelerine talim tahtası olur gah saç kıvrımlarından asılan mahkum olur. Onun talim tahtasındaki isabetli nişan sayısını gören sevgili, ehil atıcı oluşuyla övünür.

e) Edebî Sanatları:

“sûz-âl” kelimeleri ateş ve kızıl anlamında olduğu için tenasüp, “eyle kıyas” sözcüğü birden fazla kullanıldığı için tekrar sanatı vardır. “Hûrşîd” kelimesinde teşhis vardır. Çünkü sevgili ile bahse tutuşarak insana ait bir özellik sergilemiştir. Sevgili ile güzellik üstüne iddialaştığı için güneşin battığının söylenmesi ise hüsn-i ta‘lîl sanatıdır. Zira şair, olağan bir durum olan güneşin batışını güzel bir nedene bağlamıştır. Âşığın kanlı gözyaşı dökmesinde ise mübâlağa sanatı vardır.

35) Edvâr-i zeman dâ’ire-i hayret imiş

Esbâb-i cihân mehâlik-i mihnet imiş

Dünyâya heves itmemek itmekden yeğ

Çü evveli hırs u âhiri hasret imiş

Rubâîn;

a) Vezni:

1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ’

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

edvâr (a.): zamanlar

edvâr-ı zaman: zamanın devirleri, zaman

dâ’ire-i hayret: şaşkınlık dairesi

esbâb (a.): sebepler

cihân (f.): dünya

esbâb-ı cihân: dünyanın sebepleri

mehâlik (a.): tehlikeli işler

âhir (a.): son mihnet (a.): zahmet

yeğ (t.): daha iyi

hırs (a.): sonu gelmeyen arzu

hasret (a.): ele geçmeyen veya elden kaçırılan nimete üzülmeye, özleyiş

c) Nesre Çevirisi:

Zamanın devirleri şaşkınlık dairesi, cihanın sebepleri sına ma işleri imiş. Dünyaya heveslenmemek heves etmekten daha iyidir. Çünkü onun evveli aşırı istek, sonu ise özleyiştir.

d) Şerhi:

Fuzûlî bu rubâisinde dünyayı talep etmemek gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü dünyaya tamah etmek ardı arkası kesilmeyecek bir hırs deryâsına insanı gark eder. İnsan ömrünün fani oluşundan ötürü hırs ile arzu ettiği şeyleri hasret ile arkasında bırakmak zorunda kalacaktır. Zira Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir” (En‘am Suresi 6/32). Bu dinî anlayış sebebiyle pek çok rubâide dünya hayatının geçiciliğine ve dünya malına önem verilmemesi gerektiğine değinilmiştir. Abdülvâhid bin Muhammed el-Âmedî’ye:

- “İnsanlar niçin dünyayı çok severler?” diye sorarlar.

- “İnsanlar, dünyanın çocuklarıdır. Çocukta ise yaratılış itibarı ile anne sevgisi vardır.” buyurmuştur.

“Kâinatta görülen her nesne âlem-i gayb ü ıtlâktan bir nişâne ve Cenâb-ı Hakk’ın sevgisine bir delildir. Bu nedenle delîl-medlûl muvacehesinde yakınlık manasına olan ‘dünüvv’den türetilerek dünya denilmiştir” (Ceylan, 2007: 188).

Birinci beyitte zaman ve zamanenin insanı hayrete düşürecek şeyler gösterdiği, dünyadaki bütün uğraşların birer zorlu imtihan olduğu belirtilir. Her yeni çağ, farklı hususlar içermekte ve insan, bunun karşısında şaşakalmaktadır. Şu beyitinde de şair, devrin getirdikleri karşısında hayrettedir:

Ey Fuzûlî kalmışım hayretde bilmen n’eyleyim

Devr zâlim baht nâ-fercâm taleb çok ömr az

İkinci beyitte ise birinci beyitin gerekçesi belirtilir. Nitekim kimseye kalmayan dünyaya heves etmek faydasızdır. Bu sebeple hırsa kapılmak da yanlıştır. Fuzûlî şu beyitinde ise dünya malına itibar edilmemesi gerektiğini söyler:

İ’tibâr etme mülk-i dünyâyâ

İ’tibâr-i ulüvv-i şândan geç

Hayret, Hakk'ın lûtfuna eren ve cemâl tecellîleriyle karşılaşan kişinin bundan dolayı şaşırmasıdır. Bu haldeyken yaşadığı şuhûd idrakinin kaybolmasına, Hakk'a olan sevgisi sabırsız davranmasına, ulaştığı ilahî marifet de önceden edindiği bilgilere ait hükümlerin geçersiz olmasına neden olur. Bundan dolayı sâlik, meczûp ve mecnûn hükmünde olduğu için dinî yükümlülüklerini yerine getirmeyebilir. Çünkü sorumlu değildir (Tek, 2008: 251). Divan şiirinde âşığın aklıyla ön plana çıkmamasının sebebi budur. Ağyârın kınamalarının aslında hükümsüz oluşu, vâizin nasihatının boşa gitmesi hep bu sebeptir.

Meczûp kimseye bir soru sorulsa cevabını bilmez. Mûtehayyirin cevabı telkin edenin hüneridir, kendi hüneri değildir. Nitekim Allah'tan hitap olundu, mestlik vacip oldu. “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (A‘râf suresi 7/172) hitabı telkin olduğunda “Belâ: Evet!” cevabına muktedir oldular. Hayret, seyr ü sülûk esnasında, ilahî tecellî karşısında şaşakalmak demektir (Şimşek, 2017: 148). Hallâc-ı Mansur vakıf olduğu sırları bu makamda iken âşikâr edince halkın gazabına uğramış ve öldürülmüştür. Bu nedenle âşıkların muradı da onun gibi aşk şehidi olabilmektir.

Hırs, riyazet ehline göre bir şeyi istemek ve onu elde etmek için çalışmak demektir. Edhem Halhalî şöyle demektedir: “Allah şöyle buyurmuştur: “İnsan haris olarak yaratılmıştır” (Meâric suresi 70/19). Yine başka bir ayette şöyle buyurmuştur. “Malının kendisini sonsuz kılacağını mı sanıyor” (Humeze suresi 104/3). Rivâyetlerde şöyle buyrulmuştur: “İnsanın, biri beyaz altından diğeri kızıl altından iki nehri olsa hırsından üçüncüsünün de olmasını ister. Haris insanın gözünü kabir toprağından başkası doyuramaz.” Rızık taksim edilmiş, hırs deryasına gark olmuş insan ise mahrum edilmiştir. Resûlullâh (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Sizin için iki şeyden korkarım; birincisi uzun emellilik, ikincisi ise nefsinizin hevâsını takip etmeniz” (Seccâdî, 2007: 194).

e) Edebî Sanatları:

“dâ'ire-i hayret - cihân - dünya” kelimeleri aynı bağlamda kullanıldığı için tenasüp, “evvel-âhir” kelimeleri anlamca birbirine zıt olduğu için tezat vardır. “îmiş” ek fiilinin kullanımında ise tekrar görülür.

36) Kûyunda senün ne daşa kim urdum baş

Kıldum anı gark-i hun töküb gözden yaş

Göz yaşına rahm eyle ki çoh müddetdür

Bî-dâduna sabr idüb basar bağına daş

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

kûy (f.): köy, sevgilinin bulunduğu yer	ur- (t.): vurmak
gark (a.): batma	hûn (f.): kan
rahm eyle-: merhamet etmek	müddet (a.): zaman
bî-dâd (f.): adaletsiz, zalim	

c) Nesre Çevirisi:

Senin köyünde hangi taş baş vurdumsa, gözümünden yaş dökerek onu kana boğdum. Nice zamandır senin zâlimliğine sabredip bağına taş basan (bu âşığın) gözyaşına merhamet göster.

d) Şerhi:

Taşların kan olması, âşığın gözünden akan yaşın kanlı olduğunu gösterir. Âşık, sevgili için o denli hasret çekmiş ve yaş dökmüştür ki her yer al rengine boyanmıştır. Halini arz eden âşık, gözyaşı nakdine karşılık sevgiliden merhamet diler. Başını taş vurmak, hem gerçek hem mecaz anlamda yorumlanabileceği için kinaye sanatı vardır. Çünkü âşık, çektiği acının şiddetinden ötürü ağlayıp inleyerek başını taşlara vurur ve bu hasretten kurtulmak ister.

Âşığın taş başvurması, adres sormak anlamına da gelir. Sevgilinin mahallesindeki taşlar, onun nerede oturduğunu bildiği için âşık onlara yol iz sorar. Bunu yaparken de o kadar

çok ağlar ki âdetâ taşları kana bular. Şâirin kanlı yaş döktüğü bir başka beyiti de şöyledir:

Ey Fuzûlî gark-i hûn-âb etti göz merdümünün

Göreyim kullâb-i müjgâna urulsun kanlı yaş

Âşık sevgilinin zulmünden şikayet eder ve ondan kendisine merhamet etmesini ister. Rahm, acımak ve lütfetmek demektir. Fakat sevgilinin kitabında merhamet diye bir şey yazmaz. Tasavvufta ise iki türlü rahmet vardır: *Rahmet-i imtinâniye* yani amel ve ibadet edilmeden evvelki Allah'ın umumi rahmeti. *Rahmet-i vücûdîye* yani takva ehline âhirette vaat edilen özel rahmet (Uludağ, 2012: 290). Dünyada sevgiliden merhamet görmeyen âşığın ecrini, hâirette Allah verecektir.

Kûy, köy ve mahalle anlamına gelir. Sevgilinin yaşadığı yerdir. Tasavvufta ise ubûdiyyet yani kulluk makamına denir (Şimşek, 2017: 204). Sevgilinin sokağına giden âşık kendine muhatap olarak taşları seçer. Çünkü o, çektiği acılardan iki kat olmuştur ve yüzüstü gitmektedir. Sevgili taşlara basıp geçtiği gibi onu da yakıp yıkıp geçmiştir. On ancak aynı vaziyette olan taşlardan medet olabilir. Bu nedenle ondan adres sorar. Başını taşa vurma ibaresini Fuzûlî su kasidesinde de kullanmıştır:

Hâk-i pâyine yitem dir 'ömrlerdür muttasıl

Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su

Şair “bağrına taş basmak” deyimine yer vermiştir. Bu deyim, acı içinde kıvranılsa da sesini çıkarmamak ve başa gelene tahammül etmek anlamını ihtiva eder. Divan şiirinde âşıktan beklenen hareket, kan kussa da sevgiliden şikâyet etmemesi ve Eyüp sabrı göstermesidir. Ki Hz. Eyyûb (a.s) ona verilen dertten usandığı düşünülmesin diye yaralarından düşen kurtları alıp tekrar geri koyarmış.

e) Edebî Sanatları:

“baş-göz-bağır” kelimeleri vücut uzuvları olduğu için tenasüp vardır. “taşa başvurmak” hem mecaz hem gerçek anlama gelecek şekilde kullanıldığı için kinaye sanatı vardır. Adres sormak, bilgi almak ve başını taşlara vurmak anlamlarına gelecek şekilde yorumlanabilir. “bağrına taş basmak” deyimini kullanıldığı için irsâl-i mesel sanatı vardır. Gözyaşlarının taşları kana boğması ise mübâlağa sanatıdır.

- 37) Ey kesb-i kemâle i'tikâdun nâkıs
Tahsîl-i kemâle ictihâdun nâkıs
'Âr itme talebden kıl hazer andan kim
Kâmiller içinde ola adun nâkıs

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fâ'
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fâ'
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fâ'
- 4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fâ'

b) Kelimeleri:

kesb (a.): kazanma	kemâl (a.): olgunluk
kesb-i kemâl: olgunluk kazanma	i'tikâd (a.): gönülden inanma
tahsîl (a.): ele geçme, ilim öğrenme	tahsîl-i kemâl: olgunluk ilmini
öğrenme	nâkış (a.): resmeden
'âr (f.): utanma	hazer kıl-: uzaklaşmak, kaçmak
kâmil (a.): olgunluğa eren	taleb (a.): istek
ictihâd (a.): çalışma	

c) Nesre Çevirisi:

(Ey sâlik!) Olgunluk kazanmaya inancın, olgunluk ilmini öğrenmeye de çalışman (çaban) eksik kalmaktadır. Talep etmekten utanma, (aksine) kâmiller arasında adının yazılı olmamasından kaçın.

d) Şerhi:

Bu rubâide tasavvur edilen kişi henüz seyr-i sülûk halindedir yani mürîddir. Kemâle erip

de sâliklere önderlik edene ise mürşit denir. Şair, mürşid mertebesine ulaşılabilmesi için istemekten asla utanılmaması gerektiğini söylüyor. Zaten mürîdin kelime anlamı “isteyen, dileyen” demektir. Mürîd, Allah’ın mutlak iradesine boyun eğmiştir. Burada istenecek şey, mânâ itibarıyla Allah’ın cemâli, rızası yahut da O’nunla bir araya gelinecek yer olan cennettir. Âşıқта sadece cennet arzusu olursa zâhid olur. Asıl gayesi Allah’ın rızasını kazanmak olursa rind olur. Fuzûlî şiirlerinde akıl ve ilim yönüyle zâhidi, duyuş ve hissediş yönüyle rindi savunur.

Fuzûlî’ye göre ilim tahsil etmeye, ilmin yararına, faydalı olduğuna inanarak çalışmalıdır. Öğrenmede, bilmediğini sorup öğrenmeye utanmamalı fakat ilim erbabı içinde, onların nazarında cahil olarak vasıflandırılmaktan sakınılmalıdır (Öbek, 1995: 108). Yani kâmiller içinde nakıs olmaktan kaçınmak gerekir. Aksi takdirde öğrenilen ilimler, kişiyi cennete ulaştırmaktan beri kalmış ve asıl cahilliğini gidermemiş olur.

“Kâmil tam, noksansız, bütün demektir. Amelî seyr u sülukta Hak’tan başkası ile olan bağlarının hepsini koparma makamına ulaşmış kimsedir. “Hakikî kâmil hem nazarî hem de amelî hikmette kemale ulaşmış kimsedir. Sûfilerin üç kısım oldukları söylenmiştir:

1. Ulya tabakasından olan kâmiller
2. Orta (vasat) tabakada olan sâlikler
3. Sufli (aşağı) tabakada olan tabiat sakinleri

Kâmiller yakınlaştırmışlar ve öne geçenler, sâlikler iyiler ve ashâb-ı yemîn, noksan zaviyesinde sâkin olanlar ise şer ehli ve şimal ashabıdır (Şirvani, Bustanus Seyaha, 339’dan akt. Seccâdî, 2007: 268). Yine şöyle demişlerdir: “Hakikî kâmil şeriat, tarîkat ve hakîkatin bütün mertebelerini aşmış, varlığı ve kemâlleri kendinin olan kimsedir. Böyle bir zat önce Allah, daha sonra ise amelî ve nazarî hikmette kâmil hale gelmiş kimsedir” (Tehanevi, 1869: 1267’den akt. Seccâdî, 2007: 268). Hz. Şeyh Dâvûd el-Kebîr’e göre kâmil kişi odur ki dış cephesi ile iç âlemini örtmesini bilir.

Mürîd Allah’a kavuşmayı arzu eden, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe bağlanan kişidir ve tasavvufî anlamdaki olgunlaşmada ikinci basamağı teşkil eder. Mutlak, mücâz ve mürted mürîd olmak üzere üç kısımdır. Kendi isteğini şeyhinin isteğinde eritir ve böylece Allah’ın iradesine teslim olur (Cebecioğlu, 1997: 526-527). Divan şiirinde âşığı terbiye eden sevgilidir. Onu, benlik yükünden kurtarıncaya kadar aşk ızdırabıyla yoğurur. Yani âşık çile doldurur.

Kul, istemekten asla vazgeçmemelidir. Zira Allah, Mü'min suresinin 60. ayetinde “Bana dua edin, size karşılığını vereyim.” yani isteyin ben gerçekleştireyim, buyurmaktadır. Dolayısıyla istemek utanılacak bir tavır değildir. Şeyh ve müridi ile ilgili anlatılan bir kıssa vardır: Bir gün mürid rüyasında şeyhinin alnında ‘cehennemlik’ yazdığını görür ve sarsılarak uyanır. Rüyanın da tesiriyle dalmış bir halde şeyhine abdest aldırırken şeyhi gece gördüğün rüyayı mı düşünüyorsun, diye sorar. Mürid durumu bilmesine şaşırır ve buna rağmen niye hala kulluğa devam edip de dünyanın zevk u sefasını sürmediğini sorar. Şeyh de O’ndan başka gidecek kapı mı var, der. Bir zaman sonra mürid rüyada şeyhinin alnında ‘cennetlik’ yazdığını görür. Bu kıssadaki şeyh gibi kula düşen daima murad etmek ve sadece Allah’tan istemektir.

e) Edebî Sanatları:

“kâmil-kemâl” kelimeleri aynı kökten geldiği için iştikak sanatı vardır. “itikâd-içtihad” kelimeleri aynı anlam dairesinde olduğu için tenasüp vardır. “kemâl- nâkıs” kelimeleri birden fazla geçtiği için tekrar, “ey” sözcüğünde ise nida sanatı vardır.

- 38) Hoş ol ki kılub reh-ber-i sıdkın ihlâs
Halvet-geh-i kurbe ola ihlâs ile hâs
Sarrâf-i vefâ pûte-i te’ dîbe salub
Her gışdan ide miss-i vücûdını halâs

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

reh-ber (f.): kılavuz sıdk (a.): doğruluk reh-ber-i sıdk: doğruluk kılavuzu

ihlâs (a.): temiz, dostluk, doğruluk

yalnız başına ibadet edilen yer

halvet-geh-i kurb : yakın olunan halvet yeri

sarrâf (a.): kuyumcu, değer veren

püte (f.): pota

gış (a.): karışıklık, saf olmayan

miss-i vücûd: vücut bakırı

te'dîb (a.): terbiye etme

halvet-geh: halvet yeri,

kurb (a.): yakınlık, yakın olma

hâs (f.): ait

sarrâf-ı vefâ: vefadan anlayan

püte-i te'dîb: terbiye etme potası

mis (f.): bakır

halâs et-: kurtulmak

c) Nesre Çevirisi:

İhlası sadâkat rehberi edinmek ve onunla Allah'a yaklaşılan yerin has kulu olmak ne hoştur! Vefâ kuyumcusu, vücut bakırını terbiye etme potasına koyarak onu (her türlü) karışıklık ve hileden kurtarsın.

d) Şerhi:

Buradaki “reh-ber-i sıdk”, Kur’ân-ı Kerîm olarak kabul edilirse, “sarrâf-ı vefâ” Allah, “püte-i te'dîb” ise dünyadaki imtihanlar olur. Halvet, tasavvufta dünyadan el çekip maddî alakalardan sıyrılarak Allah’la baş başa kalmaktır. Halvete giren kişi ibâdetle meşgul olur. Amaç kalbi arındırmaktır. Divan şiirinde ise âşık halvete girince sevgilinin yanağı ve kaşlarının zikrini yapar, yalnızca onları düşünür. Rubâîye göre insanın tek rehberi ihlas olmalıdır. Böylece kul Allah’a yaklaşır ve O’nun huzurunda seçkin biri olur. Allah, onu saf ve hâlis hale getirmeye muktedirdir.

Mürşîdler seyr-i sülûk halinde olanlara örnek teşkil ederek onları yanlış yapmaktan korurlar. Allah yolunda nasıl olunması gerektiğini öğretirler. Yıllarca çile dolduran dervişlerin tek yapması gereken ihlas ile bu yolda ilerlemektir. Derviş ilk olarak 40 gün yeme içmeden kesilir ve boş konuşmayı bırakır. Mürşîde ve çilehâneye hizmette kusur etmez. Yûnus Emre’nin dergâha eğri bir odun bile sokmadığını düşünürsek müridlerin sabırlı ve kararlı olması gerektiğinin idrâkine varırız. Bu yolda ise Niyâzî Mısırî’nin dediği gibi mürşîdsiz gidilmez ama her mürşîdin de peşine düşülmez:

Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn

Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş

Her mürşide dil verme kim yolunu sarpa uğrattır

Mürşid-i kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş

Mürşid gereklidir çünkü Hakk'a vasıl olmak için tutulan yolun bir takım durakları (makam) ve konaklama yerleri (menzil) vardır. Bunların sayısı çoktur. Her birinin kendine has özellikleri vardır. Makam ve menzilin tam hakkını vermeden diğerine geçilmez. Yoksa o hata sonuna dek mürid ile ilerler. Bu da bazen yoldan çıkmaya sebep olur. Bu nedenle mürşidin yardımına ihtiyaç duyulur (Uludağ, 2014: 68). Nasıl ki denizde teknesiz yol almak mümkün değildir, seyr u sülûk için de vasıtaya ihtiyaç vardır. Kişi, tekâmülünü tamamladıkça perdesiz olarak yaradanın cemâline mazhar olur.

İhlas terimi, şirk ve riyâdan, batıl inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel manada gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi ve her durumda sadece Allah'ın rızasını gözetmeyi ifade eder. Buna göre ihlas, yalnızca Allah'a yönelip O'na kulluk etme, O'na güvenip O'ndan yardım isteme, din konusunda kendini Allah'a adama, tevhid inancının saflığını bâtil itikatlarla zedelemekten sakınma şeklinde hem şirke hem de riyâyâ zıt bir anlam içermektedir (Tek, 2008: 114). Rehber, derviş olanı şeyh huzuruna götüren kişidir (Baba, 1998: 229).

Hz. Şeyh Fâdıl Aliyyü'l-Rûmiyyü'l-Halvetî Ramazânî'nin bu şiirinde de rehber dervişleri Hakk yoluna davet etmektedir:

Rehber oldum zât-ı Hakk'a imamım uyan gelsün

Yedi esmâ şerh eyledim bu mânâdan duyan gelsün

Ol nef' ile isbat olur tevhîd izi dilden dile

Zikr-i kalbî devam bulur illallâh hû diyen gelsün

e) Edebî Sanatları:

“miss-i vücûd” ifadesinde, vücudu bakıra benzettiği için teşbih-i belîğ (güzel benzetme) vardır. “ihlas” kelimesi birden fazla tekrar edildiği için tekrar vardır.

- 39) Ey bâd kıl ahvâlümü cânânuma ‘arz
Ser-geşteliğüm serv-i hırâmânuma ‘arz
Öldürdi kinâyet ile ağyar meni
Bu zulm-i sarîhi eyle sultanuma ‘arz

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

bâd (f.): rüzgâr	ahvâl (a.): haller, durumlar
cânân (f.): sevgili	arz kıl-: göstermek, bildirmek
ser-geşte (f.): perişan, sersem	serv (f.): servi (mec. sevgilinin boyu)
hırâmân (f.): salınarak yürüyen	kinâyet (f.): dokunaklı söz
ağyâr (a.): yabancılar	zulm (a.): eziyet
sarîh (a.): açık, belli	zulm-i sarîh: âşikâr zulüm

c) Nesre Çevirisi:

Ey rüzgâr, halimi sevgilime bildir. Perişanlığımı salınan servi boyluma söyle. Rakipler beni kinayeli sözleriyle öldürdü. Bu açık eziyeti sultanıma arz eyle.

d) Şerhi:

Bâd rüzgâr demektir. Rüzgâr, yel anlamıyla divan şiirinde oldukça geniş bir kullanım bulmuştur. Öncelikle âşığın âhı ile sıkı bir münasebeti vardır. Sevgilinin saçının kokusu rüzgârda her zaman mevcuttur. Sabah ve seher vakitlerinde esen rüzgârda bu özellik daha belirgindir. “Yele vermek” deyimi ile âşık, ömrünün ve emeklerinin boşa gittiğini

anlatmaktadır. Rüzgâr sevgilinin saçını çözer. Bazen bunu sevgiliye ve onun saçındaki kokuya karşı duyduğu aşktan dolayı yapar. Rüzgârdaki misk kokusu yine sevgilinin saçından alınmadır. Bazen de rüzgâr bir postacı, bir ulak olarak kullanılır. Bu durumda âşıktan sevgiliye özleyiş, niyâz, âh u feryat götürür. Âşığın rüzgârı kışkandığı da görülür. Çünkü o, sevgilinin tenine dokunabilmektedir ama âşık için bu, asla ele geçmeyecek bir fırsattır (Pala, 2008: 381).

Burada âşık rüzgârdan “arz eyle” ricasıyla halini sevgiliye arz etmesini istemektedir. Çünkü kendisinin, gönüllerin sultanı olan sevgili ile aracısız konuşması mümkün değildir. Bu durum, tarihî bir gerçeği hatırlatmaktadır. Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet (ö. 1481) devrinde ilk kez “arz odası” oluşturulur ve halktan herhangi biri birebir padişah ile doğrudan görüşemez, derdini sadrazam aracılığı ile iletir. Divan şiirinde bu aracılık görevini üstlenen genellikle rüzgârdır.

Sevgilinin nâfe, sümbül, misk ü anber olan saçının kokusunu âşığı kendinden geçirir. Sevgilinin âşığın aklından bir an olsun çıkmasına müsaade etmeyen rüzgârın ikinci görevi ise âşıktan oluşan ahvali sevgiliye geri bildirmektir. Rüzgâr, âşığın ne halde olduğunu ve rakiplerinin onunla nasıl eğlendiğini rüzgâr aracılığıyla sevgiliye ulaştırır. Fuzûlî’ nin bu beyitinde de âşık, rüzgârdan halini sevgiliye bildirmesini ister:

Sabâ ağyârdan pinhân gamını dil-dâra izhâr et

Habersiz yârîmi hâl-i harâbımdan haber-dâr et

Ağyâr gayrın çoğuludur. Düşmalar, rakipler, engeller demektir. Şiir geleneğinde daima âşık ile sevgili arasına girer, âşığa eziyet eder. Âşık ona katladıkça derecesi artar. Tasavvufta ağyâr sûfî olmayan, tasavvufî hayata yabancı anlamındadır. Tasavvufî hayata âşına olanlara ise ehl-i dil denir. Aynı tarikatten ve meşrepten olmayanlara da gayr denir. Aynı meşrepten olanlara ise ihvân ya da hem-meşreb denir (Uludağ, 2012: 26). Beşerî aşkıta ağyâr sevgiliye gönül veren diğer kişiler iken hakikî aşkıta bunlar dünyalık şeyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ağyârdan gördüğü zulüm ve eziyetlerden ötürü rakibe “köpek” diyen divan şairleri de olmuştur. Divan edebiyatında “seg, it, köpek” isimleriyle kullanıldığı görülür. Sevgili ile arasındaki rakip engeli kalktığı gün âşığın bayramıdır. Çünkü hilâl gibi sevgiliyi görebilecektir. Bu beyitte de Necâtî rakibini köpeğe benzetmiş ve sevgiliden bunu bir kayıp olarak düşünmemesini istemiştir:

İşitdim ki rakîb ölmüş habîbin ömrü çoğ olsun

Kapıdan bir seg eksilmiş onu sanman ziyânlıdır

e) Edebî Sanatları:

“serv-i hırâmân” kelimesinde açık istiare vardır. Çünkü sevgilinin yürüyüşü rüzgârın etkisiyle salınan bir selviye benzetilmiştir. “bâd” haber taşıyıcı bir özelliğe sahip olduğu için teşhis sanatı vardır. “ey” kelimesinde ise nida, “arz” kelimesi birden fazla tekrarlandığı için ise tekrar sanatı vardır.

40) Ey cevher-i ‘ışkun eseri cism ü ‘araz
Yoh ‘âşika senden özge âlemde garaz
Çün bildün esîrünem terahhum kıl kim
Tedbîr gerek müşahhas oldukda marâz

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fâ‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

cevher (f.): gevher, elmas

cevher-i aşk: aşk cevheri

‘araz (f.): alâmet

özge (t.): başka

garaz (a.): maksat

çün (f.): çünkü

esîr (f.): tutsak

eser (a.): iz

terahhum (a.): merhamet etmek

müşahhas (a.): teşhis edilmiş, tanınmış

maraz (a.): hastalık (mec.dert, bela)

tedbîr (a.): çare

c) Nesre Çevirisi:

Ey aşk cevherinin eseri beden ve alâmetler olan! Dünyada âşığa senden başka maksat yoktur. Benim, senin esirin olduğumu bilirsin. Bana merhamet et ki hastalık teşhis edildiğinde (ona) tedbir gerek.

d) Şerhi:

Âşık, acziyetini bildirerek sevgiliden kendine merhamet etmesini ister. Onun bu perişan halini bazen sabah rüzgârı bazen de haline acıyan ağyar sevgiliye iletir. Bu rubâide de âşık, sevgiliden merhamet ummaktadır. Zira bu hasret devam ederse, aşk hastalığına şifa bulunmazsa âşık daha fazla dayanamayacak ve ölecektir. Hiçbir sevgili de kölelerinin sayısında azalma olsun istemez. Ara sıra da olsa merhamet ederek kendisine duyulan aşkı körükler. Onun uzaktan bir bakışı, bir merhabası dahi âşığın aklını başından almaya yeter. Ahmed Paşa'nın bu beyitinde de sevgili bir kelâmıyla âşığı ömür boyu kendine bağlamayı bilmiştir:

Cânıma bir merhaba sundu ezelde çeşm-i yâr

Öyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim

Sevgili, divan şiirinin baş kişisidir. Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Zulüm ve eziyette sınırları zorlar, âşığı imtihan eder. Gönlü taş gibidir, âşığa yâr olmaz. Söz verir sözünde durmaz, vuslatı yoktur. Âşık ne kadar ağlayıp inlese de ona tesir etmez. Bütün bu yaptıkları ayıplanmaz çünkü o, gönül ülkesinin sultanıdır. Kendi mülkünde istediğini yapma yetkisine sahiptir. Âşık tüm bu eziyetlere rağmen sevgiliden kopamaz, şikayet etmez. Çünkü sevgilinin eziyetten vazgeçmesi âşıktan yüz çevirmesi anlamına gelir. Sevgilinin yaşı daima gençlik yaşıdır. Bedeni en çekici renktedir. O, can bağışlayıcıdır (Pala, 2008: 402). Bu sebeple âşık sadece ondan merhamet diler ve ondan ayrı kaldığı için düçar olduğu derde derman kılmasını ister. Halk türküsünde de “Beni bu dertlere salanı getir.” denmiştir. Yani aşk zehrini zerk edendedir panzehir. Fuzûlî'nin sevgiliden merhamet beklenen bir diğer beyiti de şöyledir:

Aşkında gam u gussa çekip pîr oldum

Ben pîre terahhum et yiğit cânın için

Sevgilinin bedeni aşk cevherinin madenidir. Cevher maddenin özü, bir şeyin aslı esası, değerli taş yani mücevher, güzel ve nükteli söz gibi çok zengin anlamlar içerir. Kelâm ve mantık tabiri olarak ise kendi başına bulunan ve varlığı başka bir şeye muhtaç olmayan öz varlığın kendisidir. Mesela elmas bir cevher fakat onun parlaklığı ve sertliği arazdır. Elmas olmasa onun ne parlaklığa ne sertliği var olabilirdi (Şentürk, 2017: 401).

“Var oluşu ancak kendisini taşıyan başka bir varlıkla hissedilen, kendi başına boşlukta yer tutamayan şey için ‘araz’, kendi başına boşlukta yer tutan ve arazlara konu teşkil eden yani arazları taşıyan şey için de ‘ayn’ terimi kullanılır. Cisimlerin rengi, kokusu, şekli birer araz, bunlara konu teşkil eden madde ise ayndır” (Akay, 1991: 30).

Merhamet, sözlükte “acımak, şefkat göstermek” anlamında mastar, “acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf” anlamında isim olarak kullanılır. Aynı anlamdaki rahmet kelimesi, Allah’ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusunu gösmektedir (Çağrı, 2004: 184). Arapça “rahm” kökünden gelir. Rahmân ve Rahîm isimleri de buradan türer.

e) Edebî Sanatları:

“eser-araz, maraz-müşahhas” kelimeleri birbiriyle uyumlu olduğu için tenasüp vardır. “maraz-tedbir” kelimeleri anlamca zıt olduğu için tezat, “ey” sözcüğünde seslenme olduğundan nida vardır. “araz-garaz” sözcüklerinde nakıs cinas vardır. Fazla harf, cinaslı kelimelerden birinin başında olduğu için de cinas-ı mutarraf grubunda yer alır.

- 41) Zâhid mey-i nâbdandur ikrâh galat
Sen hâh sözüm sahîh dut hâh galat
Mescidlere girdüğüm değül rağbetden
Ser-mestliğümde eylerem râh galat

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lün / fa‘

- 2) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / mef ‘û lû / fe ‘il
3) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / me fâ ‘î lûn / fa‘
4) Mef ‘û lû / me fâ ‘î lûn / me fâ ‘î lûn / fa‘

b) Kelimeleri:

galat (a.): yanlış, yanılma	ser-mest (f.): sarhoş
ikrâh (a.): iğrenme, tiksınme	râh (f): yol
mey-i nâb: hâlis şarap, saf şarap	

c) Nesre Çevirisi:

Ey sofı, saf şaraptan tiksınmek yanlışdır. Sen sözümü ister doğru ister yanlış say. Mescitlere girmem rağbetten değildir. Belli ki sarhoşken yolumu şaşırıyorum.

d) Şerhi:

Divan şiirinde sıkça karşılaştığımız rint-zâhid kıyaslaması burada da görölmektedir. Zâhid dinin emir ve buyruklarına harfîyen uyarken rintte cennet cehennem kaygısı yoktur ve o, haram olan şeyi de kendine helal sayar. Çünkü her şeyi sevgilinin aşkından yapmaktadır. Dolayısıyla kendinde değildir, akı başından gitmiştir ve ona hesap sorulması da bu durumda hükmen caiz değildir. Bu rubâide de âşık, sevgili ile beraber yapılan her şeyin mübah olduğunu dile getirmektedir:

Kim demiş harâm nedir bilmez Hayyâm

Ben harâmı helâli karıştırmam

Seninle içilen şarâb helâldir

Sensiz içtiğimiz su bile harâm

Kabul etmek gerekir ki gerçek hayatta şarabın bir damlasını dahi tatmamış divan şairlerinin bile şiirinde bu denli içkiden bahsetmesi gelenek gereğidir. Bu sebeptendir ki geneli mütedeyyin olan bu şairlerin şaraptan kastı başka bir manayı ihtiva eder. Buradaki şarap tasavvufî açıdan manevî bir iksirdir. Bu durumda âşığı kendinden geçiren de Allah’a karşı duyulan aşktır.

Sekr, güçlü bir varid ya da tecellî sebebiyle sâlikin duyarlılığını yitirmesi ve kendinden geçmesidir. Bu anlamda manevî sarhoşluk olarak tanımlanan bu hal, mutasavvıflara göre ilahî güzelliğın temâşa edilmesinden hasıl olur. Kul, cemâl tecellîlerine mazhar olunca sekr meydana gelir, ruh mahbûbuna iştiyâk duyar, kalp ilahî aşkla mesrûr olur. İlk olarak ruhlar âleminde Hakk’ı temâşa ettiği esnada ona içmekten bıkmayacağı, sonsuz haz veren manevî bir şarap sunulur. Bu, nurdan şarabın lezzetiyle kendinden öyle bir geçer ki

Hakk'ın cemâli karşısında mest ve sekrân olur. Bu sarhoşluk mahşere dek sürer (Tek, 2008: 323).

“Mey, şaraptır. Selâmete yakın amellerin mevcûdiyeti ile aşkın galebe çalmasına derler. Bu, sülûkun ortalarında olan, kemâl sahibi has kişilere mahsustur. Allah ve Hz. Peygamber aşkına dendiği gibi mârifet ilmine de mey derler” (Baba, 2013: 256’dan akt. Şimşek, 2017: 236). Meyi bu anlamda ele alan şair, zâhidin içki içmekten tiksınmesinin bir hata olduğunu dile getirir.

Zâhid, dünyadan yüz çevirip mal, makam, lezzet ve şehveti terk ederek beşerî hallerden azat olmuş, nefesine galebe çalmış kişidir. Gönünden dünya sevgisi silinmiştir. Âhirete yönelik işler yapar. Zühdünü yaptığı işlerle gösterir ve övünmez (El-Cerrahi, 2013: 427). Edebiyatta ele alınan zâhid tipi ise kusurludur ve her şeyi cennet arzusu ile yaptığı düşünülmektedir. Onun her tavrı zâhirîdir, batına nüfuz etmemiştir.

e) Edebî Sanatları:

“sahih-galat” kelimeleri anlamca karşıt olduğu için tezat, “galat” kelimesi birden fazla kullanıldığı için tekrar vardır. “ikrâh-râh” kelimelerinde nakıs cinas (cinas-ı mutarraf) vardır. “mey, ser-mest” sözcükleri arasında ise uygunluk olduğu için tenasüp vardır.

- 42) Dâğ urma dil-i hazîne ey müşğîn-hat
Ger mâ'il-i hüsn-i hat isen kılma galat
Kim eylememiş kâtib-i dîvân-i kazâ
Dil harflerin kâbil-i tezyin-i nukat

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'il
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'il
- 4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'il

b) Kelimeleri:

dâğ (f.): yanık yarası, damga, iz

hüsn-i hat: güzel yazı

kâbil (a.): kabul eden, olan

nokat (a.): nikat, nukat, nokta, leke

müşğîn-hat (f.): misk kokulu tüy

dîvân-ı kazâ: kaza divanı

tezyin: (a.): süslenme, süsleme

c) Nesre Çevirisi:

Ey misk ayva tüylü! Benim mahzun gönlümü yaralama. Eğer güzel yazıya meraklıysan bu yanlışı yapma. Zira kaza divanının kâtibi, gönül harflerini noktayla süslenir kılmamış.

d) Şerhi:

Kâtib-i dîvân-ı kazâ Allah'tır. İslam anlayışına göre gönül Kâbe'den bile üstün tutulmuştur. Bu yüzden gönül kırmak çok büyük günahtır. Âşık, sevgiliden bu günahtan sakınmasını ve gönlünü dağlamamasını istiyor. Nitekim Allah da gönül harflerini noktayla süslememiştir. Yani o küçük noktanın bile gönlü yaralamasından endişe edilmiştir. Gönül kelimesi, Arap harfleriyle كل ى şeklinde yazılmaktadır. Kelimenin Farsça karşılığı olan dil-دل sözcüğü için de aynı durum geçerlidir. Bu harflerin noktaları yoktur. Bu sebeple kimsenin gönlünü kırmamak ve gururunu incitmemek gerekir.

Sevgilinin yüzü Kur'ân-ı Kerîm, ayva tüyleri de onun hattıdır; kaşı mihraptır, tevhîde yani birliğe çağırır. Hat; yazmak, çizmek, alamet koymak anlamlarındaki Arapça “hatt” mastarından türeyen ve yazı, çizgi, yol gibi manalara gelir. Hat kelimesi terim olarak, Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalarak güzel bir şekilde yazma sanatıdır (Derman, 1997: 427).

Sevgilinin yanaklarında hatt ayva tüyü olduğu gibi aynı zamanda âyet-i Nûr'dur. Âyet, delil demektir. Sevgilinin ayva tüyleri de onun güzelliğinin bir delilidir. Sevgiliye ait güzellik unsurlarından biri olan ayva tüyü, renk ve diziliş yönüyle ‘hatt’a benzetilir. Bu, akıllara Hurûfilik inancını getirmektedir. Hurûf sözcüğü Arapça’da “harfler” anlamına gelir. Hurûfî de harflere mensup olanlar yani harfçiler demektir. Hurûfîler felsefelerini, harflerin ontolojik önceliğinden hareketle temellendirir. Yaratılış harflerinden oluşan sesle (کن) başlamıştır. Evrendeki her şeyde bilkuvve veya bilfiil ses vardır ve bu sesler 32 tanedir. Bu da 32 harfe karşılık gelir. Bu 32 harf varlığın temelidir. Mademki harfler varlığın temelidir, bir şekilde tüm mevcûdâtta görünüp müşâhede edilmelidir, tüm mevcûdât da bu harflerde görünebilmelidir. Bu da Allah'ın her şeye tecellî etmesi demektir (Usluer, 2009: 125-126).

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri şaire, o yüze yazılmış metinler gibi görünür. Sevgilinin pürüzsüz ve parlak yanağı beyaz bir sayfayı andırır. Eğer şiirde onun yüzü bir metin olarak nitelenmişse ayva tüyleri o metni açıklayan özel not, yorum anlamına gelir. Ayva tüyleri bir mektup, bir şiir işlevini de üstlenir. Burada sevgili kadın da olabilir erkek de. Genellikle şairler, diğer şairlerden geri kalmamak amacıyla böyle şiirler yazmış ve erkek

sevgiliye de hitap etmiştir (Cöntürk, 2012: 558). Sevgilinin kaşı şekil açısından “râ” ya da “sad” harfinin kuyruğudur, ağzı “mim”, boyu “elif”, saçı ise kıvrımlı oluşu nedeniyle “cim, dal, lâm” harfidir. Divan şiirinde pek çok şair şiirlerinde, sevgiliye ait güzellik unsurlarını bu harflere teşbih ederek kullanmıştır.

Hz. Ali (r.a) ‘Bâ’nın altındaki nokta benim.’ buyurmuştur. Yani bu noktayı remz tarikiyle îrad etmekten murad budur ki cümle eşyânın hakîkati bir cevher olmuştur. O cevher benim, demektir. Kur’ân yirmi sekiz harftir. Cümlelerin aslı eliftir. ‘Elif’in aslı noktadır. O nokta bu kesret yok iken vardı. O halde vücudun olmadan kaşın ve gözün cümle a‘zan yok iken bir nokta idin. O nokta zâhir olmak istedi. Şehvet olup ana rahmine düştü. Gelip zâhir oldu. Boyun elif gibi müstakîm olup elif oldun. Başın o nokta-i hakîkat oldu. Vücudun ‘be’ oldu. Sâir a‘zan baştan başa harf oldu. Şimdi baştan ayağa kelânullâhsın. Âgâh ol ki besmele senin vücudun oldu, demek olur. Cümle eşyânın evveli insandır. Vücudu harf mesabesindedir. Harfin evveli ise eliftir. Elifin evveli noktadır. O nokta Ku’ân’ın evvelinde besmelenin altında vâkî oldu. Hz. Ali ‘O nokta benim.’ der yani eşyânın aslı benim, demektir. Eğer sen de hakîkatten âgâh olursan besmelenin altındaki ‘bâ’nın noktası sen olursun” (Niyâzî-i Mısırî, Risâle-i Noktatü’l-Beyân, 9a’dan akt. Şimşek, 2017: 269).

Hallâc-ı Mansur O’nu nokta olarak tanımlar. Nokta, ne büyür ne küçülür, ne yok olur ne var olur. O, hem her yerdedir hem de hiçbir yerde değildir. Bütündür, gerçekliğin gerçekliğidir. Tüm görünenlerdedir ve görünmeyendedir. Zâhirdir, batındır. Yerdedir ve göktedir. Nokta, sonsuz saniyede her şeyi bilir ve tüm düzen ve “şey”lerin tek sahibidir. Merkezdeki noktaya ulaşmak zordur hatta imkansızdır. O’na ancak ölerек ya da ölmeden önce ölerек ulaşmak mümkündür. Bu da nefsânî arzuların terki ile mümkündür (Yeşiltaş, 2011: 103).

e) Edebî Sanatları:

“müşgin-hat” ile kastedilen hem sevgilinin yanağının tüyü hem de âyet-i Nûr olduğu için tevriye sanatı vardır. “ey” sözcüğü ile nida sanatı yapılmıştır. Âşığın gönlünün hüznü olması teşbih sanatıdır.

- 43) Mey nefyini eyleyüb şi‘âr ey vâ‘iz
Dutdun reh-i ta‘n-i ‘ışk-i yâr ey vâ‘iz
Terk-i mey ü mahbûb didün cennet için

Şerh eyle ki cennetde ne var ey vâ'iz

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'il
- 4) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'

b) Kelimeleri:

nefy (a.): yasaklama, sürgün etme

reh-i ta'n: ayıplama yolu

mahbûb (a.): sevilmiş, sevilen

vâ'iz (a.): dini öğütlerde bulunan

reh-i ta'n-i 'ışk-i yâr: sevgilinin aşkını kınama yolu

terk-i mey ü mahbûb: sevgilinin ve şarabın terki

c) Nesre Çevirisi:

Ey vâiz, şarabı yasaklamayı kendine alışkanlık edindin. Sevgilinin aşkını kınama yolunu tuttun. Cennet için sevgiliyi ve şarabı bırak, dedin. Ey vâiz, anlat bakalım cennette ne var?

d) Şerhi:

“Zâhid-vâiz-sofu-hoca-nâsîh” tipler, divan şairlerince eleştirilir. Çünkü onlar cennet arzusuyla amel etmektedir. Tavırları yapmacıktır. Allah'ın “Kahhâr” isminin korkusuyla amel ederler. Âşıklar Rahmân ve Rahîm olan Allah'a sığınmış iken onlar, aşkın özünü kavrayamamış, ibadet odaklı ve şekilcidirler. Âşığı sürekli cehennem ateşiyle korkutmak isterler ama nâfiledir. Zira âşık ilahî aşk ateşiyle yanmaktadır. Cennet cehennem kaygısı çekmeyen rind-meşrep âşığın muradı sevgilinin sundukları değil, doğrudan onun muhabbetinin kendisidir.

Zâhid akıl, rint gönül ehlidir. Zâhid, Allah'ı çıkarıcı bir akıl ile bulmaya çalışırken rind, saf bir aşk ile seyr'e koyulur. Zâhide göre dinsiz âşığın Mansur gibi idamı gerektir. Âşığa sürekli uyarıda bulunup onu kınayan zâhid, aşkın şiddetli tezâhüründen habersizdir çünkü hiç vecde gelmemiştir. Âşığa şarap içmemesini öğütleyen vâizin ilahî iksirden bî-haber olduğu bu sebeple âşikardır. Dolayısıyla aşk meclisinde onun sözünün pul kadar değeri yoktur. Ayrıca vâizin şarap ve hûrî bahsindeki vaazı akla, Râgıp Paşa'nın “Şecâ'at arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler.” mısrasını getirmektedir. Kendince âşığı uyaran vâiz, aslında zihnindekini ifade edivermiştir.

Burada da vâizin eleştirildiği görülür. Vâizin tek derdi içki içmeyi yasaklamak, aşkı ayıplamak ve kötülemek, cennet için sevgiliden vazgeçilmesi gerektiğini söylemektir. Fakat şunun idrakinde değildir ki uğrunda dünyayı arka plana attığı cennette de bunlar vardır. Ayrıca âşığın nazarında şarap kevserden daha tatlıdır ve sevgili de hûrîden daha güzel ve değerlidir.

Hiz. Muhammed (s.a.v)'in Taif'e gittiğinde kendisine inanmayanlar tarafından taşlanması yahut Mecnûn'un çocuklar tarafından taşlanıp horlanması örneklerinde olduğu gibi divan şiiri geleneğinde de âşık mutlaka çevresi tarafından kınanıp hor görülmelidir. Çünkü kınayanlar, aşkın gerçek mahiyetinin ne olduğunu bilmemektedir (Şentürk, 2016: 373). Bu şiirde de âşık vaiz tarafından kınanmaktadır. Âşığı en çok kınayan bir diğer kişi ise rakiptir. Sevgiliden ayrılan âşık doğal olarak ağlamakta, onun halini gören rakip de bu durumu tuhaf karşılamaktadır (Aydın, 2018: 209).

Mey, âşığı kendinden geçiren ilahî aşk anlamına gelen tasavvufî bir simgedir. Fakat âşığın dışında kimse bunu idrak edemez, onun şarap içmesini ve sevgiliye duyduğu aşkı kınarlar. *Şeyh, vaiz, zâhid* ve *rakip* hiçbir zaman onun halinden anlamaz ve aşk yolunda verdiği mücadeleyi hoş görmez. Âşık da onları beğenmez, rakibi için kâfir, der. Rintliği şiar edinen âşık, zâhiden hiç hoşlanmaz. Her hadiseye çatık kaşla bakan, her mubahı haram sayan, her hükmü kara kaplı kitaptan çıkaran ham ve kaba sofu, onun menfûrudur. Âşığa göre zâhidin hususi hayatı da kitabın kabı gibi karadır. Kara renge baka baka içi de kararmıştır ve bu sebeple âşığa hep kötü gözle bakar. Zira kendisi karanlıktadır (Levend, 2015: 569). O halde âşık ona kâfir diye hükmetse yeridir.

Ta masallara girmiş geleneğe göre muhafızlar esmer veya siyah ırktan, iri yarı kölelerden seçilirdi. Bu vasıfları dolayısıyla şairler rakibi kâfir, yılan, kara bulut, diken gibi renk bakımından koyu veya siyah olan nesnelere benzetmişlerdir (Çavuşoğlu 2003,70).

“Cennet uçmak, bahçe, firdevs demektir. Dünya ve ahiretten ferâgat etmektir. Taalluk etmek ise cehennemdir. Cennet ehli dört sınıftır:

1. Nebîler ve resûller
2. Evliyâ: Peygamber tâbileridir.
3. Mü'minler: Evliyâ ve enbiâyı tasdik edenlerdir.
4. Âlimler: Aklî isbatlarla Allah'ı tevhid eden ve 'Lâ ilâhe illallâh' diyenlerdir” (Baba, 1998: 36).

e) Edebî Sanatları:

“ey, vâiz, cennet” sözcükleri birden fazla kullanıldığı için tekrar, “ey” sözcüğü seslenme olduğu için nida sanatı vardır. “Cennette ne var?” sorusuyla istifham sanatı görülür. “aşk, mahbûb” kelimeleri aynı anlam dairesinde olduğu için tenasüp vardır.

- 44) Tehdîd ile geçdi rüzgâr ey vâ‘iz
Fevt oldu şarâb-i vasl-i yâr ey vâ‘iz
Ger kevser ü hûr ise gazez virme ‘azâb
Ni terk buyur ne intizâr ey vâ‘iz

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

fevt (a.): elden çıkarma, kaybetme

hûr (a.): âhû gözlüler, huriler

garez (a.): garaz, maksat, istek

intizâr (a.): bekleme, gözleme

rüzgar (f.): yel, zaman, ömür

c) Nesre Çevirisi:

Ey vâiz, ömür tehdit ile geçti. Sevgiliye kavuşma şarabı tükendi. Eğer maksadın kevser şarabı ve hûrî ise azap çektirme. Bu sebeple bana ne terk etmeyi ne de beklemeyi emret.

d) Şerhi:

Bu rubâî de bir önceki rubâî ile aynı anlam dairesindedir. Burada da vâiz, kevser ve hûrîyi hatırlatarak âşığı uyarmak istemektedir. Fakat âşık bu tehditlerden usanmıştır ve sevgilinin ayrılık acısını çekmeye mecâli kalmamıştır. Zira ona beklemek daha zor gelmektedir. Çünkü beklemek, ateşten daha şiddetlidir. (El-intizâr eşeddü min’en-nâr.) Beklemek içinde ümidi barındırır. Bir şeyin gerçekleşmeyeceğini bilmek, boş yere umut etmekten daha makbuldür.

Rüzgâr kelimesi, ömür dışında yel olarak ele alınırsa âşığı tehdit eden bir ulak tasavvuru ile karşılaşılır. Sevgili ve âşık arasındaki münasebeti sağlayan rüzgâr, âşığa artık bu lütufta bulunmamakla onu tehdit eder. Âşığa yoldaş olmayı bırakan rüzgâr ancak o ölünce

eski yarenliği hatrına ona ihsanda bulunur ve kimsesiz bu garibin üzerine toprak savurur. Âşığın rüzgârdan son dileği, toprak olan bedeninden bir toz parçasını sevgiliye ulaştırması olacaktır.

Âşık vâizi eleştirmektedir. Çünkü o, dünya nimetlerini ahiret nimetleri için terk etmektedir. Orada şarap içmek için burada içmemekte, orada daha güzel ve kaliteli nimetler için dünyadakilere perhiz etmektedir. Kısaca fânî olan maddî zevkleri bâkî olan için ertelemektedir. Bu, peşin olanı veresiye olanla değiş tokuş etmeye benzer (Uludağ, 2009: 225).

Şarap tahammür etmiş, içeni sarhoş eden üzüm suyu demektir. Farsça’da ilk adı *şâhdârûd*ur. Sonradan şairler teşbih ve kinaye yoluyla sayısız ad takmışlardır. Divanların hemen her sahifesi şarap mazmunu ile doludur. Bir sistem altında şarap mazmunu vermek gerekmektedir. Şarap her iki aşk türü için de etkili bir kullanım alanına sahiptir (Onay, 2007: 363). Galata Mevlevihânesi şeyhi olan Hulûsi Dede’nin şarap mazmununu tasavvufî bir ıstılah olarak şu şekilde kullanmıştır:

Yek-sirişkiz biz havâss-ı hamseden ayrılmazız

Bir kadeh bir bâde bir meyhâne bir ben bir habâb

“Şaire göre beş hassa ile beş şey kaynaştığından şâmme ile kadehi koklamış, zâika ile şarabı tatmış, bâsıra ile meyhaneyi görmüş, lâmise ile kadehi tutmuş, sâmia ile kabarcıkların çıtırtısını işitmiştir” (Onay, 2007: 363-364).

Kevser, cennette bir ırmağın adıdır. Edebiyatımızda tatlı ve temiz, saf şarap anlamlarında kullanıldığı görülür. Fıkra:

Bektâşî’nin biri nasılsa bir ramazan günü camiye gider. Bir köşede hararetle cennet ve kevserden bahseden bir vâizi dinlemeye başlar. Vâiz, dünyada hiç günah işlemeyen, taat ve ibadette kusur etmeyen kimselere Hz. Ali (r.a)’nin cennette kevser sunacağını, günahkarların bundan mahrum kalacağını anlatırken -dünyada günahsız adam olmayacağını düşünen- Bektâşî fakiri kendi kendine şöyle söylenir:

- İmanım Ali! Kendin doldur, kendin iç! (Onay, 2007: 239).

Kevser peygamberimize ait olan cennet havuzunun ismidir ki bütün peygamberlerin mahşerde havuzları olacaktır. Ümmetlerden hakedenler cennette önce bunlardan içecektir. Hz. Peygamber (s.a.v)’in havuzu ancak sünnetine uyan, samimi müslümanlar içindir. Bâtıl itikatlarla uğraşanlar ve ona tâbi olmayanlar bu havuzdan içemeyeceklerdir

(Akay, 1991: 184). Kevser suresinin ilk ayetinde “Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik” buyrulmaktadır.

e) Edebî Sanatları:

“ey, vâiz” kelimeleri birden fazla kullanıldığı için tekrar, “ey” sözcüğünde seslenme olduğu için nida, “şarap-kevser” kelimeleri arasında anlamca uygunluk bulunduğu için tenasüp sanatı vardır. “rüzgâr” kelimesi ömür/zaman ve yel anlamına gelecek şekilde yorumlanabildiği için tevriye vardır. Şarâb ve kevser, yâr ve hûr kelimeleri paralel olarak sıralandığı için mürettep leff ü neşr sanatı bulunur:

Fevt oldı şarâb-i vasl-i yâr ey vâ‘iz

1 2

Ger kevser ü hûr ise gazez virme ‘azâb

1 2

- 45) Ey vâsî-i cemâlüne tahayyür mâni‘
Virmiş sana isbât-i kemâlin sâni‘
Vaslunda cefâ-yı ta‘ne-i ağyârın
Hecründe meni hayâle itmiş kâni‘

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

cemâl (a.): yüz güzelliği	mâni‘ (a.): engel
sâni‘(a.): yaratan	hecr (a.): ayrılık
ağyâr (a.): başkalar	kâni‘(a.): inanmış
isbât (a.): şahit ve delil göstererek doğrusunu meydana çıkarma	
tahayyür (a.): hayrete düşme, hayran olma, şaşakalma	
cefâ-yı ta‘ne-i ağyâr: rakiplerin kınama cefası	
vasf-ı cemâl: yüzünün vasıfları	

c) Nesre Çevirisi:

Ey sevgili! Senin yüzünün güzelliğini anlatmaya hayretim engel oluyor. Yaratan, sana mükemmelliğin ispatını vermiş. Vuslat vaktinde rakiplerin kınama cefâsı, ayrılığında beni hayale inandırmıştır.

d) Şerhi:

Âşık, sevgiliye kavuşmayı arzular fakat bu defa da rakiplerin diline düşecektir. Bu nedenle vuslat hayali ile yetinmesi gerektiği kanaatindedir. Zira âşığın asıl övündüğü şey sevgiliye kavuşmak için verdiği mücadele ve çektiği eziyetlere sabretmesidir. Mecnûn nasıl ki kendisine gelen Leylâ'yı istemediyse âşık da vuslatı istemez.

Şiir geleneğinde sevgili ve âşık arasına girerek onları ayırmaya çalışan kimselerin âşık aleyhinde söylediği sözlere ağyâr ta'nı denir. "Ta'n" ayıplama, eziyet verici söz söyleme, azarlama, serzeniş, zemmetme, küfür, gıybet gibi anlamlar ifade ettiğinden, düşmanların âşık ve sevgili hakkında söyledikleri bu kabil sözlerin tamamı ağyâr ta'nıdır. Âşıklar için ciddi anlamda korku sebebidir. Çünkü âşık nazarında sevgili dünyadaki en kıymetli şey, onu kaybetmesine neden olacak düşman kınaması ise dolayısıyla en büyük korku kaynağıdır. Ne hasrette ne vuslatta ağyâr ta'nından kurtulmak mümkün değildir (Şentürk, 2016: 152).

Ağyârın ayıplamasından ve ayrılık acısından usanan âşığın kârına ağlamak düşer. Rakipler ise âşığın sürekli ağlar vaziyette olmasını kınarlar ki buna melâmet denir. Ağyâr her zaman varlığını âşığa hissettirir. Âşık, sevgiliye kavuştuğunda ona ayrılma korkusu salar. Hasret çekerken de sevgili ile bir olup ona nisbet eder. Bu durumda âşığa düşen ya tahammül ya seferdir. Usûlî de bu beyitinde sevgiliyle ağyârın sefasına dayanamayarak şehirden gitmek ister:

Sefâda gayrilerle sen cefâlar içre kalam ben

Ölem yeğdir bu dirlikden gidelim bâri şehrinden

Cemâl, Allah'ın sıfatlarından biridir. Tabiatta ve insanda türlü şekillerde tecelli ve tezâhür eder. Sevgilinin cemâli de O'ndan bir nurdur ki onu gören göz kendini ondan geri alamaz. Ay, cennet, nûr, lütuf, vefâ, vuslat, yanak ... anlamlarında kullanılır (Şentürk, 2017. 381-383). Bakmasını bilen göze her şey apaçık görünür. Kâinatta ve yarattığı her şeyde O'ndan nişâneler vardır. İstefan Hilmi Gurdikyan Efendi'nin bu beyitinde yeryüzü, baştan başa manası Allah olan bir kitaptır:

Bir kitâbullâh-ı a ‘zamdır serâser kâinât

Hangi harfî yoklasan manâsı hep Allâh çıkar

Vasl bir şeye ulaşma, kavuşma, birleşme demektir. Sevenle sevgilinin birleşmesidir. “firâk, firkât, hicrân” kelimelerinin zıddıdır. Vasıl-fasl, visal-hicran, vuslat-firkat şeklinde kullanımı vardır. Sevgili ile birlikte ve ayrı olma hallerini anlatan terimlerdir. Tasavvufta Allah’a kavuşmaktır (Akay, 1991: 343). Divan şiirinde âşık, sevgiliye kavuşmayı dilese de rakibin kınamasından çekinir ve vuslat lezzetine varamaz.

e) Edebî Sanatları:

“hecr-vasl” kelimeleri anlamca birbirine karşıt olduğu için tezat, “ey” kelimesi seslenme olduğu için nida sanatı vardır.

- 46) Pervâneye zulm-i bî-hisâb eyler şem‘
Zulm odına bağrını kebâb eyler şem‘
Gûyâ ki bilür zulm ser-encâmı nedür
Bî-hûde değül ki ıztırâb eyler şem‘

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

pervâne (f.): ışığın etrafında dönen kelebek şem‘ (a.): mum
ser-encâm (f.): bir işin sonu bî-hûde (f.): beyhûde, boş
od (f.): ateş, yanarken güzel bir râyihâ neşreden ma‘rûf bir ağaç.
zulm-i bî-hisâb: hesapsız zulüm

c) Nesre Çevirisi:

Mum, pervâneye hesapsız zulmeder ve bağrını zulüm ateşiyle kebap eyler. Sanırım zulmün sonunda ne olduğunu bilir. Bu sebeple mumun ızdırıp çekmesi boşuna değildir.

d) Şerhi:

Fuzûlî bu rubâîsinde zulüm temasını ele alır. Mum, ateşiyle yaktığı pervâneye çok zulümler eder ama kendi canı da bir o kadar yanar. Çünkü mumun içinde tutuşmasını

sağlayan bir fitil vardır. Işık saçabilmek için önce kendisinin yanması gerekir. Fakat mumun çektiği bu eziyet boşuna değildir. Zira o, bağrını beyhûde kebab eylememektedir. Nihayetinde pervâne kendini onun ateş deryâsına bırakacaktır. Burada Fuzûlî'nin “*Aşk odu evvel düşer ma‘şuka andan âşıka / Şem‘i gör kim yanmadan yandırmadı pervâneyi*” beytinin bir temsilini görmekteyiz. Şem‘ önce kendi yandı, sonra pervâneyi yandırdı.

XI. yüzyılın ortalarından, özellikle de XII. yüzyılın ilk yarısından itibaren şem‘/ateş ile pervâne / kelebek (güve) sembolünün divanlarda ve şiirlerde yer aldığı görülür. Bu semboller daha çok mutasavvıf şairler tarafından kullanılmış ve rubâî nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Mutasavvıf olan veya olmayan şairler tarafından, âşıkâne tarzda ele alınan bu sembollerden pervâne âşık, şem‘ de ma‘şuk olarak görülmüştür (Armutlu, 2009: 890). Hayretî'nin bu beyitinde sevgili serkeş bir şem‘dir:

*Böyle yandırılmaz idi her gice pervânelerin
Olmasa sencileyin şem‘-i şebistân ser-keş*

Doğu edebiyatında tasavvufî aşkın anlatıldığı alegorik hikâyelerin ortak adı olan Şem‘ ü Pervâne, Gül ü Bülbül gibi rağbet görmüştür. Geceleri ışığın çevresinde dönen pervânenin klasik Doğu şiirinde âşığı temsil ettiği ve muma (şem‘) âşık olduğu yaygın bir kabul olarak yer almaktadır. Pervânenin mum ışığı etrafında, her seferinde ona daha da yaklaşarak döndükten sonra kendini aleve atıp yok etmesi, sevdiği ile yakıcı bir vuslata ermek şeklinde düşünülmüş ve bu düşünce şairler için orijinal bir ilham kaynağı teşkil etmiştir. Şem‘in yanarak ışık vermesi, pervânenin de bu ışık çevresinde dönüp durması âşık ile mâşukun halini hatırlatmıştır. Ayrıca şem‘ çeşitli kelimelerle oluşturduğu terkiplerde kinaye yoluyla “ay, güneş, sevgili” anlamlarının yanı sıra “ilâhî nur, mürşîd-i kâmil, Kur‘ân, Hz. Muhammed” gibi tasavvufî manalarda da kullanılmıştır. Kur‘ân‘da insan uçuşan kelebeklere benzetildiği gibi (el-Karia suresi 101/4) hadislerde de kendini ateşe atmaya çalışan pervânelere teşbih edilmiştir. Bunlar şem‘ u pervâne konulu şiirler için önemli bir ilham ve telmih kaynağı teşkil etmiştir (Armutlu, 2010: 495).

Divan şiirinde pervânenin aşkı bülbülün aşkından daha fazla rağbet görür. Zîrâ bülbül feryat figanıyla aşkını âleme bildirir ve halinden şikâyet eder. Pervâne ise sessiz sedâsız bir hâl üzere cismini şem‘de eritir, yok eder. Mumun etrafında döner, o ateşe yaklaşır. Önce kanatlarıyla ateşi yoklar, aşkın tadına bakar. O aşkın hararetiyle dönüşü hızlandıkça hızlanır ve neticede kendini ona bırakır. Bülbülün aşkını çok sözlü bulan Muhibbî de gerçek aşkın mumdan öğrenilebileceğini şu beyitle dile getirmektedir:

Gel hakîkî aşkı öğren şem‘ ile pervaneden

Bûlbûlün aşkı mecâzîdir ü hem çok sözlüdür

e) Edebî Sanatları:

“Şem‘ u Pervâne” adlı aşk mesnevisini hatırlattığı için telmih, “eyler şem” ifadesi birden fazla tekrarlandığı için tekrar sanatı vardır. ‘şem’den kasıt âşık, ‘pervane’den kasıt ise sevgili olduğu için açık istiare vardır. Şem‘ ve pervâne, insana ait özellikler aldığı için kişileştirilmiştir. Mumun fitili ılık saçabilmek için yanar. Âşığa göreyse çektiği ızdıraptan ötürü yanmaktadır. Bu nedenle burada hüsn-i ta‘lil sanatı yapılmıştır.

- 47) Her şâm yeter visâl-i cânâne çerâğ
Tâ subh kalur hem-dem ü hem-hâne çerâğ
Reşk odına yandurur meni her sâ‘at
Vehm eylemez âhum odına yane çerâğ

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

şâm (f.) : akşam	çerâğ (f.): mum	subh (a.): sabah
reşk (f.): kıskanma	hem-dem (f.): sıkı fıkı, canciğer arkadaş	
hem-hâne (f.): bir evde oturan	vehm (a.): kuruntu, şüphe, tereddüt	

c) Nesre Çevirisi:

Kandil, her akşam sevgilinin vuslatına kavuşur. Sabaha kadar onunla kalır ve ona arkadaş olur. Beni her saat kıskançlık ateşiyle yakar. Belli ki kandil, benim âhımın ateşiyle yanmaktan korkmaz.

d) Şerhi:

Akşam olup da güneş batınca çerâğ için vuslat zamanı demektir. Sabaha kadar sevgili ile vakit geçirir ve ona yarenlik eder. Bu durum âşığı rahatsız eder, uyku uyuyamaz. Çâreyi rakip olarak gördüğü çerağı tehdit etmekte bulur. Âşık, aşkın mağduru ve mazlumu olduğu için muma, onun âhından sakınması gerektiğini söyler.

Klasik Türk şiirinde âşık çektiği sıkıntılardan dolayı sürekli âh çeker. Esasında âh, insanın yaşayamadıklarının, ulaşamadıklarının, acılarının tezahürü olarak istemli ya da istemsiz tavırla söylediği bir nidâdır. Âh, âşğın iç alemindeki ateşin ve elemin dışa vurumudur. Tasavvuftaki görüşe göre ise Allah kelimesinin ilk ve son harfi bir araya gelirse “âh” meydana gelir. Âh, Allah lafzının en kısa şeklidir. Âşğın âh demesi, O’na sığınması anlamına gelir. Çünkü bu hususta O’ndan gayrısına el açılmaz (Uludağ, 2007: 26’dan akt. Erbay, 2016: 99).

Âh; yeis, azap, hüzn, ızdırap, gibi kalbî hallere delalet eden bir edattır. Merhum Muallim Naci’nin de dediği gibi, hakikî manasını ancak âh eden bilir. Şairlerimiz arasında en müessir âh çeken Fuzûlî’dir (Onay, 2007: 22). Fuzûlî’nin bu beyitinde, kendisinde olan gamın Ferhad’ın gamından daha çok olduğunu belirtilmektedir:

Olsaydı bendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda

Bir âh ile verirdi bin Bisütûn’u bâda

Âh kelimesi, eski yazı imlâda el kaldırmadan yazılınca aşağıdan yukarıya bir çizgi ve başında bir yuvarlak şeklindedir. Bu haliyle âh kelimesi, yukarı fırlatılan bir top mermisi ve arkasında bıraktığı düz çizgi halindeki iz görünümündedir. Yani alev alev ciğerden kopup fırlayan âh, tıpkı bir mermi gibi arkasında dumanlar bırakan bir ateş topu halinde göğe, Allah’ın huzuruna yükselir. Bu, öyle ihtişamlı bir ateştir ki güneş bile ondan nemalanır. Bu âh’ların ardı kesilmediği için de güneş asla soğumaz ve sönmez. Yeryüzünde gerçek aşk ile âh eden bir kişi bile kalmayınca güneş söner ve kıyamet kopar (Akarsu, 2007: 66).

Zâlim sevgilinin gamze kılıcı varsa mazlumin da âhı vardır. Gaddar sevgili, zulüm kılıcını bilirse mağdur âşık da âh okunun kırığını gerer. Kılıç yarası kapanabilir. Ama âh okunu saplandığı yerden kimse çıkaramaz. Âh, Allah’a giden en kestirme yoldur. Zayıf ve günahkâr âşıklar “âh” âsâsına dayanarak o yolda ilerlerler. Allah’a giden bu yolda elçilik görevi âh’a düşmüştür (Sevgi, 2013: 105-106). Âh oku, âşğın dert yüklü nefesinin kuvvetiyle düzdüz ilerler ve hedefine varır.

Çerâğ kandil, meşale vb. yanarak ışık veren nesneler hakkında kullanılan umumi bir tabirdir. Bir pîr ve dergâha bağlanarak, tasavvuf yoluna girmiş kimseler yani dervişler de bu isimle anılırlar. Dervişlere çerağ denmesinin sebebi, kalplerinin marifet nuruyla aydınlanarak etrafa bu ışığı yaymakla görevlendirilmiş olmalarındandır (Şentürk, 2017: 513).

e) Edebî Sanatları:

“şam-subh” kelimeleri anlamca birbirine karşıt olduğu için tezat, “çerağ” sözcüğü birden fazla tekrarlandığı için tekrar sanatı vardır. “çerağ”dan kasıt rakip olursa açık istiare sanatı yapılmış olur. “od-çerağ-âh, hem-dem ü hem-hane” kelimeleri arasında anlam açısından uygunluk olduğu için tenasüp vardır. İnsana ait özellikler gösteren “çerâğ” kişileştirilerek teşbih yapılmıştır. Âşığın âhının yakıcılığı ise mübâlağa sanatıdır.

48) Her geh ki bahâr kıldı ârâyîş-i bâğ
Nevmîdlik urdı lâleveş bağrına dağ
Zîrâ tiken üzre dutdı bülbül mesken
Gül bâd güzer-gehinde yandurdu çerâğ

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

ârâyîş (f.): süsleme	bâğ (f.): büyük bahçe
dağ (f.): yanık yarası	bâd (f.): rüzgar
nevmîd (f.): ümitsiz	güzer-geh (f.): geçilen yer

c) Nesre Çevirisi:

Bahar ne zaman bahçeyi süslese, ümitsizlik lâle gibi bağrını dağladı. Çünkü bülbül, diken üstünü yer edindi. Gül, rüzgârın esip geçtiği yolda meşâle yaktı.

d) Şerhi:

Bülbül burada dikenin üstünü kendine yer ediniyor. Yani onun da ciğeri dikenlerin batmasıyla yaralanıyor. Görülen o ki âşığa rahat yoktur, aslolan sıkıntıdır. Zira tasavvufi anlayışa göre aşk, mahiyeti gereği belâ ve ızdırap demektir. Dert ve belâlar Hakk’a yakınlığın işaretidir. Cefa, âşığın gıdasıdır, aşkı artırır ve aşk ateşini körükler. Âşıklar, sevgili için çekilen aşk derdini arzular. Çünkü sevgili cefa ve eziyet edince onu biliyor ve onunla ilgileniyor, demektir. Bu, istenen bir şeydir ve âşık için nimettir (Üstüner, 2007: 91). Bu nedenle âşık, ciğerinin kan olmasını ve yaralarla dolmasını şikâyet değil, bir iftihar vesilesi olarak dile getirmektedir.

Rubâide hayalî bir bahçe tasvirinden hareketle kurulmuş bir tasavvur görülür. Bahar gelmiş, bahçede lale ve güller açmış. Fakat tâbiâta gelen bahar, âşığın gönlüne gelmemiştir. Ondaki ümitsizlik hali devam eder, lale gibi ciğerinde yaralar açar. Burada âşığın bağrındaki yaralar ile lale şekil olarak benzerlik gösterir. Zira lâle yapraklarını dökünce ortasında kalan siyahlık yaraya benzemektedir. Bülbül ise küçük vücutlu bir kuş türüdür.

“Gül-sevgili”, “bülbül-âşık” münasebeti yüzlerce beyitle kurulduktan sonra sıra divan şairinin klasik mübalağa üslubuna gelir. Aslında ne güzellik bakımından gül sevgiliye, ne de çektikleri acılar yönünden bülbül âşığa benzeyebilir. Gülün aşkını haykırdığı yüz binlerce kızıl gül varken âşığın sinesinde binlerce kanlı yarasından başka bir şeyi yoktur. Bu bakımdan bülbül, vaktini gül dalında beyhûde ötüşlerle geçireceğine gelip şairden aşk dersi almalıdır. Şair, feryat etmeyi bülbülden öğrenmiştir ama kabiliyetli öğrenci artık hocasını geçmiştir (Ceylan, 2007b: 72). Bülbül iflah olmaz, söz dinlemez, yola gelmez bir âşıktır. Onun gıdası gülün dikenleridir.

Lâle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, bilhassa XVI-XVIII. yüzyıllar arasında, süs bitkisi ve süsleme motifi olarak çok büyük önem kazanmıştır. Özellikle tabiat güzelliği ve sanat zevkine düşkün olan İbrahim Paşa, lâlenin yayılmasına son derece özen göstermiştir. Onun bu gayretleri sayesinde İstanbul’un en seçkin bahçelerini lâleler süslemiş; birçok evlerin pencerelerinde, saksılar üzerinde, lâlenin renkli endâmı sokaklara başka bir güzellik vermiştir. Avrupa’nın her köşesinden İstanbul’a çeşit çeşit lâleler getirilmiş hatta Osmanlı Devleti’nde *Lâle Devri* diye bir döneme de isim olmuştur (Kartal, 1998: 6).

Sosyal hayattaki bu değişiklik zamanla edebiyata da sirâyet etmiştir. Divan şiirinde kullanılan lâle mazmunu özellikle şekil ve renk yönüyle kullanılmıştır.

“Lâle soğanı sadece bir sap ve çiçek verdiğinden lâle, tevhîd işareti sayılmıştır. Lâlenin Arapça yazılışı da ‘kelime-i tevhîd’in harfleriyle başlar. Yine Arapça Allah’ın başındaki ‘elif’ harfi ile lâle arasında bir benzerlik kurulabildiği gibi lâledeki ‘lâmelif, lâm ve he’ harfleri ile İslâmiyetin sembolü olan ‘hilâl’ kelimesi yazılmakta, bunun yanında ebced hesabıyla “Allah” ve “lâle” kelimeleri aynı sayıyı yani 66 sayısını vermektedir. Bu nedenle lâle doğal ve estetik özellikleri bir yana, İslâmî bir yorumlayışla kutsal sayılmış, Allah’ın yaratıcılığını en güzel yansıtan varlık kabul edilmiştir” (Kartal, 1998: 9).

Bu rubâide ise lâle, bağrının yara oluşu hasebiyle kullanılmıştır. Şekil olarak incelendiğinde lâlenin ortasında siyahlık olduğu görülür. Bu, görüntü olarak ‘dâg’a yani yaraya benzetilmiştir. Âşığın gönlü de aşk derdiyle dağlanmış, yanmıştır ve lâleyi andırır. Pek çok divan şairi lâleyi bu anlam dairesinde kullanmıştır. Sâlim’in bu beytinde de lâlenin bağı yaradır:

Urulmuş gibi lâle yine bir şûha derûnunda

O dâg-ı dâg-ber-dâgı delil-i şübhe fersâdır

e) Edebî Sanatları:

“gül, bülbül, lâle, bâğ, bahâr” kelimeleri arasında anlamca uyum olduğu için tenasüp, “Gül-Bülbül” mesnevisini hatırlattığı için telmih sanatı vardır. “lale-veş yani lale gibi bağrını dağlamak” ifadesinde teşbih sanatı vardır. Bahar, bülbül ve gül insana ait özellikler kazandığı için kişileştirilmiştir. Gül sevgili, bülbül âşıktır. Bülbülün mesken tuttuğu diken, güle ait bir parça olduğu için mecaz-ı mürsel sanatı vardır.

49) Yoh dehrde bir muvâfık-ı tab‘ harîf

Kim sohbet-i dil-güşâ ola tab‘ı zarîf

Feryâd ki nâ-cins müsâhibler ile

Bî-fâ’ide zâyî‘ oldı evkât-i şerîf

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lün / fa‘

2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

dehr (a.): dünya, zaman, devir

tab‘(a.): huy, yaratılış

harîf (a.): herif, adi adam

dil-güşâ (f.): gönül açan, kalbi ferahlatan

zarîf (a.): nazik, ince

nâ-cins (a.): cinsi bozuk, aşağılık

müsâhib (a.): arkadaş

evkât (a.): vakitler

muvâfık (a.): uygun

sohbet-i dil-güşâ: gönül açan sohbet

c) Nesre Çevirisi:

Dünyada, benim fitratıma uygun bir arkadaş yok ki sohbeti gönlümü açsın, tabiatı zarîf olsun. Ne yazık ki değerli vakitlerim, cinsi bozuk arkadaşlarla boşu boşuna ziyan oldu.

d) Şerhi:

İnsan sürekli bir arada olduğu dostlarını iyi seçmelidir. Ömrünü boş lakırtılarla ve beyhude gevezeliklerle geçirmekten kaçınmalıdır. Çünkü zaman akıp giden bir nehirdir. Nazik ve zarîf kişiler ile ahbablık etmek gerekir. “Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.” sözündeki mânâ gereği kimlerle yarenlik edildiğinin farkında olunmalıdır. Bu rubâide şairin, kendine yaraşır bir dost bulamamaktan yakındığı görülmektedir.

Sanatkârların mevcut düzenden şikayet ederek yeni bir dünya kurma ve yeni bir insan tipi yoğurma arzuları çok eskilere dayanan bir durumdur. Klasik Türk şiiri üzerinde büyük tesirleri olan Şirazlı Hâfız bir beyitinde meâlen şöyle diyor: “Dünyada bir tek olgun adam bile ele geçmiyor. Başka bir âlem halketmek, yeniden bir insan yaratmak lazım” (Sevgi, 2013: 99). Bu da bize gösteriyor ki devrandan, zamandan ve insanlardan şikâyet geçmişte de günümüzde de görülen sitemkârâne bir tutumdur.

Mansur b. Mu’temir’in (r.a) “Dünyada yapılacak en büyük zühd, insanlarla yapılan yersiz, maddî ve mânevî fâidesiz konuşmaları bırakmaktır.” vecizesindeki hikmeti kavramak gerekir. Bu fitrattaki kişiler insanın zaman servetini boşa harcatır. Oysaki zaman, elden çıkınca geri kazanılmayan bir nimettir ve onu bize bahşedenin yolunda sarf edilmelidir. Neticede nefes sayılıdır ve bu nedenle cinsi bozuk kişilerle heba edilmemelidir. Fuzûlî bu cihetle câhillere çok fazla bir arada bulunmamak gerektiğini belirtir. Çünkü onlar, kendi bildiklerine göre davranır ve konuşurlar. Herkesle iyi

görünmek çabası da yersiz bir tutumdur. Fazla konuşmak yerine daha çok dinlemeyi bilmelidir. Bu anlamı içeren Âsaf'ın rubâîsi ise şöyledir:

*Cühhâl ile ülfet kuru vâveylâdır
Herkesle musâhabet dahi bî-câdır
Bin dinle de bir söyle dimişler lâkin
Bu asrda hiç söylememek evlâdır*

Burada Fuzûlî'nin arzuladığı zarif tabiatlı ve hoş sohbet kişi sevgili değil bir dost ya da arkadaşdır. Çünkü "harîf" kelimesi günümüzde de "herif" şeklinde telaffuz edilerek erkeklere yönelik olarak kullanılmaktadır. Burada Fuzûlî, kendi devrindeki şairleri de kastediyor olabilir. Zira şair erkanının çeşitli meclislerde bir araya gelerek şiirlerini birbirleriyle paylaştıkları bilinmektedir. Böyle ortamlarda kendi denginde birinin olmadığını da dile getiriyor olabilir.

e) Edebî Sanatları:

"nâ-cins - harîf, dehr - evkât" kelimeleri anlamca uygun olduğu için tenasüp, "tab" kelimesi birden fazla tekrarlandığı için tekrar sanatı vardır.

50) Men zühd ü vera'dan urmazam lâf-i hilâf

Dâ'im ruh-i sâde isterem bâde-i sâf

Terk-i mey ü mahbûb idebilmen mutlak

Ger itmek olur direm zihî bî-hude lâf

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'il
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'il
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'
- 4) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'il

b) Kelimeleri:

zühd (a.): her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme

verâ (a.): haramdan kaçınma

ruh-i sâde: sade, güzel yanak

hilaf (a.): zıt, yalan

mey (f.): şarap

bâde-i sâf: duru şarap

mahbûb (a.): sevgili

c) Nesre Çevirisi:

Ben zühd ve takvaya aykırı söz söylemem. Daima güzel yüz ile saf şarap isterim. Şarabı ve sevgiliyi asla terk edemem. Eğer terk ederim desem bu, boş ve anlamsız bir söz olur.

d) Şerhi:

Fuzûlî bu rubâîsinde, zühd ve verâ hakkında olur olmaz konuşmaktan sakınır ve aşkı ön plana çıkarır. Aşkın dışındaki her şeyi boş görür. Sevgilinin yanağını övmekten kasıt mutlak güzellik olan Allah'ı övmektir. Bütün hayatını “Meşhed-i Hüseyin”e adayan Fuzûlî burada, şarap ve sade yanak ifadelerini tasavvufî anlamda kullanır.

Zühd, her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete vermedir. Bu hususta Ali b. Veh (k.s) şöyle söylemiştir: “Farz olan zühd haramı bırakmak, fazîlet olan zühd şüphelileri terk etmek, Hak yakınlığı olan zühd ise fazla gelenden sıyrılmaktır.” Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed b. Hanbel (r.a)’e göreyse: “Haramı terk avâmın zühdü, helâlin fazlasını bırakma havâssın zühdüdür. Kulu Allah’tan meneden şeylerden geçmesi de âriflerin zühdüdür.”

Seyyid Ahmed er-Rifâî (k.s) ise bu hususta şöyle buyurmuştur: “Zühd beğenilen hallerin, en yüksek mertebelerin esâsıdır. Zühd Hakk’ı arzu edip yola revân olanların ilk adımıdır. Kezâ tamamen Allah’a yönelenlerin ve Allah’tan razı olanların hatta Allah’a tevekkül yoluna koyulanların da... Bir kimse ki işinin temelini zühd ile kuvvetlendirmez, onun üzerine kuracağı her şey çürük olur” (El-Cerrahi, 1998: 435-436). Gerçek anlamda zühdün gerekleri bunlar olup divan şiirinde âşığı eleştiren zâhitte bunlar göstermeliktir. Kendini rind kabul eden divan şairi bu nedenle rakibini zâhid kabul eder ve onunla atıştır. Ruh, yanak anlamına geldiği gibi satrançta yanak gibi iki tarafta bulunan kalenin de adıdır. Âşığın bedeni satranç tahtası, canı şah, sevgilinin yanakları ise kaledir. Sevgili, kale gibi olan yanağını göstererek âşığın canını mat eder (Erdoğan, 2013: 218). “mâte” Arapça’da öldü, demektir. Sevgili yanak kılıcını kullanarak âşığın canına kasteder.

Klasik şiirde sevgili kılıç çeken bir cellat, hançer saplayan bir katil, ok fırlatan bir avcıdır. Gözü fettândır, âşık ve rakipler arasında fitne çıkarır; mekkârdır, binbir hile ile âşığı avlar; sâhirdir, âşığı büyüler ve aklından eder.

Sevgili âşığı öldürmek için gamze silahını da kuşanır. Gamze çoğu kez kaş, göz ve kirpikleriyle birlikte hareket ederek âşığı deler geçer. Âşık, bu bakışlardan derin manalar çıkarabildiği için irfan sahibi kabul edilir. Sevgili bu nedenle söze gerek duymamaktadır.

Klâsik edebiyatımızda ruh, ruhsâr, hadd, izâr ve ârız şekilleri ile yüz yerine kullanılan kelimelerin çoğunda aslında yanak kastedilmektedir. Yanak, yuvarlak şekli, al rengi, gümüş parlaklığı ve akıl alıcı güzelliği sebebiyle en çok dikkat çeken güzellik unsurlarındandır. Bu özelliği nedeniyle âşığın gönlünü çelen, onu kendine bağlayan bir cazibe kaynağı durumundadır (Uludağ, 2016: 16).

Fuzûlî'nin bu beyitinde, sevgilinin nitelikte güneşi geride bırakan yanağı, âşığı kendine bağlar:

Subh kıldın cilve gün çekti özün bir gûşeye

Şâm arz ettin ruhun şem 'i eritti inî 'âl

Âşık, sevgiliden ve şaraptan asla vazgeçmeyeceğini dile getirerek sâdık âşık olduğunun güvencesini vermektedir. Divan şiiri kültürüne göre de sevgiliye bir an nazar etmiş kişinin, ondan kendisini alabilmesi mümkün değildir. Artık âşığa düşen maşuk yolunda ömür nakdini harcamaktır.

e) Edebî Sanatları:

“mey - bâde, zühd - vera, ruh-ı sâde - mahbûb” kelimeleri arasında anlamca uyum olduğu için tenasüp vardır. Yanak, yüzün bir parçası olduğu için mecâz-ı mürsel sanatı görülür. “lâf - hilâf” sözcükleri arasında nakıs cinas vardır. İkinci mısradaki verilenlere karşılık üçüncü mısradaki aynı sıra takip edilmediği için müşevveş leff ü neşr sanatı vardır:

Dâ'im ruh-i sâde isterem bâde-i sâf

1

2

Terk-i mey ü mahbûb idebilmen mutlak

2

1

51) Ey nâvek-i bî-dâduna her sîne hedef

V'ey cevher-i peykânuna her dîde sadef

Feryâd ü figânun gam-i hicrânundan

Bezm-i gamadur nevha-i ney nâle-i def

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

nâvek (f.): ok	bî-dâd (f.): zulüm, zalim
cevher (a.): öz, değerli taş	sîne (f.): göğüs, yürek
sadef (a.): sedef, inci kabuğu	hicrân (a.): ayrılık
bezm (f.): meclis	nevha (a.): ağlama
nâle (f.): inleme, inilti	dîde (f.): göz
gam-ı hicrân: ayrılık acısı	bezm-i gam: gam meclisi
peykân (f.): temren, okun ucundaki sivri demir, (mec.) sevgilinin kirpiği	

c) Nesre Çevirisi:

Ey zulüm oklarına her göğüs hedef, temrenlerinin cevherine her göz sedef olan! Senin ayrılık acından benim feryat fğanım, gam meclisinde ney ağıtı ve def iniltisi olmuştur.

d) Şerhi:

Divan şiirinde genellikle nâvek, peykân, tîr şeklinde geçen sevgilinin kirpiği, sivri uçlu ve uzun bir oktur, demir gibi sağlamdır. Eğilmez, bükülmez, âşığına acımaz ve onun sinesini kendine hâne edinir. Sevgilinin kirpik okunun demir gibi sağlam olması âşık sayesinde. Çünkü onun külhan yüreğinin ateşiyle ve gözyaşı suyuyla en mükemmel halini bulmuştur. Âşık bu gamze oklarının yüreğini dağlamasından memnundur. Çünkü bu, sevgiliden gelen bir iltifattır. Bundan mahrum kaldığı an ağlayıp inlemeye başlar. Öyle ki gam meclisinin ney ve defi olup çıkarır. Ahmedî’nin bu beyitinde âşık ney’e benzetilmiştir ve bu sebeple ağlayıp inlemesi sevgili tarafından doğal görülmüştür:

Didüm ki fürkatünde nice yanam inleyem

Didi ki sîz u nâlesüz olmaz ney ü rebâb

Rubâîye göre âşığın yaralı gönlü, sevgilinin gamze oklarının hedef tahtası olmuştur. Bu sebeple yüreği dağlıdır. Fakat âşık bu halden memnundur çünkü sevgili onu görmezden gelmemiştir. Sevgilinin peykan kirpiklerine her âşığın gözü sadef olmak, koruyucu hazne görevi görmek ve onu gözyaşıyla besleyerek değerli bir inci haline getirmek istemektedir. Çünkü ondan gelen her şey çok kıymetlidir.

Sevgiliden ayrı düşen âşık derdinden inlemeye başlar. Ney ve def dilsizdir fakat iç yakan nağmeleriyle konuşurlar. Aşk meclisindeki herkes onlara büyük bir saygı duyar ve sessizce iniltilerini dinlerler. Bu sefer onların ortamda icra edilmesine gerek kalmamıştır zira âşık bu görevi üstlenmiştir. Onun ciğerinden kopup gelen ses ney’den çıkan sestten daha yakıcıdır. Çünkü ney’in birçok dinleyeni vardır fakat âşık, bir türlü sesini sevgiliye duyuramamaktadır.

Ney, Türk musikîsinin en mâruf nefesli sazıdır. Farsça “nây” kelimesinden gelir ve kamış demektir. Batı’da “Türk flütü” olarak bilinir. Ney üfleyene *nâyî* ya da *neyzen* denir. Sarı ve budaklı bir kamıştan yapılır. Mevlevî tarikatinde bir çeşit kutsal saz olmuş ve çok itibar kazanmıştır. Ney, çok hisli bir sazdır. Nâilî, Türk şiirinin bedâlarından olan bir matlaında: “*Nâyın ki çıkar zenzeme sûrâhlarından / Bûlbüller öter sanki gülün şâhlarından*” demiştir. Böyle basit bir kamıştan bu derece etkileyici bir ses çıkması, takdire şâyân görülmüştür. Ney’in delikleri kızgın demirle ve hususî şekilde yapılmış keski ile dâirevî açılır. Ağza alınan kısmına “baş-pâre” denir. Biri arkada olmak üzere 7 deliklidir. Her iki elin parmakları bu delikler üzerindedir. Kamışın boğumlarına, çatlamaması için gümüş tel de sarılabilir (Öztuna, 2000: 298-299). Divan şairleri pek çok kez ney’i kişileştirerek şiirlerinde kullanmıştır. Çünkü ney’in serüveni ile âşığın hali birbirine benzemektedir. İkisinin de ayrılık acısıyla bağı dağlanmıştır. İkisi de aşk ile inler. İkisi de vuslatı arzular.

Ney ile insân-ı kâmil, biri diğerrinin misâli ve mümessilidir. Çünkü ney yetiştiği kamışlıktan kesilip ayrılmış, göğsüne ateşle delikler açılmış, başına, ayağına hatta boğumları arasına madeni halkalar ve teller takılmış, koparıldığı yerdeki nemden mahrum kalmış, bundan dolayı kupkuru ve sapsarı kesilmiştir. İçerisi tamamıyla boşdur sadece neyzenin nefesiyle dolar, kendi başına kalınca ne sesi çıkar ne sedâsı. İnsan da asıl vatanından koparılmış ve dünya gurbetine salınmıştır (Allahverdiyev, 2003: 64).

“Def, Türk Mûsikîsi’nde bir usûl vurma aleti, dâire, teftir. Kasnak şeklinde ele alınacak kadar küçük bir davul olan defin çeşitli şekilleri eski kavimlerde mevcuttur. Çok karakteristik tınlaması sebebiyle bazı bestekârlar, eserlerinde bu aleti kullanmışlardır. Def çalan hânendeye “usûlbend, def-zen, dâire-zen, deffât” denir. Def, bir kasnağın yalnız bir tarafına geçirilmiş ince bir deri ile biraz enli olan 40 cm. çapında kasnağın yanlarına geçirilmiş umumiyetle 8 çift zilden ibarettir. Defin zilleri irice fakat çok incedir. Kasnak, parmak ve tırnaklarla “fiskelenmek” suretiyle vurulur ve her vuruşta ziller tını yapar.

Defin zilleri pirinçten yapılır. Kasnak, balık derisi ile kaplıdır (Öztuna, 2000: 78-79). Def ve ney, meşk ortamlarının vazgeçilmez enstrümanlarındandır.

e) Edebî Sanatları:

“ney-def, sîne-dîde, nâle-nevha, nâvek-peykân, cevher-sadef” kelimeleri anlamca bağlantılı olduğu için tenasüp, “peykân ve nâvek”ten kasıt sevgilinin kirpikleri olduğu için açık istiare, “ey” kelimesinde ise nida ve tekrar sanatı vardır. “def-sedef” kelimeleri arasında nakıs cinas bulunur. Göğüs hedef tahtasına, göz de sadefe benzetildiği için teşbih sanatı vardır.

52) Ey sâlik-i râh-i Hak sana kat‘-i tarîk
Düşvârdur olmazsa refîkun tevîk
Dut dâmen-i mürşîd-i tevekkül ki sana
Maksûd müyesser ola tevîk refîk

Rubâînin;

a) Vezni:

1. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
2. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
3. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
4. Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

sâlik (a.): bir yola, tarikate giren	râh (f.): yol	tarik (a.): rah, yol
kat‘(a.): kesme, bitirme	düşvâr (f.): zor	refîk (a.): yoldaş
tevîk (a.): uydurma	dâmen (f.): etek	maksûd (a.): istek

sâlik-i râh-i Hak: Hak yolunun yolcusu
dâmen-i mürşîd-i tevekkül: tevekkül mürşidinin eteği

c) Nesre Çevirisi:

Ey Hak yolunun yolcusu, yol almayı bırak! Zira yol arkadaşın sana uygun olmazsa bu yolda gitmek zordur. Tevekkül mürşidinin eteğine sarıl ki amacın gerçekleşsin ve sana uygun bir yol arkadaşı olsun.

2. anlam: Ey Hak yolunda olan sâlik! Yoldaşının yardımı olmazsa bu yolu kat etmen zordur. Tevekkül mürşîdinin eteğini tut ki bu yoldaşın sana maksadına ulaşmada kolaylık sağlasın.

d) Şerhi:

Fuzûlî, hakikate erişmede, asıl maksuda ulaşmada sâlikin, bir mürşîdin eteğine yapışması gerektiğini, bu meşakkatli tasavvuf yolunda mutlaka bir yol arkadaşına ihtiyaç duyulduğunu dile getirmektedir. Allah yolunda ilerlemek için bir kılavuza ihtiyaç vardır. Onun için mürşîdin eteğinden sıkıca tutmak gerekir.

Tasavvuf kültüründe nefsin arzularından kurtulup Hakk’a yönelmesi esastır. Allah’a ulaşmak isteyen kul, mâsivâdan, dünya ile alakalı her şeyden bağlarını koparmak zorundadır. Bu anlayışa sahip olan mürşîdler, ilahî aşk yolundaki yürüyüşlerini belirlemişlerdir (Erbay, 2016: 175). Divan şiiri tasavvufi açıdan ele alındığında ağyâr diye bahsedilen şeylerden kastın dünyalık işler olduğu unutulmamalıdır.

Tevfîk uyumlu kılma, ahenkli hale getirme, başarılı kılma anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise Allah’ın, kulunun fiili rızasına ve muhabbetine uygun kılması, iradesine ve rızasına muvafık işler yapmayı ona nasip etmesi anlamlarına gelir. Tevfîk, kulun iradesi ile Hakk’ın kaza ve kaderi arasındaki uyum ve birliktir. Başarının sırrı Allah’tır. Çünkü Hûd suresinin 88. ayetinde “Allahu veliyyu’t-tevfîk.”tir buyrulmaktadır yani başarı O’ndandır (Uludağ, 2012: 358). Emekler hiçbir zaman zayi olmaz ve Allah, gayrette bulunan herkese çabası oranında adaletiyle hükmeder.

Tarîk yol, yöntem demek olup Allah’a varan yol anlamına gelir. Şerh-i Kelimât-i Baba Tâhir’de şöyle denilmiştir: “Allah’a giden yolda hileciler ve maniler vardır. Her yolda bin deniz, her denizde bin gemi vardır. Her gemide aldatıcılar ve engeller vardır. Hakikat ehli ve muhâzere yolunun yolcuları tevhit denizinde gark oldukları halde sefa suyunda Hakk’a doğru giderler. Denizi ve gemiyi görmeden denizden geçerler. Denizden maksat nefsin kötü ahlaklarıdır. Engelleyiciden maksat ilimdir. Zira ilim Hakk’ı şuhûdda sâlike mani olur. Hileci ise nefsin şeytanıdır. Kısaca kendi ilmiyle gitmek isteyenlerin işi zordur, şeytanın aldatmasına inanmamalı ve hicapları ortadan kaldırmalıdır” (Cunabezi, Şerh-i Kelimât-ı Baba Tâhir, 432’den akt. Seccâdî, 2007: 458). Ahirette kullar, ilmi ve amelleriyle değil Allah’ın Rahmân ve Rahîm olan isimleriyle sevap ve günahlarına muamele edilmesini isteyecektir.

Mürşîd rehber, delil, kılavuz, yol gösterici anlamlarına gelir. Seccâde-nişîn, post-nişîn, pîr yahut şeyh diye de bilinir. Rûh ile meşgul olur, terbiye eder. Kendisine bağlanan müridin bütün hususiyetlerini, kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak herkese ayrı ayrı yol gösterir. Yaratılıştaki ferâsetin ve edindiği ilmin derecesine göre, müridin kalbindeki kasveti, mizacındaki sertliği, ahlâkıdaki fesadı yavaş yavaş ortadan kaldırmaya çalışır. Eğer mürid tam teslim olduysa çabuk yol alır, hızlı olgunlaşır, safâ-yı kalbe ulaşır. Bu yolun terbiye sistemi sîret-i nebeviyye ile birdir. Maksat o örneğe benzemektir (İz, 1990: 162’den akt. Ceylan, 2007a: 246). Tasavvufta kalben rabitanın ilk olarak Hz. Peygamber (s.a.v) ve Hz. Ebubekir’in (r.a) Mekke’den Medine’ye hicreti esnasında mağarada vukû bulduğu kabul edilir. Sâlik önce mürşitte, sonra peygamberde ve son olarak da Allah’ta benliğini yok eder. Seyr-i sülûkte ilerleyen kişiye Yûnus Emre’nin de dediği gibi lazım olan kâmil bir mürşîddir:

Gel ey kardeş Hakk’ı bulayım dersin

Bir kâmil mürşide varmasan olmaz

Resûlün cemâlini göreyim dersin

Bir kâmil mürşide varmasan olmaz

Fakat bu yolda her mürşide gönül vermek, bağlanmak da olmaz. Kemâle ermiş, rûştünü ispatlamış kişilerden feyz alınabilir. Aksi durum yarım doktorun adamı candan etmesi gibi kişiyi dinden eder.

e) Edebî Sanatları:

“tarîk-sâlik-mürşîd, râh-refîk” kelimeleri arasında anlamca ilgi bulunduğu için tenasüp, “refîk, tevîk, sana” kelimeleri birden fazla tekrarlandığı için tekrar, “düşvâr-müyesser” kelimelerinde ise anlamca zıtlık olduğu için tezat sanatı vardır.

53) Ser-menzil-i her murâda reh-berdür ‘ışk

Keyfiyyet-i her kemâle mazhardur ‘ışk

Gencîne-i kâ’inâta gevherdür ‘ışk

Tahkîkde hem zât-i mutahhardur ‘ışk

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

ser-menzil: durak yeri	reh-ber (f.): yol gösterici, kılavuz, delil
mazher (a.): mazhar, nail olma	gencîne (f.): hazine
tahkik (a.): doğru, gerçek	gevher (f.): elmas, cevher, bir şeyin aslı
mutahher (a.): temizlenmiş	kemâl (a.): olgunluk, değer, mükemmellik
gencîne-i kâ’inât: kainatın hazinesi	zât-i mutahhar: temiz kimse

c) Nesre Çevirisi:

Aşk, her muradın başkonağına götüren rehberdir. Aşk, her kemâlin keyfiyetine mazhardır ve evren hazinesinin mücevheridir. Aşk, hakîkatte de temiz ve kutsal bir varlıktır.

d) Şerhi:

Rubâide aşk; her arzu menziline kılavuz, her türlü bilgiye mazhar ve kainat hazinesinin incisi olarak belirtilmiştir. Şairin burada konu edindiği aşk, Allah aşkıdır. O, rehberlik etmesi yönüyle bazen mürşîd olarak kabul edilir. Aşk, mürîdi tesiri altında tutarak ona sürekli kendisini hatırlatır. Aşk, Arapça kökenli bir kelime olup “aşaka”dan türer. Bir çeşit sarmaşık olup sarıp sarmaladığı şeyi sarartır ve kurutur. İşte âşık olan insanın gösterdiği haller de bu nedenledir.

Divan şiirinde aşk en önemli hazinedir ve âşığın gönlünde gizlenmiştir. Nitekim eskiden de hazineler, kimsenin aklına gelmeyecek harâbe ve metrûk yerlere gömülürdü. Âşığın gönlü de aşk derdiyle perişan olmuştur. Sevgili bir kez bile tenezzül edip de kana buladığı bu gönüle uğramaz. Âşığın hazineye mâlik virâne gönlünde ağırlayabildiği tek şey sevgilinin gam ordusudur.

Aşk muhabbet demektir. Eskiler aşkı “ifrât-ı mahabbet” yani sevgide ileri gitme olarak tanımlamış ve biri mecâzî diğeri hakîki olmak üzere iki kısımda değerlendirmişlerdir. Aşkta ifrat yoksa orada kontrollü bir hal vardır demektir ki bu, hakîki aşk ehlinde görülmez. Mecazî aşk, beşerin birbirine duyduğu sevgi ve özlemdir ki hakîki aşkın ilk basamağını oluşturur. Aşk, akılla anlaşılabilecek bir şey değildir. Gerçek aşk gelince

dünya malı ve huzurunun bir anlamı kalmaz. Aşk, tam anlamıyla sevgili uğruna kendini yok görmeyi ve candan vazgeçmeyi gerektirir. Aşk dertli bir iştir, ezelîdir, çekmeyen bilmez ve gizli kalmaz. İster Allah’a duyulan aşk olsun isterse insanı manevî olarak yücelten beşerî bir aşk olsun her ikisi de insanı ham sofuluk ve iki yüzlülüktan korur (Şentürk, 2016: 380-383).

Kâinât aşk için yaratılmıştır ve aşkla döner. Âşık olanın gönlünde şehvî ve nefsanî emâreler görülmez. Asıl vatanına rücû etmeden önce kula düşen görev, aşk ile tâate devam etmek ve Allah ile rabıtayı koparmamaktır.

“Evrenin yoktan varlık sahnesine çıkarılışı, tasavvufa göre aşk sebebi iledir. Cemâl-i mutlak (mutlak güzellik) ve kemâl-i mutlak (mutlak olgunluk) olan Allah, gizli bir hazineyken bilinmeyi sevmiş ve kendi güzelliğini görmek ve göstermek arzusuyla ayna hükmünde, varlığa vücut vermiştir. Mutasavvıflar, Allah’ın bu kendini görme ve gösterme arzusunu “aşk-ı zatî, aşk-ı mutlak” olarak izah etmişler ve her sevgi ve aşk çabasının bu mutlak aşkın bir tezahürü olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle var olan canlı cansız tüm varlıklar onun aşkıyla hareket eder” (Doğan, 2011: 325).

Kemâl, Rahmân’ın suretine vakıf olması ve onu içermesidir. Kâmil ise ilaveyi kabul etmeyen kimsedir yani doygunluğa ulaşmış ve hamlıktan çıkmıştır. Biz ise dünya ve ahirette sürekli bilgi artışı içindeyiz. Öyleyse eksiklik bizim niteliğimizdir, eksiklik varlığını bizde bulur. Bize ait bir kemâl, Hakk’a ait iki kemâl vardır. Birincisi mutlak kemâl, diğeri ise kendisini öğrenelim diye söylediği kemâldir. Bizim sûretimiz mutlak kemâlden değil, “Ta ki bilelim...” (Muhammed suresi 47/32) kemâlinde meydana gelmiştir. Böylelikle zât olması yönünden değil ilâh olması yönünden Allah’ı müşâhede ederiz. Çünkü O, baktığımız her yerdedir ve her şeyi ihata etmiştir (İbn Arabî, 2015a: 264-265). Allah’ın varlığı bu kadar âşikâr iken O’ndan habersiz olan kusuru kendinde aramalıdır. Evhadüddîn-i Kirmânî’nin dediği gibi O’nu göreceğ göz gerektir:

Taleb yolunda yetişmiş olmak gerek

Dünyâdan el etek çekmiş olmak gerek

Sen kendi gözünü tedavi ettir çünkü

Bütün âlem O’dur bunu göreceğ göz gerek

“Murâd arzu ve istenilen anlamına gelir. Kendisinden ağırlıklar alınmış olan, sağlık ve afiyet içinde yürüyen kimsedir. Sûfilere göre mürîd ile murâd arasındaki fark şudur: Mürîdi ilmin siyaseti yönetir, murâdı ise Hakk’ın gözetimi yönetir. Tasavvufta murâd ve

maksûd, manevî kılavuz demektir. İradesi Hakk'ın iradesi olduğu için mürîd, ona uymaya mecburdur" (Şimşek, 2017: 248). İstenilenlerin gerçekleşmesi ise aşk ile mümkündür.

e) Edebî Sanatları:

"ışk" kelimesi birden fazla tekrarlandığı için tekrar, "gencine-gevher" kelimeleri anlamca birbirine uygun olduğu için tenasüp vardır. Aşk, insana ait özellikler üstlendiği için teşhis sanatı görülür.

54) 'Uşşâka değül kayd-i 'alâyık lâyık

Hergiz gam-i rûzgâr çekmez 'âşık

Kayd-i gam-i r'ûzgâr bir 'illetdür

Ol 'illete 'ışkdur tabîb-i hâzık

Rubâînin;

a) Vezni:

1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

2) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

4) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

b) Kelimeleri:

uşşâk (a.): aşıklar

alâyık (a.): alakalar, münasebetler (mec. dünya)

hergiz (f.): asla

illet (a.): hastalık

kayd-i gam-ı rûzgâr: zamane derdine tutulmak

tabîb-i hâzık: işinin ehli doktor

c) Nesre Çevirisi:

Âşıklara dünyaya bağlanmak yakışmaz. Âşık, zamanın gamını asla çekmez. Zamâne gamına bağlanmak bir hastalıktır. O hastalığın ehil doktoru ise aşktır.

d) Şerhi:

Burada âşık, kâmil insandır. Bu insan, bütün istek ve arzularını tamamen terk etmiş, dünya ile ilgili heveslerini bir tarafa bırakmış, Allah'ın muradı doğrultusunda hareket etmektedir. Çünkü bilir ki dünyevî istek ve arzuları bulunmayanlar rahat ve huzurludur, aksi olanlar ise perişan vaziyettedir. Bundan dolayı kâmil insan, dünya ile ilgili her türlü tedbiri bir kenara bırakır, tevekkül ve tefviz yolunu benimser, Allah'ın emirlerine boyun

eğer ve böylece dünya ve âhiret hayatında mutluluğa erişir (Demir, 2010: 65-66). Gerçek aşkı tadanlara dünya nimetleri lezzet vermez. Onlara sevgiliye kavuşmanın hayali yeter. Âşık bu dünyanın geçici olduğunu bilir ve ona bel bağlamaz. Dolayısıyla da dünyanın âlâyişinden, debdebesinden uzak bir yaşam sürmeye çalışır. Olur da zamane işlerine dalar, onun gamıyla gamlanırsa aşk doktoru ona çare kılar. Böylece âşığın tek derdi Allah olur. Vuslat gününe kadar bir köşede zikre dalar, dal'a döner, beli iki kat olur. Ömer Hayyâm'ın bu rubâisinde olduğu gibi yegâne muradı O'na kavuşmak olur:

Dünyâda ne ikbâl ne servet dileriz

Hattâ ne de ukbâda saâdet dileriz

Aşkın gül açan bülbül öten vaktinde

Yâranla tarab yâr ile vuslat dileriz

Aşk hem derttir hem dermân. Hasretle kıvrandırdığı âşığına vuslat bahşeden de yine odur. Zulüm oklarıyla âşığı yaralayan ve sonra ona ilaç olan da odur. Aşk, âşığın teninde kendinden başkasına yer bırakmayacak kadar onunla hemhâl olur. Bir an için dünya gamına tutulma hastalığına yakalanırsa, onu bu çıkmazdan çıkaracak olan da yine aşktır. Bu yönüyle âşık rakip kabul etmez, biricik olmak ister.

Zamâne gamından kasıt dünyalık işlerdir ki kâmil kişiler kendini bundan koruyamaya çalışırlar. Bu nedenle inzivâyâ çekilir ve beyhûde söz ve işlerden, nefsin istek ve arzularından arınırlar. Tek göz bir odada ilim ve zikirle meşgul olarak Allah'a yönelirler. Rızık endişesi taşımazlar, zevk u sefa sürmezler, daima gözyaşı dökerler. Beyazıt-ı Bestâmî Hazretleri gibi bayram günleri hariç her günü oruçla geçirir, dünya nimetleriyle midelerini tıka basa doldurmazlar. Az yer, az uyur, az konuşurlar. Hakk'tan gayrisıyla meşgul olmazlar. Yaratılış gâyesine uygun bir yaşam sürerler. Zamanın debdebesinden ve geçim endişesinden aşk sayesinde emin olurlar. Şaire göre dünyaya bağlanmak bir hastalıktır. Onun ilacı ise ehil bir doktor olan aşktan gayrisı değildir.

e) Edebî Sanatları:

“âşık-uşşâk” aynı kökten olduğu için isticak, “illet-tabip” kelimeleri anlamca birbiriyle uyumlu olduğu için tenasüp, “rüzgâr” kelimesi birden fazla tekrarlandığı için tekrar sanatı vardır. “Aşk” ehil doktora benzetilerek kişileştirildiği için teşhis sanatı görülür. “âlâyık-lâyık” kelimeleri arasında nakıs cinas bulunur.

- 55) Mecnûn oda yandı şu‘le-i âh ile pâk
Vâmık suya batdı eşkden oldu helâk
Ferhâd hevesle yile virdi ‘ömrin
Hâk oldılar anlar menem imdi ol hâk

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

şu‘le-i âh: ah ateşi, kıvılcımı

pâk (f.): temiz, saf, kutsal

eşk (f.): gözyaşı

hâk (f.): toprak

c) Nesre Çevirisi:

Mecnûn, âh ateşiyle tamamen yandı. Vâmık, gözyaşından helâk olup suya gömüldü. Ferhâd ise hevesle ömrünü yele verdi. Onlar toprak oldu (gitti), şimdi ise o toprak benim.

d) Şerhi:

Divan şiiri geleneğinde âşık, eski âşıklar ile kendini mukayese ederek âşıklık yönünden daha üstün olduğunu dile getirir. Mecnûn âh ile inlemekten, Vâmık aşk derdiyle sürekli ağlamaktan, Ferhâd ise boş bir heves uğruna çabalamaktan ölüp gitmiştir. Artık onların bedeni tamamen toprak olmuştur. Şairin bedeni ise onların topraklarından teşekkül etmiştir. Dolayısıyla üçünde de görülen âşıklık vasfını kendinde toplamıştır. Vaziyet bu olduğuna göre âşıklık bahsinde hiçbiri onun eline su dökemez.

Mecnûn, *Leylâ ile Mecnûn* mesnevisinin erkek kahramanıdır. Asıl adının Kâys olduğu rivâyet edilen bu kişinin gerçekte yaşayıp yaşamadığı tartışıl原因mış bir konudur. Daha küçük yaşlarda birbirini sevmiş olan iki gencin hikayesidir. Mecnûn, aşkından çöllere düşmüş, hiçbir nasihatın kâr etmediği bir tiptir. Bazen dilenci bazen zincire vurulmuş bir deli olarak Leylâ’nın kapısından geçer, yanık gazeller okur.... Mecnûn gittikçe dünyadan kopar. Kendisine gelen Leylâ’yı da tanımaz. Derin bir istiğrak ve vecd halindedir. Leylâ’nın ölümünü duyunca kabrine gider ve orada inleyerek can verir. Divan şairleri Mecnûn’u genellikle telmih yoluyla kullanır (Tökel, 2000: 440-447).

Zâhide göre âşığın akla uygun hareket etmemesi bir eksikliktir. Oysaki bu hal, mecnûn olanın aşk yolundaki kemâlinin bir nişânıdır. Onlara başka âlemlerin kapısı açılmıştır. Hakîki âşığa aklın rehberliği gerekmez.

Ferhâd, *Hüsrev ile Şîrîn* hikayesinin baş kahramanlarından. İran şahı Nûşîrevân'ın torunu Hüsrev ile Ermen Şahı'nın kızı Şîrîn'in aşkını konu edinir. Ferhâd, taze sütleri saraya taşıyacak su yollarını yapması için saraya çağrıldığında Şîrîn'i görür ve ona âşık olur. Kendisine verilen bu vazifeyi kısa sürede tamamlar. Bu iş için verilen hiçbir mükafatı kabul etmez ve sahralara döner. Şîrîn'e olan aşkı dilden dile yayılır. Bu durum Hüsrev'in hiç hoşuna gitmez. Ondan kurtulmanın çarelerini arar. Bir kocakarı ile haber yollatarak Şîrîn'in öldüğünü söylettirir. Bunu duyan Ferhâd kendisini dağdan aşağı atar. Divan şiirinde Ferhâd, muradına erişemeyen, aşk yolunda pek çok çile ve ızdırapları göze almış, bu uğurda her zorluğa göğüs germiş ve nihayetinde aşk yüzünden canından olmuş âşık tipinin timsalidir (Tökel, 2000: 432-439). Mecnûn mazmunu kadar rağbet görmüştür. İkisi de sevdiğine kavuşamamış âşıklar olduğu için divan şairleri kendilerini onlarla bir tutar, çoğu kere kendilerinin daha üstün bir âşık olduklarını dile getirirler. Çünkü onların sevgilileri Leylâ ve Şîrîn'den daha güzel ve daha zulûmkârdır.

Vâmık, *Vâmık u Azrâ* mesnevisinin erkek kahramanıdır. Bütün Vâmık u Azrâ mesnevilerinin kaynağı Unsurî'nin eseridir. Vâmık da Mevnûn ve Ferhâd'da olduğu gibi şairler için âşık sembolü şahıslardandır. Sevgili Azrâ ise *yanak* manasına gelen *izar* kelimesiyle olan benzerliğinden dolayı tevriyeli olarak kullanılır (Tökel, 2000: 448) Bu beyitte de görüldüğü üzere şairler genellikle bu âşıkları küçümseyip kendilerini yüceltirler:

Yazanda Vâmık u Ferhâd ü Mecnûn vasfın ehl-i derd

Fuzûlî adını gördüm ser-i tûmâre yazmışlar

Fuzûlî, kendi adının âşıklar listesinde başı çektiğini dile getirmektedir. Bu durum onu diğer âşıkların üstâdı durumuna getirir. Onlar aşk hikayeleri ile belli bir şöhrete erişse de Fuzûlî bu bahiste zirvede yer almaktadır.

e) Edebî Sanatları:

“Mecnûn-Vâmık-Ferhâd” isimlerinin ortak özelliği “Leylâ ile Mecnûn, Vâmık ile Azra, Ferhâd ile Şîrîn” isimli aşk mesnevilerinin erkek kahramanı oluşlarıdır. Bu nedende kendi aralarında tenasüp oluşturmakla birlikte, bu aşk hikayelerini de akla getirdiği için telmih sanatı da söz konusudur. “od-âh-şu‘le” kelimeleri arasında anlamca ilgi bulunduğu için

tenasüp vardır. Mecnûn'un âh ateşiyle yanmasında mübâlağa, "hâk" kelimesinde ise tekrar sanatı vardır.

- 56) Tâ halka-i zülf-i yâre düşdün ey dil
Dâm-i gam-i rüzgâre düşdün ey dil
Efsûs ki kutb-i ehl-i cem'iyet iken
Ol dâ'ireden kenâre düşdün ey dil

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / mef 'û lün / fa'
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'il
- 4) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

b) Kelimeleri:

halka (a.): ortası boş, yuvarlak şekil

dil (f.): gönül

efsûs (f.): yazık, eyvah

halka-i zülf-i yâr: sevgilinin saçının halkası

tuzağı

lideri

zülf (f.): sevgilinin saç

dâm (f.): tuzak

kutb (a.): bir grubun başı, büyüğü

dâm-i gam-i rüzgâr: zamâne gamının

kutb-i ehl-i cem'iyet: cemiyetin

c) Nesre Çevirisi:

Ey gönül, sevgilinin saçının halkasına düştüğünden beri, zamâne gamının tuzağına yakalandın. Yazık ki cemiyet ehlinin (huzur sahiplerinin) kutbuyken o dairenin dışına düştün.

d) Şerhi:

Kutup ifadesi zamanın mürşîdi için kullanılır. Rubâîdeki kutup, aslında itibar gören bir şeyh iken vahdetten kesrete düşmüş ve itibarını yitirmiştir. Buradaki âşık mürşîddir. Sevgilinin saçına tutulduğundan beri Allah yolunda ilerlemekten geri kalmış ve dünyalık işlere dalmıştır. Tasavvufa göre saç, kesrettir. Onun halkasına takılan Hakk'ın dairesinden çıkar. Âşık içine düştüğü bu halden dolayı müteessirdir. Bu hale düşmesinin sorumlusu ise gönül yani kalptir. Çünkü o, yönünü beşerî bir aşka dönmüş ve sevgilinin saçının tuzağına yakalanarak sülûk'ünü sekteye uğratmıştır.

Divan şiirinde saç, şekil ve rengi açısından ele alınır. Perişan ve dağınıktır. Âşıkların gönülleri sevgilinin saçının ucuna takılıdır ve sevgili neredeyse âşık oradadır. Gönül kuşlarının yuvaları, bu dağınık saçların içindedir. Saçın her bir telinde bin baş vardır, dolayısıyla çok gürdür. Her bir teli bu kesret âlemindeki tuzaklar, halkalar ve düğümlerdir. Âşıkları avlayan tuzağa benzediği için de saç şiken, şikest ve tarrârdır. Tarrâr hem aldaticı, hilekâr demek olup hem de kesmek anlamındadır. Alna dökülen saçları keserler. Yine şekil bakımından saç, âşıkların gönüllerinin takıldığı bir çengeldir. Saç tehlikeli oluşu ve şekli itibarıyla yılanı benzer. Yüz hazinesini bekler ve korur (Akalin, 2004: 343).

Bu rubâide âşık, sevgilinin saçının halkasına asılmış olarak tasavvur edilmektedir. Bu haldeki âşığın gönlü de sevgilinin saçı gibi perişandır. Rüzgar, saçı dağıttıkça âşığın rahatı kaçmaktadır. Çünkü etrafa misk ü amber yayılmaktadır. Bu koku, tâ Çin diyarındaki ceylanları sarhoş ederken âşığın bundan etkilenmemesi söz konusu bile değildir. Fuzûlî'nin bu beyitinde de sevgilinin saçı âşığı yolundan etmiştir, öyle ki düştüğü hale kafir bile ağlamaktadır:

Küfr-i zülfün salalı rahneler imânumuza

Kâfir ağlar bizüm ahvâl-i perîşânumuza

Kutup, değirmen taşının etrafında döndüğü eksendir. Tasavvufta Tanrı'nın ilk taayyün ve tenezzülü olan Hakikat-i Muhammedî'ye mazhar olan kişidir. Her zaman içinde, Peygamberin varisi olan birisi bulunur. Kâinât o kişinin çevresinde döndüğü için ona "kutb" denir. Kutba en yakın iki kişi "imâmeyn" adını alır. Hepsine birden "üçler" denir ve sonra yediler, kırklar, abdallar gelir. Kutup, sıkıntıya uğrayanların imdadına yetişir. Bu bakımdan kendilerine "gavs" da denir. İnsan kâinâtın ruhu, kutup da insanların ruhu olarak kabul edilir (Pala, 2008: 279) Aynı zamanda dünyanın iki ucunda da kuzey ve güney kutbu bulunur. Mürşîd olan kimse de tıpkı bu kutup noktaları gibi dünyanın uzağındadır. Kendini bu şekilde dünyanın kirinden ve pasından muhafaza etmeyi başarır ve seyrine devam eder.

e) Edebî Sanatları:

"ey, dil, düşdün" kelimeleri birden fazla tekrarlandığı için tekrar, "ey" kelimesinde seslenme olduğu için nida sanatı vardır. "dil" sözcüğüne insana ait özellikler yüklenerek kişileştirildiği için teşhis yapılmıştır. Âşık, kendini soyutlayarak "ey dil" nidasıyla

gönlüne seslendiği için tecrîd sanatı yapılmıştır. “halka, dâire” kelimelerinde anlam ilgilisi bulunduğu için tenasüp vardır.

57) Hur-şîd ki kıldı subh-dem ‘arz-i cemâl
Der-gâhuna yüz sürmek ile buldı kemâl
Çun yetdi kemâle itdi sen mâh ile bahs
Ol terk-i edeb virdi kemâline zevâl

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

hur-şîd (f.): güneş	subh-dem: sabah vakti
‘arz (a.): bir büyüğe gösterme	der-gâh (f.): tekke, kapı önü
mâh (f.): ay	zevâl (a.): sona erme, zail olma, öğle vakti
‘arz-i cemâl: yüzünü gösterme	terk-i edeb: edebin terki

c) Nesre Çevirisi:

Güneş, sabah vakti yüzünü gösterdi ve senin eşiğine yüz sürerek kemâle erdi. Kemâle erince sen ay ile yarıştı. O edebi terk ettiren davranışı nedeniyle kemâline zevâl verdi.

d) Şerhi:

Burada güneşin sevgili ile güzellik ve mükemmellik yarışına kalkıştığı görülür. Güneş, sabah doğunca ışığı sevgilinin kapısına değmiş, ondan nemalanmış ve bu sayede kusursuzluğa erişmiştir. Sevgilinin kapısı dahi onu güzellik noktasında kemâle erdirmeye yetmiştir. Sonrasında ise kendisini ay gibi güzel olan sevgiliden daha üstün sayarak onu hakîr görmüştür. Bunun bedelini de ışığının sona ermesiyle yani batıp gitmesiyle ödemiştir. Zira ay ortaya çıktı mı orada güneşin varlığından söz edilmez. Nesîmî’nin bu beyitinde de güneş, mâh’ı görünce batmak istemektedir:

Yâ Rab ne hûr-î-çehredir şol mâh-ı tâbân yüzü kim

Gördükçe anın yüzünü güneş zevâlin arzular

Güneşin akşam vaktine erişince batıp gitmesi coğrafik bir olaydır. Fakat şair bunu ay'ın yani sevgilinin ortaya çıkışına bağlayarak hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır. Ay, meydanda değilken ahkam kesen güneş, onun varlığı karşısında sönüp gitmiştir. “Ben oldum, artık tamamım.” diye benlik gösteren herkesin sonu da tıpkı bu güneş gibi batıp yitmek olmuştur.

Divan şairlerinin sevgiliyi güneşten ziyade ay'a teşbih ve teşhis kılmalarının sebebi şudur ki güneşin seyri mümkün değildir. Fakat ay, doyunca seyredilebilir. Ayrıca güneş gündüz ay ise gece görülür. Âşıklar daha çok geceleyin efkarlanır. Çünkü el ayak çekilip de kendileri ile baş başa kaldıklarında, içine düştükleri aşk derdi onlara olanca gücüyle dört bir koldan hücum eder.

Mâh, ay demektir. Ay bir ışık kaynağıdır. Işığı ise güneş gibi ateş değil nurdur. Gecelerin güzelliği ay ile kaimdir. O, nuruyla güzeldir ve geceye güzelleştirir. Bu nurânî yüzüyle ay, sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş ve kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez, bir yerde durmaz, uzaktan seyredilir, yükseklerdedir, karanlığı dağıtır. Bütün bunlar aynı zamanda sevgilideki özelliklerdir. Hatta ayın yüzündeki kara lekeler de buna dahildir. Zira bunlar, sevgilinin yüzündeki ayva tüyleridir. Sevgilinin kendisi ay olduğu gibi yanağı, yüzü ve alnı da ay gibidir. Ayın buluttan çıkışı, sevgilinin elbiselerinden soyunmasıdır. Ay tutulması ise sevgilinin saçlarının yüzünü örtmesidir (Pala, 2008: 42). Şairler, muhayyilenin sınırlarını aşan bir tasavvur ile ay metaforunu sıklıkla kullanırlar. Çoğunlukla da sevgili aydan daha üstün kabul edilir.

Edeb, insanı kötü işlerden alıkoyan melekedir. Çoğulu âdâbt ır. Kâmil edip zahîrî ve batınî güzel ahlak, sözler ve niyetlerle süslü kimsedir. Ahlakı sözleriyle niyetleri amelleriyle muvafiktir. Olduğu gibi görünür, görüldüğü gibi olur. İzzeddin Kâşânî şöyle demektedir: “Edeb lafzı ahlakı güzelleştirmek, sözleri ve fiilleri tehzip etmektir. Fiiller iki kısımdır: Niyetler olarak adlandırılan kalbî fiiller ve ameller olarak adlandırılan bedensel fiiller. Ahlak ve niyetler batın ile alakalı iken sözler ve ameller zâhir ile ilgilidir. O halde kâmil edip zâhir ve batını ahlâk, söz, niyet ve amel güzelliği ile süslü olan kimsedir (Seccâdî, 2007: 115). Bu şiirde de güneş, edebi elden bırakmış ve bu durum itibarını yitirerek ortadan kaybolmasına sebep olmuştur. Edep ve güzel ahlâk, dünyada ve ahirette kulun kârlı çıkmasını sağlayacak en önemli haslettir.

e) Edebî Sanatları:

“hurşîd-mâh” kelimeleri arasında uyumluluk olduğu için tenasüp, ay ve güneş birbiriyle bahse tutuştukları için teşhis sanatı vardır. “Kapısına yüz sürmek” deyiimi kullanıldığı için irsâl-i mesel sanatı olur. Güneşin ay olan sevgiliyi görünce batması ile hüsn-i ta‘lil sanatı yapılmıştır. Çünkü olağan bir durum, güzel bir nedene bağlanmış, söze güzellik kazandırmak amaçlanmıştır. Sevgili ay’a benzetildiği için de açık istiare vardır.

58) Meh durdı mukâbil sana buldukda kemâl
Gördi ki özinde sence yoh hüsn ü cemâl
Bir gâyete yetdi incelüp gamdan kim
Za‘f-i beden ile bedr iken oldu hilâl

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

meh (f.): ay	mukâbil (a.): bir şeye karşılık yapılan
hüsn (a.): güzellik	hilâl (a.): yeni ay
bedr (a.): dolunay, ayın on dördüncü gecesi	za‘f-i beden: bedeninin zayıflığı

c) Nesre Çevirisi:

Ay, kemâle erişince senin karşında durdu. Sende olan mükemmelliğin ve güzel yüzün kendisinde olmadığını gördü. Gam yüzünden o kadar inceldi ki zayıflıktan, dolunay iken hilâl oldu.

d) Şerhi:

Bir önceki rubâîde güzellik bahsinde sevgiliye kafa tutan güneş iken burada ay’dır. İkisi de güzellikte sevgilinin gerisinde kalır. Çünkü biri gece, diğeri de gündüz ortalıkta görünmeye muktedir değildir. Bu, sevgilinin onlara galebe çalmasını sağlar. Onlar ortadan kaybolunca âşığın hayalini süsleyemezler. Fakat sevgili, gece ve gündüz âşıkla olmayı başarır, bir an olsun kendini unutturmaz. Ay’a karşı üstünlük kazanan sevgili üç gün bayram etse yeridir. Çünkü hilâlin görünmesi Ramazan Bayramı’nın habercisidir.

Bedr, dolunaydır. Bunun için “meh-i tâbân, mehtâb, meh-i tamâm, meh-i çârdeh” gibi kelime ve tamlamalar kullanılır. Hilâl ise mâh-ı nevdir. Divan şiirinde sevgilinin kaşı şekli itibariyle hilâldir. Hilâl kaş olunca eğrilik ve incelik de onunla beraber kullanılır. Ayrıca ayın hilâl oluşu, âşığın çektiği sıkıntılardan dolayı zayıflaması yahut ihtiyarlayıp kamburlaşması doğrultusunda da kullanılmıştır (Pala, 2008: 42).

Ay ve ay’ın halleri, divan şairlerince sıklıkla kullanılmıştır. Daha çok sevgili ile ilgili güzellik unsuru olarak ya da sevgiliyle rekâbet ettirilmesi sebebiyle karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin yüzü aydan daha parlak ve pürüzsüz olduğu için istiare sanatında nitelik olarak kendisine benzetilen unsur ay olsa da sevgili daha yüce kabul edilmiştir.

Ay ve güneş biz tamam olduk, diyip sevgilinin karşısına çıkmaya cesaret ettikleri an kaybederler. Çünkü gerçekten pişenler her zaman ham olduğunu söyleyerek tevazu örneği sergiler. Bundan yoksun olan ay, sevgilinin cemâline ayna olunca kendisindeki eksikliği fark eder. Zira onun yüzü lekeler ile doluyken sevgilinin yanağı gümüş gibi parlaktır. İddiasında yenik düşen ay, üzüntüsünden o kadar zayıflar ki şekli dolunay iken incelip hilâl olur. Fuzûlî böylece ay’ın astronomik sürecini kullanarak sevgilinin güzelliğini anlatmış olur. Divan şairleri sıklıkla sevgiliyi güneşe, ay’a, yıldızlara benzetir. Bu benzetmelerde çoğunlukla sevgili vasıf ve mükemmellik açısından bu unsurlardan da üstün ve kusursuz kabul edilir. Sevgili meydana çıktığında parlaklık ve pürüzsüzlük yönünden hepsini geride bırakır. Âşık da böylece mecnûn oluşuna haklı bir gerekçe göstermiş olur. Zira sevgilinin güzelliği her şeye galebe çalmaktadır. Öyleyse aklının başından gitmesi de gayet tabii karşılanmalıdır.

Nedîm’in bu beyitinde de sevgili belirince ay’ın kıymetinin düştüğü görülür:

Şeb-i mehtâbda ey âfitâb-ı burc-ı istiğnâ

Çıkup tahte’s-semâda kadrini pest eyle mâhun gel

e) Edebî Sanatları:

“meh-bedr-hilâl” ay ile ilgili kavramlar olduğu için tenasüp vardır. Ayın dolunay iken incelip hilâl olması, sevgiliyi görünce onu kıskanmasına bağlandığı için hüsn-i ta’lil sanatı yapılmıştır. Zira aslında bu hal, astronomik olarak ay’ın belirli evreleri oluşundan kaynaklanmaktadır. Ay, sevgili ile iddialaştığı için de teşhis sanatı vardır.

59) Dâ’im özümü bî-ser ü sâman gördüm

Üftâde-i derd-i dâğ-i hicrân gördüm

dülger oldun.” diyorlardı. Geminin inşası bitip de Tufân olunca Hz. Nûh (a.s), mü'minler ile gemiye bindi. Geminin dışındaki herkes helâk oldu. Altı ay sonra yağmurlar kesildi, gemi rivâyete göre Cûdi Dağı'nın eteklerine oturdu. Ondan sonra insanlar Hz. Nûh'un üç oğlundan peydâ oldu. Bundan dolayı Hz. Nûh'a “İkinci Âdem” de denilmiştir. Bu münasebetle divan şiirinde gemi ve tufan birlikte anılır. Tufan, âşığın gözyaşını andırır. Nûh ise bu tufan içinde batmamaya çalışan âşığın kendisidir (Pala, 2008: 361). Âşık her daim ağlar, gözünün yaşı kurumaz. Böylece hiç dinmeyen gözyaşları seylâb olur ve onu sevgiliye ulaştırır.

Hicrân hasret, ayrılık acısı demektir. Âşığın en büyük derdi ve dert kaynağıdır. O, ayrılık ve hasrete asla tahammül edemez. Ayrılık çekmek yerine sevginin bütün cefâsını çekmeye razıdır. Onun için en büyük acı ise sevgilinin ağyâr ve rakipler ile olmasıdır. Âşık, hicrân ateşinden dolayı devamlı âh eder; kan yutar, gözyaşı döker ve belini бүker. Sevgilinin yüzü, yanağı, dudakları, saçları, dişleri, çene çukuru, ayağının toprağı vs. âşık için daima birer hicrân sebebidir. Divan şairleri birçok yönden hicrân ve hasreti söz konusu edip “hicr, ayrılık, firkat, firâk” gibi kelimeler ile ifade etmişlerdir (Pala, 2008: 195).

İnsanoğlu ayrılık acısı ile doğan tek varlıktır. Çünkü o, asıl yurdu olarak ruhlar âlemini görmüştür. Bu nedenle dünyaya geldiği andan itibaren ağlamaya başlar. Bir halk türkümüz, “Ölüm ile ayrılığı tattmışlar / Elli dirhem ağır gelmiş ayrılık.” der. Sevgiliden ayrı kalmanın derdi açlıktan midenin kazınmasına benzer. Bu dert, kendisini unutturmaz, her an “Ben buradayım.” der. Bir an bile hafiflemeyen bu acıyı çekenlerin gözünde dünya, bütün cazibesini kaybeder. Hiçbir zaman yüzleri gülmez (Akarsu, 2007: 30). Acı ve ızdıraptan ciğeri solan âşık ise felekten başkasına beddua etmez.

Âsaf Hâletî'nin şu rubâîsinde de felekten şikâyet vardır ve şair onu kefen soyucu olarak nitelendirmektedir:

Nâ-hoş geliyor tab'ıma dehr-i dehhâş

Derk itmez olaydım revîş-i âlemi kâş

Enkâz-ı selefmiş bütün ahlâfı yapan

Çerh-i feleğe demek gerekdir nebbâş

e) Edebî Sanatları:

“bî-ser, sâman, üftâde” kelimeleri anlamca aynı bağlamda kullanıldığı için tenasüp, “Nûh, tûfan, gördüm” kelimeleri birden fazla tekrarlandığı için tekrar, Tûfan hadisesini hatırlattığı için telmih sanatı vardır. Âşığın yaşadıklarını tufana benzetmesi ise mübâlağa sanatıdır.

60) Ey ‘ukde-güşâ-yi rişte-i tedbîrüm
Her tâ‘ate ‘afvün sebep-i taksîrüm
Taksîrüme itme özge takdîr-i cezâ
Şermendeliğüm yeter mana ta‘zîrüm

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

‘ukde-güşâ: zorluğu yenen	rişte (f.): iplik, bağ
tâ‘at (a.): ibadetler	taksîr (a.): kusur, günah
özge (t.): başka	şerm-ende (f.): utangaç
ta‘zîr (a.): azarlama, sözle takdir etme	‘ukde-güşâ-yi rişte-i tedbir: tedbir ipinin düğümlerini çözen

c) Nesre Çevirisi:

Ey tedbir ipimin düğümlerini çözen! Benim günahlarımın sebebi, her ibadeti affetmendir. Kusurlarıma başka ceza takdir etme. Zira bana ceza olarak utanmam (utanışım) yeter.

d) Şerhi:

Burada muhatap Allah’tır. Çünkü günahları affetmek O’na mahsustur. İslam dininde tövbe kapısı her an açıktır. Allah’a şirk koşmak ve kul hakkı yemek dışında her türlü günahın affedileceğine inanılır. Bu sebeple de kullar, bağışlanacaklarına olan inanç ve yaratıcıya olan itimatları nedeni ile bilerek veya bilmeyerek günah işlemeye devam ederler. Allah’ın “Tevvâb” isminin gereğince de günahlarından dönüp affolunurlar.

Fuzûlî, Allah’ın bu yüceliği karşısında ezilir. Günahlarının affedilişi ona ceza gibi gelir ve bu durum karşısında duyduğu utancın ona en büyük ceza olduğunu söyler. Mütedeyyin

biri olmasına rağmen kula özgü bir gaflet ile tedbiri elden bırakıp günah işleyen Fuzûlî, işlediği gûnahtan utanç duyar. Fakat kuldaki nefis duygusundan dolayı hata etmesi yadırganacak bir durum değildir. Allah kullarından hatasız, günahsız bir şekilde yaşamalarını beklememekte fakat bir günah işlediğinde hemen tövbe etmesini ve bu davranışta ısrarcı olmamasını istemektedir.

Rivâyete göre Hârût ve Mârût insanoğlunun işlediği günahları eleştirince Allah da onları imtihan için dünyaya göndermiştir. Bu iki melek dünyaya gelince nefis ve şehvet ile doldular ve bir kadına âşık olduktan sonra içki içmekten başlayıp adam öldürmeye kadar giden günahlar işlediler. Dolayısıyla insan büyük cihâdını nefis ile vermektedir. Günah işlemekten dolayı kınanmaması gerekir. Mesele bu gûnahtan dönerek tövbe edebilmektir. Tövbelerin en güzeli ise nasuh tövbesidir ki bir daha günah işlememeye söz vermektir. Tövbe kapısı kıyamete kadar açık kalacaktır. Ama kulun ölüm döşğinde ettiği tövbe kabul değildir. Zira kıyamet günü amel olmaz. O’ndan başka gidilecek kapı olmadığı için kula düşen işlediği günahın idrâkine varıp o fiilden uzaklaşmasıdır.

Fuzûlî arsız bir günahkâr değildir. Bu sebepledir ki Allah’ın onun hatalarını bağışlamasından utanç duyar. Bu, ona verilebilecek en büyük cezadan daha acıdır.

Şairde sürekli kanlı gözyaşı dökme metaforunun görülmesinin sebebi bazen sevgiliye kavuşamama bazen ağyât ta’nı bazen de af dileme sebebiyledir. Fuzûlî’nin amacı hakikî aşka ermektir. Bu yüzden kanlı gözyaşı dökerek içindeki maddeyi boşaltır.

e) Edebî Sanatları:

“afv-ceza” kelimeleri arasında anlamca zıtlık olduğu için tezat, “tâat-taksîr-cezâ” kelimeleri anlamca ilgili olduğu için tenasüp, “taksîr” sözcüğü birden fazla tekrarlandığı için tekrar, “ey” sözcüğünde seslenme olduğu için nida sanatı vardır.

- 61) Gör hem-dem ahan sirişk-i âlümni menüm
Dutmuş ruh-i keh-rübâ-misâlümni menüm
Bi’llâh yûri ol gül-ruha ‘arz eyleyigör
Bir reng ile bu sûret-i hâlümni menüm

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

hem-dem (f.): sıkı fıkı arkadaş

sirişk-i âl: kanlı gözyaşı

ruh (f.): yanak, yüz

keh-rübâ (f.): saman kapan, kehribar

gül-ruh (f.): gül yanaklı

reng (f.): hile, oyun

c) Nesre Çevirisi:

Ey arkadaş! Kanlı akan gözyaşlarımı gör ki benim yanaklarımı kehribar gibi kaplamış. Allah için bir yolunu bul da benim şu halimi, o gül yanaklıya anlat.

d) Şerhi:

Tasavvufa göre insan ruhunun olgunlaşabilmesi, insanın insan-ı kâmil haline gelebilmesi için acı ve ızdırap çekmesi, aşk ateşiyle yanması gerekir. İnsan bu yolla ancak olgunlaşarak içindeki boş arzu ve heveslerden kurtulur. İnsanın çektiği ızdırap ne kadar büyük olursa o kadar tez olgunlaşır. Çünkü yanmadıkça pişilmez (Zeren, 1986: 162). Âşıklar da çektiği ızdırabın büyüklüğünü göstermek ve kendi aşklarının rakibinkinden ziyâde olduğunu kanıtlamak için daima kanlı gözyaşı dökerler. Bu gözyaşının kanlı oluşunun bir diğer sebebi de ta ciğerden geliyor oluşudur. Izdırabı o kadar derindir. Renk yönünden ciğer gibi, la’l gibi oluşu da bu sebeptendir. Fuzûlî’nin bu beyitinde de âşık, kanlı gözyaşı dökmektedir:

Göz döker isrâf ile hûn-âbe la ‘lün gûyâ

Kıldı gam kaddüm büküp câm-ı şarâbum ser-nigûn

Burada âşığın gözyaşı o kadar çoktur ki yüzünü kaplamıştır. “keribar” benzetmesinden âşığın benzinin sararmış olduğu anlaşılmaktadır çünkü bu fosil taşı sarı renktedir. Âşık her an sıkıntı ve dertte olduğu için yeme içmeden kesilmiş, dermandan düşmüş ve dolayısıyla beti benzi sararmıştır.

Âşık arkadaşından bir yolunu bulup, içine düştüğü bu hali sevgilisine iletmesini istiyor. Âşık, sevgili ile doğrudan görüşme imkanına sahip değildir. Çünkü köleler, sultanın huzuruna vasıtasız çıkamaz. Bu haber taşıma görevi ise divan şiirinde genellikle sabah rüzgârına verilmiştir.

Gül, Afrodite’in doğuşu sırasında vücudundan akan köpüklerdendir ve Dionysos’un en sevdiği çiçektir, Roma sarayının muhteşem ziyafetlerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Hristiyanlığın ilk çağlarında Hz. İsa (a.s)’nın daha sonra dikensiz haliyle sâfiyetin

sembolü olan Hz. Meryem'in remzidir. İslamiyet çerçevesinde ise cennet bir gül bahçesidir. Âlemlere rahmet gönderilen Allah'ın habîbi Hz. Muhammet (s.a.v)'tir. Ve nihayet âlemlerin Rabbi, bütün Hak âşıklarının O'na birer bülbül olduğu Ganiyyü'l-lil âlemin olan Allah'tır (Üzgör, 2011: 108). Gül beşerî aşkta sevgili, hakîki aşkta peygamberdir. Bülbül nasıl ki gül açsın diye onu ciğer kanıyla suluyorsa âşık da bu gül yanaklı sevgili için kanlı gözyaşı döker. Umudu odur ki sevgili, onun bu halini bilsin ve ona merhamet etsin.

Sirişk eşk, gözyaşı demektir. Divan edebiyatında âşık daima gözyaşının çokluğu ile övünür. Bu yaş, ya akar ya birikir. Akarsa sel, birikirse deniz olur. Gözyaşı uzun uzun aktığı için sevgilinin saçıyla anılır. Gözyaşının rengi daima kıızıdır. Bunun sebebi sevgilinin al yanakları ve dudaklarıdır. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar çok değer kazanır. Çünkü sevgili bunu ister. Ağladıkça sevgilinin katındaki mevkisi yükselir. Gözyaşı, yuvarlaklığı ve saydamlığı nedeniyle incidir. Sevgiliye karşı âşığın en önemli silahıdır (Pala, 2008: 142). Şiir geleneğinde âşığın her daim ağlar vaziyette olanı makbuldür. Bu, sevgiliye duyulan hasretin şiddetini gösterir.

e) Edebî Sanatları:

“menüm” kelimesi birden fazla tekrarlandığı için tekrar, “sirişk-i âl” gözyaşının kanlı olmasıyla mübâlağa sanatı yapılmıştır. “gül-ruh” kelimesiyle de teşbih-i belîğ yapılmış ve sevgilinin yanağı güle benzetilmiştir. Gözyaşının kehribar gibi yüzünü kaplaması ise benzetme yani teşbih sanatıdır. “misâlümni-âlümni” kelimelerinde nakıs cinas vardır.

62) Efgândur işüm serv-i hırâmânun için
Kandur ciğerüm gonce-i handânun için
‘İşkunda gam u gussa çeküp pîr oldum
Men pîre terahhum it yiğit cânun için
Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

gussa (a.): keder efgân (a.): inleme
pîr (f.): ihtiyâr terahhum (a.): merhamet etme, acıma
serv-i hırâmân: nazlı sallanan servi, sevgilinin boyu
gonce-i handân: gülen gonca, tomurcuk

c) Nesre Çevirisi:

Benim işim, senin salınan boyun için feryat etmektir. Ciğerim, gülen gonca dudağın için kandır. Senin aşkın için gam, keder çekerek yaşlandım. Benim gibi bir yaşlıya, yiğit canın için merhamet et.

d) Şerhi:

Âşığın tek derdi sevgilinin gül cemâlini görebilmektir. Sevgilinin boyunu, endâmını göremediği için âh eder. Sevgilinin boyu, uzunluğu nedeniyle serviye benzetilir. Âşığın âhı da uzundur, göğsü uzanıp felekleri yakar. Âh ile servi arasında bu nedenle biçimsel bir benzerlik görülür.

Âşık, sevgilinin kendisine gülen dudaklarını görebilmek umuduyla ciğerini kanla doldurmuştur. Çünkü sevgilinin dudağı kırmızı bir goncadır. O kızılı arzulayan âşığın, öncelikle bunun diyetini ödemesi gerekir. Bu sebeptendir ki ciğeri kanlıdır. Burada da gonca ve ciğer arasında renk açısından bir benzerlik görülür.

Divan şiiri geleneği sevgili ve âşığa farklı roller biçer. Sevgilinin işi nâz, âşığın niyâz; sevgilinin işi eziyet, âşığın işi sabır ve tahammüldür. Çoğu kez sevgili sultân, âşık onun gedâsıdır; sevgili gökteki ay ve güneş ile birdir, âşık yerlerde sürünen bir gariptir; sevgili zâlim, âşık ise mazlûmdur; sevgili ele geçmeyen anka kuşu, âşık usanmak bilmeyen çaylak bir avcıdır. Sevgili hercâidir, anı anına uymaz, bir kararda durmaz, ele geçmez, aranınca bulunmaz. Âşığa bir gün baksa diğer gün onu tanımazdan gelir. Rakiple gezer, âşığa vefa göstermez. Âşık bazen Bağdatlı Rûhî gibi “yuf” çekse de ondan vazgeçemez. Yeme ve içmeden kesilen, uyku uyumayan, sürekli gam ve keder halinde olan âşık, bir süre sonra vereme yenik düşer ve ciğerinde yaralar açılır. Ardından kan tükürmeye ve yutmaya başlar (Şentürk, 2016: 374).

Bu rubâide de âşığın ciğerinin, sevgili uğruna kanla dolmuş olduğu görülür. Ciğeri al kanlarla dolmayan âşığa, sevgilinin al yanağını ve la‘l dudağını görmek nasip olmaz. Zira bir şeyin ederini yine kendi cinsinden ödemek icap eder. Âşığın ciğeri kanla kaplı değilse bunun iki anlamı vardır: Ya sevgilinin gamze oku ona hiç isabet etmemiştir ya da o hakîkî bir âşık değildir ve gamı kederi yoktur.

Şiirde âşığın aşk derdiyle yaşlandığı dile getirilmektedir. Âşık, gamından iki kat olduğu için beli bükülmüş, bu nedenle de genç yaşta kocalmıştır. Onun bu haline sevgilinin merhamet etmesini istemektedir ki bu sözcük sevgilinin kitabında geçmez. Âşık sevgilinin hasretiyle zamanla dinçliğini, gençliğini yitirir ve sararıp solar. Öyle ki artık yaşayan ölüye döner. Âşıktan beklenen de zaten budur. Beden mülkünü sevgili yolunda fedâ etmedikçe bu yolda ilerleyemez. Mesîhî'nin bu beyitinde âşığın çektiği acılar sonucunda geriye vücut denilebilecek bir şey kalmadığı, canın sevgili yolunda harcandığı dile getirilmiştir:

*Baksın tenüme soyınıcak pîrehenümden
Şol kimse ki görmek dileye cânı bedensüz*

e) Edebî Sanatları:

“serv-i hırâmân” sevgilinin boyu, “gonce-i handân” sevgilinin ağzı yerine kullanıldığı için açık istiare yapılmıştır. “içün, pîr” kelimeleri birden fazla tekrarlandığı için tekrar, “pîr-yiğit” kelimelerinde anlamca zıtlık olduğu için tezat, “gonce-serv, gam-gussa” kelimeleri anlamca ilgili olduğu için tenasüp yapılmıştır.

- 63) Ey gâ'ib olan dîde-i hun-bârumdan
V'ey râhat olan sîne-i efgârumdan
Men varımı yoğ itdüm senün'çün ne revâ
Sen dutmayasan haber yoğ u varumdan

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'
- 2) Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lün / fa'
- 3) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lü / fe 'il
- 4) Mef 'û lü / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa'

b) Kelimeleri:

gâ'ib (a.): görünmeyen, yok olan, kayıp
gözsîne-i efgâr: yaralı göğüs
dîde-i hun-bâr: kan yağıdaran
revâ (f.): yakışır, uygun, yerinde

c) Nesre Çevirisi:

Ey kan yağdıran gözlerinde kaybolan! Ey yaralı gönlüm yüzünden huzurlu olan! Ben her şeyimi senin için yok etmişken senin, ben var mıyım yok muyum, haberinin olmaması revâ mıdır?

d) Şerhi:

Şair burada sevgiliye sitemde bulunmaktadır. İçinde bulunduğa acınası hale sevgiliden merhamet beklemekte fakat sevgili ona iltifat etmediği gibi bir de onu görmezden gelmektedir. Âşık, bu yapılan haksızlığı kendine revâ görmez.

Gözleri kan ile dolu olduğu için artık sevgiliyi dahi göremez hale gelmiştir. Gerçekte de eğer göz, koyu renk bir sıvı ile perdelenirse görme yetisini kaybeder. Divan şiirinde âşığın gönlü yaralı tasvir edilir. Bu yaraların sebebi sevgilinin kıyabakışıdır. Yüreğini dağ dağ, göz göz eder. Sevgili de âşığın bu halinden huzur bulur, mutlu olur. Ama kendisi için her şeyden hatta canından vazgeçen âşığa hiç yüz vermez. Öyle ki âşık “Acaba benden haberdâr mı?” endişesi yaşar. İşin aslı ise sevgilinin onu yok hükmünde görmesidir.

Dîde çeşm, göz demektir. Divan şiirinde en çok sözü edilen güzellik unsurlarındandır. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde kendisinde barındırır. Şehlâlık, mahmurluk, öfke onun sıfatlarındandır. Renk olarak siyah ya da elâdır. Sevgili, âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözlerinin mânâlı bakışları âşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip saplanır. Gözün görevi görmek ise de sevgilinin gözü daima görmezden gelir. Sevgilinin gözü sihirlidir, âşığı büyüler. Bunun için bir süzgülün bakış yeter. Göz mesttir. Onun bu sarhoşluğu bazen gurur ve nazdan dolaydır (Pala, 2008: 101).

Âşık, sevgilinin gamzesiyle kanlar içinde kalır ama yine de o kıyabakışların kendisine yönelmesini ister. Çünkü bu, sevgilinin onun varlığından haberdâr olduğunun göstergesidir. Âşık, ciğerindeki bu yaralar ile aslında övünür ve sevgilinin bundan haberdâr olmasını ister. Nedîm bu beyitinde sînesindeki yaraları sevgiliye göstererek onunla arasında vuslat bağını kurmaya çalışmaktadır:

Güşâd it tûğmemi pîrâhenüm aç sînemi yokla

Hele gör n'eylemiştir bana şemşîr-i nigâhun gel

Sîne göğüs, kalp, bağır demektir. Divan şiirinde sîne, duyguların algılandığı yerdir. Hayatî önem taşıyan azâlar sinede bulunduğu için mecâz-ı mürsel yoluyla kalb yerine kullanılır. Acı, ızdırap, heyecan gibi duygular burada hissedilir. Sevgilinin göz ve gamze okları orayı yaralar. Dağlama yaraları, diken ve taş yaraları orada açılır. Âşığın sinesi her

zaman kanlı ve yaralı olur. Sînenin kanlı oluşunda hüsn-i ta‘lîl yapılır. Zira yürek zaten kan ile doludur. Bunun nedeni ise sevgilinin dudaklarıdır. Âşık sînesinde sevgilinin okunu, aşkını, saçını saklar (Pala, 2008: 405-406). Göğsüne ne kadar ok isabet eder ise kendini o denli şanslı kabul eder. Çünkü bu, sevgilinin ondan haberdâr olduğunu ve ona ilgi duyduğunu gösterir. Sürekli ciğerinin kan ile dolu oluşunu dile getirmesi de aslında bir şikâyet değil, iftihâr nedeniyledir. Hakkıyla âşık olduğunu bu şekilde rakibe ve sevgiliye kanıtlamaktadır. Bu sebeple âşığın ciğerinin kanlı oluşu, gözünden daima kanlı gözyaşı dökmesi gibi metaforlar divan şairleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

e) Edebî Sanatları:

“ey” kelimesinde nida ve tekrar, “var-yok” kelimelerinin kullanımında tezat vardır. “dîde-sîne, ben-sen” kelimeleri arasında ilgi bulunduğu için tenasüp, “dîde-i hun-bâr” sözcüğünde gulûv derecesinde mübâlağa vardır. Çünkü bu, akla da göreneğe de uygun olmayan bir durumdur. “ne revâ” sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır.

- 64) Hun-âbe töküb dîde-i giryânımdan
Sensüz boyadım yir yüzün öz kanımdan
Öz kanımı eylerem özümle da‘vî
Gitmezse elüm n’ola girîbânımdan

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

hun-âbe (f.): kanlı su, gözyaşı dîde-i giryân: ağlayan göz
da‘vî (a.): bir kimsenin hakkını araması girîbân (f.): yaka

c) Nesre Çevirisi:

Sensizlikten ağlayan gözlerimden kanlı yaş dökerek yer yüzünü kendi kanımla boyadım. Elim, yakamdan ayrılmazsa ne çıkar! (Bunda şaşılacak ne var!) Ben, kendi kanımı bana karşı davacı eylerim.

d) Şerhi:

Rubâide tasavvur edilen âşık, sevgiliye olan hasreti nedeniyle ağlamaktadır. Bu halinin sürekliliğinden ötürü artık gözlerinden kanlı yaşlar gelmeye başlamıştır. Şair, bu aşkın şiddetli tezâhürünü gösterebilmek için âşığın gözyaşının yeryüzünü kaplayacak kadar çok olduğunu dile getirmiştir.

Burada âşık halk arasında kullanılan bir deyme yer vererek gerekirse kendi yakasına yapışacağını dile getiriyor. Gerçek hayatta da kavgaya tutuşan kişiler birbirlerinin yakasına yapışırlar. Âşık, sevgili uğruna kendisine dahi düşman olabileceğini belirterek artık benlik senlik davasından geçmiş olduğunu kanıtlamaktadır. Kanını sevgilinin yolunda sebil ettiği için de onunla davalık konuma gelir. Çünkü işin sonunda canın bedenden çıkması söz konusudur. Hakîkî âşığın muradı da zaten can maddesinden kurtulmaktır. Fuzûlî'nin bu beyitinde de sevgili için can vermek hiç de zor bir iş değildir:

Âşıka şevkunle cân virmek inen müşkil degül

Çün Mesîh-i vaktsen cân virmek âsândur sana

Divan şiiri geleneğine göre âşıkların işi daima acı, elem, dert, belâ ve ızdırap çekmektir. Bunlar bir an olsun âşıktan ayrılmazlar. Âşıklıktan söz edenin gönlü dertle doludur. Âşık, sevgili uğruna çekilen aşk derdinden büyük bir zevk duyar. Tasavvufun bu anlayışı, Kur'ân ve hadislerde, en şiddetli belalara peygamberler ve velîlerin düçar olduğunun anlatılmasından kaynaklanır. Bundan dolayı mutasavvıflar, sevgilinin tokadına sabredemeyen, hatta tat almayanın aşkında samimi olamayacağını söylemişlerdir (Schimmel, 2001: 142'den akt. Üstüner, 2007: 107).

Âşık, uğradığı dert ve belâlar ile bezm-i eleste sevgiliye verdiği “Belâ!” sözünü hatırlar. Dolayısıyla sevgiliyi görmeden, onun adını anmadan bir an dahi geçiremez. Dilinde onun ismini tespih eder. Kalbini onunla doldurur. Baktığı her yerde sadece o vardır. Pervâne gibi kendini onun aşk ateşinde eritir, yanıp kül olur. Belli bir raddeden sonra ona bülbül olmak yakışmaz. Zira bülbül sabaha kadar ağlayıp inlese de yaşamaya devam eder, çünkü kesret olan güle meftundur. Hakîkî âşık ise beden mülkünden geçmiş ve onu yok etme yolunu seçmiştir.

e) Edebî Sanatları:

Âşığın kanlı gözyaşı dökmesi ve yeryüzünü kanıyla boyaması gulûv derecesinde mübâlağadır. “öz kanum” ifadesi birden fazla kullanıldığı için tekrar, “el-yüz-dîde” kelimeleri anlamca birbiriyle uygun olduğu için tenasüp vardır.

65) Kaddine didüm ki serv-i bûstandur bu
Tünd oldu ki ey haste ne hezyândur bu
Pâ-beste vü ‘ûr ü bî-zebandur didüğün
Handân u kabâ-pûş u hırâmândur bu

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

kadd (a.): boy	serv-i bû-stân: bahçe selvisi
‘ûr (a.): silahsız, çıplaklık	tünd (f.): sert, haşin
haste (f.): hasta	bî-zeban (f.): dil
hezryan (f.): saçma sapan konuşma	pâ-beste (f.): ayağı bağlı, hareketsiz
kabâ-pûş (f.): üste giyilen elbise	handân (f.): gülen, güler, sevinçli
hırâman (f.): salınarak yürüyen	

c) Nesre Çevirisi:

Boyu için “Bu, bahçe selvisidir.” dedim. “Ey hasta, bu ne hezeyandır!” diye sinirlendi. O dediğin (şekil) ayağı bağlı, çıplak ve dilsizdir. Bu ise (boy) güler, kaftan giyer ve salınır.

d) Şerhi:

Rubâî, mürâcaa tarzında kaleme alınmıştır. Bu tarz şiirler karşılıklı soru-cevap şeklinde yazılır ve aynı gelenek halk şiirinde de görülür. “dedim-dedi” şeklinde diyalog halinde oluşur. Konuşmayı başlatan âşıktır. Sevgili onun sorularını alaylı bir şekilde ve küçümseyerek yanıtlar.

Bahar mevsimi tabiata canlılık bahsettiği gibi insanda da bazı değişiklikler meydana getirir. Eşya üzerindeki ölü toprağını gideren bahar, âşığın da gönlünü ederek sevgilinin cemâlini görmesini sağlar. Kışın evinden çıkmayan güzeller, havaların ısınmasıyla seyirlik yerlerde dolaşmaya başlar. Bu güzellik karşısında âşık ettiği tövbeyi unuttur ve şarap içmeye başlar.

Burada şair sevgilinin boyuna servi diye iltifat edince sevgili bundan hoşlanmaz. Çünkü servi ağacı kökleriyle toprağa bağlıdır, bu sebeple kendisi gibi gezip dolaşamaz; dili yoktur, onun gibi hoş kelâm edemez ve kendisi gibi güzelce giyinip de ortalıkta salınamaz. Âşığın yaptığı bu benzetme ancak bir hezeyân olabilir.

Haste, aşk derdiyle hastalanan âşıktır. Aşk, vücudun bütün düzenini alt üst eden bir hastalıktır. Âşık uykusuz, besinsiz kaldığı için vereme yakalanır ve vücudu sararır. Bütün kemikleri sararacak kadar zayıflar. Aslında tüm bunlar, âşığın bu dünyaya ait yüklerinden sıyrılıp arınmasından kinayedir (Şentürk, 2016: 374). Bu neden divan şairi rint-meşreptir. Kılık kıyafet olarak bir çul ile idare eder, zâhid abası istemezler. Ayak ve başları çıplaktır. Bir kuru canları vardır ki o da sevgilinin emanetidir.

Divan şiirinde adı en çok geçen ağaç servdir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. Süs ağacı olup yaz kış yeşil kalır. Hafif rüzgârla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Servinin meyvesi yoktur ve mezarlıklarda bulunur. Bunun nedeni rüzgârda salınırken “Hû” sesini çıkarmasıdır ki bu hal, onun Allah’ı zikrettiğine işarettir. Böylece mezarlıklardaki ölümler için mağfiret vesilesi olarak düşünülür. Selvi ile birlikte gül, lâle, çınar, nergis, menekşe, sümbül, ok, naz, belâ, bâlâ, kıyamet vs. kelimeler ile sıkça kullanılır (Pala, 2008: 400-401). Divan şiiri geleneğinde sevgilinin boyu ince, uzun olduğu için serviye benzetilir. Elif harfine de benzediği için tasavvufî anlamda teklik metaforu nedeniyle kullanılır ve vahdeti simgeler.

Divan şiiri geleneğinde nitelik olarak güçlü olan kendisine benzetilen olsa da amaç benzeyeni yani sevgiliye ait unsurları övmek ve yüceltmektir. Benzetmenin bu şekline “teşbih-i maktûb” denir ki benzeyen daha üstün sayılır. Sevgilinin ay’dan parlak olması gibi...

e) Edebî Sanatları:

“serv” kelimesiyle sevgilinin boyu kastedildiği için açık istiare, “bu” kelimesi birden fazla kullanıldığı için tekrar, “ey” sözcüğünde ise nida sanatı vardır. Aşağıdaki dizelerde ise leff ü neşr-i müşevveş görülür. Sevgiliye ait özellikler ile servinin vasıfları kıyaslanmıştır:

Pâ-beste vü ‘ûr ü bî-zebandur didüğün

1 2 3

Handân u kabâ-pûş u hırâmandır bu

3 2 1

- 66) Didüm lebine lâ‘l-i Bedahşan’dur bu
Güldi didi ey fakîr bühtandır bu
Bir daşa ne reng ile kılursan nisbet
Şîrîn ü şeker-feşân u handândur bu

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

leb (f.): dudak	lâ‘l-i Bedahşan: Bedahşan yakutu
bühtan (a.): yalan, iftira	nisbet (a.): bağlılık, ilgi, kıyaslama
şîrîn (f.): tatlı, sevimli	şeker-feşân (f.): şeker saçan

c) Nesre Çevirisi:

Dudakları için “Bu, Bedahşan yakutudur.” dedim. Gülererek dedi ki “Ey fakir, bu iftiradır. Tatlı, şeker saçan ve gülün bu dudağı, ne sûretle bir taşa benzetirsin?”

d) Şerhi:

Rubâî mürâcaa tarzında kaleme alınmıştır. Bu tarz şiirler karşılıklı soru-cevap şeklinde yazılır ve aynı gelenek halk şiirinde de görülür. “dedim-dedi” şeklinde diyalog halinde oluşur. Konuşmayı başlatan âşıktır. Sevgili onun sorularına alayla ve küçümsemeyle karşılık verir.

La‘l, kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Yakuta benzer. Rivâyete göre aslında ak bir taş olup ciğer kanıyla boyanır ve güneşe bırakılır. Güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Bunun en değerlisi Bedahşan dağlarında olurmuş. Edebiyatta en çok sevgilinin dudağı için kullanılır. Bazen âşığın gözü ve gözyaşları da la‘le benzer (Pala, 2008: 283). Sevgilinin dudağına kavuşmayı isteyen âşığın gözü ve ciğeri la‘l renginde olmadıkça vuslata layık görülmez.

Bu rubâide sevgiliye ait güzellik unsurlarından olan dudak övgü amaçlı la‘l’e teşbih edilse de bu, sevgili cihetinden hoş karşılanmamıştır. Zira onun dudakları gülümser, konuşunca şeker saçar ve sözleri tatlıdır fakat yakut taşında bunların hiçbirini görülmez.

Fakîr, maddî ihtiyaç içinde bulunan yoksul kimsedir. Arapça'da “delmek, kazmak, kırmak” manalarına gelen fakr kökünden sıfat olup asıl anlamı “omurgası kırılmış kimse”dir. Bu durumdaki insan gibi bir işe güç yetirememesi, başkasına muhtaç olması sebebiyle maddî bakımdan sıkıntı içinde bulunan kimseye fakir denildiği ifade edilir. Kur'ân'da kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirlerden söz edilerek (Bakara suresi 2/273) ilimi cihad gibi kamu yararına yönelik faaliyetleri sebebiyle geçimlerini yeterli derecede sağlayamayan kimselerin toplum veya devlet tarafından maddî bakımdan desteklenmesi gereğine işaret edilmiştir (Eskicioğlu, 1995: 129-130).

Sevgili burada âşığa fakir diyerek onu hakir gördüğünü ve kendisine layık bulmadığını da ifade etmiş olur. Çünkü o, sevgiliyi övecek bir yetkinlik bile sergileyememiş ve onun dudağını bir taşla mukâyese etmeye kalkmıştır.

Leb, dudak demektir. Divan şiirinde üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarındandır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturuvcu vs. yönleriyle dudak, divan şairlerinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu yüzden sevgilinin dudağından dökülen sözler can bağışlayıcıdır. Renk ve şekil yönünden şarap, kadeh, meze, meyhanedir. Şîrînlilik en belirgin özelliğidir. Şekil yönünden “hokka, dürc”dür. Bu hokka veya kutucuk içinde inci dişler bulunur. Goncadır, güldür, semendir, âb-ı hayat ve kevserdir. Söyledikleri ile ölüleri diriltmesi açısından Îsî-nefes ve Îsî-dem'dir. Dirilen ise âşıktır (Pala, 2008: 285).

Daima kırmızı renkte olan sevgilinin dudağı, âşığın gözyaşının kanlı olmasının da sebebidir. Bunun sebebi sürekli ağlaması olarak düşünülebileceği gibi, şöyle bir şey de tahayyül edilebilir: Daima sevgilinin al yanağına ve kırmızı dudağına bakan âşığın gözyaşı, bu renklerin yansıması nedeniyle kırmızı renktedir. Ayrıca aşkın rengi kırmızıdır. Seven sevdiğine kırmızı gül verir. Gelinler kına gecelerinde kırmızı bindallı giyer ve ellerine al renkli kınalar yakarlar.

e) Edebî Sanatları:

Sevgilinin dudağı kırmızılık yönünden Bedahşan la'line benzetildiği için teşbih vardır. “ey” sözcüğünde nida, “şîrîn-şeker” kelimeleri arasında anlamca uygunluk olduğu için tenasüp, “bu” sözcüğü birden fazla zikredildiği için tekrar vardır. “Bir daşa ne reng ile kılırsan nisbet” mısrasında soru sorulduğu için istifham sanatı görülür.

- 67) Yandurdu meni şevk-i cemâlün ey mâh
Her lâhza ‘aceb deġül yetürsem göġe âh
Zülfün girihi çıhdı elümden nâ-gâh
Gör kim ne cefâ kıldı mana baht-i siyâh

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

şevk (a.): şiddetli arzu, ışık
bakıncaya kadar geçen zaman
giriş (f.): düġüm, baġ
cefâ (a.): eziyet, incitme
şevk-i cemâl: yüzün ışıltısı

lâhza (a.): göz ucu ile bir kere
zülf (f.): saç
nâ-gâh (f.): ansızın, birdebdire
baht-ı siyâh: kara talih

c) Nesre Çevirisi:

Ey ay yüzlü sevgili, güzel yüzünün ışıltısı (arzusu) beni yaktı. Her an göġe âhımı yükseltsem şaşılır mı? Zülfünün düġümü ansızın elimden çıktı. Gör ki kara bahtım bana ne cefâ kıldı!

d) Şerhi:

Bu rubâide felekten şikâyet söz konusudur. Âşıġın baht rengi her daim karadır. Felek hiçbir zaman âşıġın muradını vermez, sevgilisine kavuşturmaz ve üzerine belâ yağdırır. Divan şiirinde âşık, kadere isyan edemeyeceġi için feleġe sitemde bulunur. Sevgili tipi karşımıza yine bir ay tasavvuru ile çıkmaktadır. Onun yüzünün parıltısı âşıġın gözünü almış, arzusu da içini yakmıştır. O andan itibaren âşık aralıksız olarak âh etmektedir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü sevgiliyi gören herkesi bekleyen âkıbet budur. Şiirde âşık, sevgilinin saçından asılı iken o, ansızın elinden kaçıveriyor. Bunun müsebbibi olarak da âşık kara bahtını suçlu görüyor. Feleġin suçlandığı bir diġer beyit de şöyledir ki Nesîmî, sevgiliden ayrılma sebebi olarak feleġi gösterir:

Yârümi menden ayırdı çerh-i gaddâr uşta gör

Yüreġüm kan oldı gamdan gel içüm yar uřta gör

Divan şiirinde sevgilinin idealize edilen güzellik unsurlarından biri de saçtır. Sevgilinin kâfir saçı zühre olursa âşığı Hârût eyler. Gece gündüz şaraba devam eden âşık sonunda kendini zülf zindanında asılmış bulur. Sevgilinin saçıyla ilgili Nef'î' nin yazdığı bir başka beyit ise şöyledir:

Turrarlar gökde hümâ saydına âmâde iken
Dil şikâritmek için hâke tenezzül ne belâ

Şaire göre, Hümâ kuşunu avlayacak kudretteki sevgilinin saçının, gökleri bırakıp yerdeki âşıklarına yönelmesi büyük bir teveccühtür. Bu sebeple rubâide de görüldüğü gibi bu lütfu elinden kaçırın âşık hayıflanır.

Cefâ cevri, zulüm, sitem demektir. Divan edebiyatının en belirgin özelliklerinden birisi sevgilinin, âşığına bitmez tükenmez cevirlerde bulunmasıdır. Bu durum, âşığın kaderi olduğu kadar sevgilisinin onu hatırlamasıdır. Âşık gördüğü eziyetlerden şikâyet etmez çünkü bu, sevgiliye sadâkatsizliktir. Âşığın çektiği eziyetlerin sınırı yoktur. Sevgili bir kere lütuf gösterse ardından binlerce cevri gösterir. Bu zulümler sonucunda âşık ya zevk duyar ya da iki büklüm olup ihtiyarlar. Sevgilinin hazır malı ve nakit parası cevri ü cefâdır, hiç durmadan onu harcar (Pala, 2008: 90). Buna mukabil de âşığa düşen can nakdini ortaya koymak olur.

e) Edebî Sanatları:

Sevgili “mâh”a benzetildiği için açık istiare vardır. “zülf ve baht-ı siyah” kelimeleri arasında renk yönünden tenasüp vardır. “mâh-âh” kelimeleri arasında nakıs cinas vardır. Baht, cefâ kılma özelliği nedeniyle kişileştirilmiştir.

68) Ruhsâre ser-i zülf-i perîşân eyle
Gözden gül-i ruhsârını pinhân eyle
Bir nice perîşanları öz hâline koy
Her lahza yeter kasd-i dil ü cân eyle

Rubâinin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

ruhsâr (f.): yanak, yüz

göl-i ruhsâr: gül yanaklı

pinhân (f.): gizli

dil (f.): gönöl

ser-i zöl-f-i perişân: dağınık saçların ucu

c) Nesre Çevirisi:

Saçlarının ucunu yüzüne dağıt ve gül yüzünü gözlerden gizle. Her an can ve gönüle kastetmen yeter. Artık o perişan âşıkları kendi haline bırak.

d) Şerhi:

Burada alışılmışın dışında bir kullanım söz konusudur. Âşıklar genellikle saçın yüzü örtmesinden şikâyetçi olurlar. Burada ise sevgiliden saçını yüzüne dağıtması ve yüzünü gizlemesi istenmektedir. Çünkü onun gül yüzünü gören âşıklar, kendinden geçmektedir. Şair burada kendini soyutlayarak sevgiliden diğer âşıklar için merhamet dileniyor ve onları artık kendi hallerine bırak, diyor.

Şaire göre sevgilinin kastettiği şey âşıkların canlarıdır. Bunu da yanağını göstererek başarmaktadır. Onu gören âşık kendini Ferhâd gibi dağlardan atmaya, Kerem gibi ateşlere salmaya hazır kıvama gelmektedir. Sevgili de meftûnlarının bu halini gördükçe keyif almakta ve güzelliği ile gururlanmaktadır.

Yanak ve saç tasavvufi olarak da yoruma açıktır. Yanak beyazlığı ve saflığıyla vahdeti, saç ise siyahlığı ve gerçekleri örtmesi nedeniyle kesreti sembolize eder. Allah'ın tecellisine mazhar olan kullar bu güzellikler karşısında Hz. Musa (a.s) gibi kendinden geçmektedir.

Fuzûlî saç metaforunu, maddî aşktan manevî aşka geçiş basamaklarından biri olarak kullanır. Şiirlerinde saçı renk bakımından gölgeye, küfür ve kâfire, geceye, dumana, içindeki beyazlık ve siyahlıktan anbere, kara parçasına, toprağa, siyah bahar bulutuna, siyah ipliğe, zulmete, doğrudan siyah renge, baht-ı zebûna, içi karalık kötü bir kimseye, tütüne, sevdaya, bahtı kara talihsiz bir insana, Leylî'ye ve kara bağıra benzeterek ele almıştır (Akalin, 2004. 336). Saçın bu denli farklı kullanım alanına sahip olması şairin kaleminin ve hayal dünyasının gücünü göstermektedir. Âşık yeri gelir bu saç tarafından avlanmak ister, yeri gelir ucunda savrulup duruşundan kendini kurtarmak ister.

Ruhsâr hadd, ârız, yanak demektir. Daha çok ben, hat ve saç ile birlikte kullanılır. Yanak hakkında söylenen özelliklerin başında parlaklık, şeffaflık ve rengi gelir. Yanak âşığın baktığı ve daima bakmak istediği yerdir. Renk açısından gül, lâle ve şaraba benzer. Âşığın

gözyaşlarının kırmızı oluşu, lâle denen yanağın kırmızı oluşundan dolayıdır. Âşık ile zâhid yan yana gelince sevgilinin yanağı da iman olur. Hindû saçlar arasında o bir Rûm ülkesidir. Âşık, sevgilinin yanağını görünce bayram eder (Pala, 2008: 181-182). Yanak yüzün büyük bir bölümünü kapladığı için şairlerce üzerinde çokça durulmuş, çeşitli mecaz ve teşbih tasavvurlarıyla işlenmiştir.

Kalbinde Allah sevgisi olan kişi, zülfün siyahlığıyla küfrün karanlığını, yanağın parlaklığıyla iman nurunu, kavuşmanın anılmasıyla Allah'ı görmeyi, ayrılığın anılmasıyla reddedilmişler arasında bulunarak Allah'tan habersiz kalmayı, kavuşma ruhunu huzursuz eden rakibi anmakla, Allah'a olan yakınlığın devamlılığına karşı dünyanın engelleyici bağlarını ve huzursuz eden âfetlerini hatırlar (Karaismailoğlu, 2007: 271). Bu sebeple rubâîlerde yer alan sevgiliye ait güzellik unsurları, aynı zamanda tasavvufî açıdan da yoruma elverişli bir hal almaktadır.

e) Edebî Sanatları:

“eyle” kelimesi birden fazla kullanıldığı için tekrar, “göz- ruhsâr zülf, dil-cân” kelimeleri anlamca aynı bağlamda olduğu için tenasüp vardır. Yanak, güle benzetildiği için teşbih sanatı görülür.

- 69) Müjgânımı ey şem‘ güher-bâr itme
Pinhan gamımı ‘âleme izhâr itme
‘İşk ehline zulmdür vefâ itmemeğün
Zinhâr itme bu zulmi zinhâr itme

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lün / fâ ‘i lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

müjgân (f.): kirpikler	şem‘ (a.): mum
pinhan (f.): gizli	izhâr (a.): gösterme
zinhâr (f.): asla, sakın	zulm (a.): haksızlık, eziyet
güher-bâr (f.): inci yağdıran	vefâ (a.): sözünde durma

c) Nesre Çevirisi:

Ey mum, kirpiklerime inci yağdırtma ve gizli gamımı âleme gösterme! Vefâ etmemen aşk ehline zulümdür. Sakın etme bu zulmü, sakın etme!

d) Şerhi:

Sevgili muma benzetilmiştir. Fakat aşk ızdırabı çektirmesi nedeniyle mumdan daha yakıcıdır. Burada âşık, sevgiliden sırrını âşıkâr etmemesini istemektedir. Gerçekte de mum yanınca etrafı aydınlatır. Bu nedenle gizli olan ne varsa görünür hale gelir. Mum gibi ılık saçan sevgiliyi gören âşık ağlamaya başlar. İnci gibi gözyaşları döker. Şair burada kendi gözyaşına inci diyerek onun değerli olduğunu sevgiliye göstermek ister. Çünkü böylece vefâyı hak edecektir. Bu sebeptendir ki sevgiliden bu zulmü durdurması yönünde talepte bulunma cüretini gösteriyor ve onu tekrar tekrar ikaz ediyor.

Âşık, rakiplerin diline düşmekten korktuğu için sevgiliden aşk derdini gizlemesini ister. Çünkü ağyar ta'nı âşıkların en çekindiği şeylerdendir. Bunu saklamasını istediğine göre rakipler sevgili ile muhabbet etme fırsatı buluyor demektir. Onlarla konuştuğunda beni orada dalga konusu etme, diye sevgiliyi kesin bir dille ve ısrarla uyarıyor.

Vefâ, ahid demektir. Ahid mastar olarak, “bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek; söz vermek” manalarına gelmektedir. Ahidde hem yemin hem de kesin söz verme anlamı vardır. Yemin ahidin dinî ve kutsî yönünü teşkil eder (Küçük, 1988: 532-533). Divan şiirinde sevgili vefâ göstermez. Söz verir, sözünde durmaz. Şaire göre bu yaptığı apaçık bir zulümdür. Şair sevgiliye uyarıda bulunarak bu âdeti bırakmasını istemektedir.

Müjgân kirpikler demektir. Müje ya da müjgân, gamze gibi yaralayıcı ve öldürücüdür. Saç ve kaş gibi kara olan kirpik, oklarını âşığın üzerine salar. Âşık da bu oklara hedef olmayı diler. Kirpik yerine göre kılıç veya hançer de olur (Pala, 2008: 276). Sevgilinin bakışı âşıktaki derin ve onulmaz yaralar açar. Bu özelliği nedeniyle delici silahlara benzetilerek kullanılması doğal bir durumdur. Nevâî'nin bu beyitinde de sevgilinin kirpikleri ok'a benzetilmiştir. Onların gönlünün ateşini dindiren bir su olduğunu söyler:

Oklarıngdın dem-be-dem teskin tapar könglüm otı

Bar durur bir katre su gûyâ ki her peykân anga

e) Edebî Sanatları:

Sevgili “şem”e benzetildiği için açık istiare vardır. “pinhan-izhâr” kelimeleri anlamca zıt olduğu için tezat vardır. “Güher-bâr” birleşik sıfatı ile âşığın gözyaşı inciye

benzetildiği için açık istiare sanatı yapılmıştır. İnci yağdıran yani gözyaşı dökten kirpik değil, gözdür. Bu nedenle mecaz-ı mürsel sanatı vardır. “ey” sözcüğünde nida sanatı görülür. Şem‘ insana ait özellikler sergilediği için teşbih sanatı vardır. “zinhâr etme” ifadesi birden fazla geçtiği için tekrar olur.

70) Ruhsâruna ‘ayb itme nigâh itdüğümü
Göz yaşı töküb nâle vü âh itdüğümü
Ey pâd-şeh-i hüsn terahhum çağıdur
‘Afv eyle ki bilmişem günâh itdüğümü

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / mef ‘û lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

ruhsâr (f.): yanak, yüz nigâh et-: bakmak
nâle (f.): inleme, feryat pâd-şeh-i hüsn: güzellik pâdişâhı
terahhum (a.): merhamet etme, acıma

c) Nesre Çevirisi:

Ey güzellik pâdişâhı! Yüzüne bakmamı, âh edip inleyerek gözyaşı dökmemi ayıplama. Günah işlediğimi biliyorum, beni affet. Zira merhamet etme vaktidir.

d) Şerhi:

Sevgili, sahip olduğu kusursuz güzellik unsurları ile güzellik pâdişâhı olarak kabul edilir. Pâdişâh, ülkeyi yöneten ve hükmü geçen kişidir. Sevgili de âşıklık diyarının pâdişâhıdır. Halktan birinin, pâdişâhın yüzüne doğrudan bakması makbul değildir. Ona yakışan pâdişâhın huzurunda el pençe durması ve başını öne eğmesidir. Burada ise âşık dayanamayarak güzellik pâdişâhının yüzünü seyre dalar. Haliyle o güzelliğe erişememenin ızdırabıyla gözyaşı döker. Tavrındaki bu aşırılıktan ötürü de yanlısını kabul eder ve sevgiliden af ve merhamet diler.

Beşerî aşkı anlatan bazı ifadeler tasavvufî açıdan ele alınınca Allah’ın bazı sıfat ve güzelliklerini sembolize eder. Bunlar sevgilinin yüzü, beni, kaş, gözü, saçları vb.

unsurlardır (Şentürk, 2016: 240). Burada *pâd-şeh-i hüsn* yani yeryüzünde var olan tüm güzelliklerin pâdişâhı olan şüphesiz Allah'tır ve ruhsâr onun nur cemâlidir. Zira günahları affetme vasfı sadece O'na aittir. Allah affedicidir ve affetmeyi sever. O'nun nadide kulu olan sevgiliye de düşen, hatasını anlayan âşığı affetmektir.

Burada âşık sevgilinin güzelliği karşısında ağlamaktadır. Bir insan başka bir insanda ısıldayan ilahî güzelliğe bilerek ya da bilmeyerek vurulsun, aslında vurulduğu güzellik yine Allah'ın güzelliğidir, O'nun varlıklarda ve insanlardaki yansımasıdır. Neticede mecazi denilen insan aşkı da kulu bir gün ilahî aşka yükseltebilir. Yeter ki bu aşk bir vücut ihtirası, bir nefis hastalığı, kısaca yanılmış ve sapıtmış bir istek olmasın (Karayazı, 2007: 147). Aşkında saf ve temiz kalanlar imtihan gereği muradına bu dünyada eremediyse de âhirette erer.

Genel kabul gören bir inanışa göre, insanın tanıdığı ilk güzellik Allah'ın "Cemâl"i olup güzellikle bu ilk tanışma hali ruhların yaratılıp onunla ahitleştikleri "Bezm-i Elest"te gerçekleşmiştir. Ruhlar, gördükleri bu olağanüstü *güzellik* karşısında kendilerinden geçip mest olmuşlar ve ten elbisesi giydirilip dünyaya gönderildikten sonra da bilinçaltılarında yer alan o güzelliği hiç unutmamışlardır. Dolayısıyla insanların âşık oldukları her güzellik, aslında o ilk yaşadıkları zevk haline duyulan özlemin bir uzantısıdır (Kartal, 2008: 12). O ilahî aşka erişmek için de evvela beşerî aşk basamağını geçmek gerekir ki bir insanı sevmeyi başaramayan Allah'ın sevgisine nail olamaz. Yaratılanı Yaratan'dan ötürü sevmek, ifadesiyle Yûnus'un kastı da bu olsa gerektir.

e) Edebî Sanatları:

"afv-günah-terahhum, nâle-âh-gözyaşı" kelimeleri arasında anlamca uygunluk bulunduğu için tenasüp, "ey" sözcüğünde ise nida sanatı vardır. "nigâh-âh" ya da "günâh-âh" kelimeleri arasında nakıs cinas bulunur. "itdügümi" kelimesi birden fazla kullanıldığı için tekrar sanatı vardır.

- 71) Feryâd ki 'ışk bî-karâr itdi meni
Derd ü gam ile zâr ü nizâr itdi meni
Hâk-i ser-i kûyunda gubâr itdi meni
Ser-geşte vü hâr u hâk-sâr itdi meni

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘i lü / mef ‘û lü / fe ‘il
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘i lün / me fâ ‘î lü / fe ‘il
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / mef ‘û lü / fe ‘il

b) Kelimeleri:

bî-karar (a.): kararsız	zâr (f.): inleyen
hâk (f.): toprak	hâk-i ser-i kûy: köyün, mahallenin toprağı
gubâr (a.): toz	ser-geşte (f.): sersem, şaşkın, âvâre
hâr (f.): hor, hakîr	hâk-sâr (f.): toprak yer
nizâr (a.): zayıf	

c) Nesre Çevirisi:

Eyvah! Aşk beni yerinde duramaz etti; dert ve gamla zayıf düşürüp inleterek sokağının toprağında toz etti. Âvâre, düşkün ve yerde sürünür etti.

d) Şerhi:

Bu rubâide şiir geleneğinde alışlagelmiş aşkın halleri görülmektedir. Kûy, âşıkların kible-gâhıdır. Âşık gün boyu o kapıya gider gelir, yerinde duramaz, âh’ını diline tespih eder. Öyle ki görenler onun semâ yaptığını zanneder.

Divan şiirinde âşığın her hareketi mübâlağalı bir şekilde verilir. Sabaha dek feryat etmesi, âhının göğşe çıkması, kan kusması, zayıflıktan dal gibi iki kat olması, kanlı gözyaşı dökmesi, sararıp solması vb. durumlarla karşımızı çıkar.

Sergeşte, hayran olmuş veya şaşkın demektir. İlahî ceberut ve celâl tecellîlerinin ışığında kırgın ve mütevazı bir halde azâmetli ilâhî dergahın karşısında fâni olma halidir (Seccâdî, 2007: 415). Ehlullâhın dilinde ise teemmül, tefekkür ve huzur anlarında âriflerin kalplerine gelen hallerdendir. Bilinen şeylerden gaflet etmeye de hayret denir. Kendi gafletinden ve kendinin kendiliğinden gafil olursa bu cennet olur. Yokluğun yokluğu âlemine vardığın zaman hayretler içinde kalırsın ve kim olduğunu bilmez hale gelirsın. İşte o zaman sende kıdem nurları meydana gelmeye başlar. Şaşkınlıkla onu ve hakîkatini idrak edememenin acizliği içinde kalırsın (Ruzbihan, Hicri 1344: 320’den akt. Seccâdî, 2007: 185-186). Şair Usûlî cenneti arzulayan âşığa sır tutmasını ve sabretmesini önermektedir:

Râz-ı ışkî saklasun dîdâr-ı ferdâ isteyen

Kûy-ı yârı beklesün fîrdevs-i âlâ isteyen

Tasavvufî anlayışa göre aşk, mahiyeti gereği belâ ve ızdırap demektir. Ezâ ve cefâyla azalmaz, nimet ve ihsanla artmaz. Aşkta sıkıntı asıldır. Rahatlık geçici bir durumdur, gerçek bir rahatlık asla mümkün değildir. Dert ve belalar, Hakk’a yakınlığın işaretidir. O (c.c) sevdiklerini belalarla sınar, olgunlaştırır. Cefâ, âşığın gıdasıdır, aşkı artırır ve aşk ateşini körükler. Âşıklar sevgilinin cefâsını isterler. Çünkü cefâ edince onu biliyor ve onunla ilgileniyor, demektir. Bu, istenen bir şeydir ve âşığa nimettir. Asıl fenâ olan sevgilinin tanımazdan gelmesidir (Üstüner, 2007: 91). Böyle olunca âşık ağyârın diline düşer ve onunla alay edilir. Âşık bu nedenle sevgilinin merhametine sığınır ve ondan kendisine acıyıp iltifatta bulunmasını ister. Çünkü âşığın çekindiği şeylerin başında ağyâr ta’nı gelir.

e) Edebî Sanatları:

“itdi meni” birden fazla zikredildiği için tekrar, “hâk-sâr - hâk - gubâr, derd - gam, zâr - nizâr - feryâd” sözcükleri anlamca birbiriyle uygun olduğu için tenasüp vardır. Âşığın, sevgilinin sokağında toza dönmesiyle mübâlağa yapılmıştır. “zâr-nizâr” kelimelerinde nakıs cinas bulunur.

72) Gördüm seni elden ihtiyârım gitdi
Bahdum kadüne sabr u karârım gitdi
Hâk oldum ü her yana gubârım gitdi
El-kıssa kapunda i’tibârım gitdi

Rubâînin;

a) Vezni:

- 1) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘
- 2) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 3) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lün / fa‘
- 4) Mef ‘û lü / me fâ ‘î lün / me fâ ‘î lün / fa‘

b) Kelimeleri:

ihtiyâr (a.): katlanma

kadd (a.): boy

hâk (f.): toprak

gubâr (a.): toz

el-kıssa (a.): hâsılı

i'tibâr (a.): saygı gösterme, haysiyet

c) Nesre Çevirisi:

Ey sevgili! Seni görünce elimden ihtiyârım gitti. Boyuna bakınca sabır ve kararım gitti. Toprak oldum, her tarafa tozum gitti. İşin sonunda, kapında itibârım gitti.

d) Şerhi:

Divan şiiri geleneğinde âşığın uğrak yeri sevgilinin kapısıdır. Çünkü bu, âşıklığa kabul için ilk sınavdır ve kabul görmek gerekir. Tasavvufî bakış açısına göre ise bu kapı, mürşîdin eşiğidir. Mürîd, bu eşiğe baş koyarak onu öper. Böylelikle şeyhine bağlılığını âyan eder.

İhtiyâr irâde, kendi istek ve arzularına göre hareket etme demektir. İsterse yapma, istemezse yapmama kudreti, yapması da yapmaması da kendi istek ve arzusuna bağlı olma anlamına gelen bir kelâm ilmi terimidir. Cüz'i irâde karşılığı olarak da kullanılır. İnsana irâde, seçme hürriyeti verilmiştir. Bu bağış, Allah'ın iradesiyle olmuştur. İnsan, o yüzden yaptıklarından sorumludur. Öyle bir an olur ki ihtiyâr elden gider, o zaman dua gerekir. Tasavvufta, Allah'ın kulu lehindeki tercihi anlamında kullanılmaktadır (Akay, 1991: 152-153). Burada da âşık, sevgiliyi görünce irâdesini yitirmiş; doğruyu yanlış ayırt edemez hale gelmiştir. İhtiyârı elden giden kişi, fiillerinden sorumlu tutulamaz. Dolayısıyla âşığın, sevgilinin endâmını görünce sabrını yitirmesi kınanmamalıdır. Lâkin kınayıcı ağyâr, bu noktayı görmezden gelir ve sevgilinin kapısından ayrılmayan âşığın itibârını düşürür.

Sebepsiz yere kan dökmeyi âdet edinmiş sevgili, her zaman silahını kuşanmış bir halde gezer. Kirpik oku ve kılıcı, kaş hançeri, zülf kemendi ve gam ordusuyla âşığı yakalar ve çene çukuru zindanına atar. Zaten ihtiyârı elden gitmiş olan âşık direnmeden teslim olur. O sultâna kölelik etmeye de razı gelir. Nitekim Yûsuf (a.s) da Mısır'a sultân olmadan önce yedi yıl zindanda tutsak idi. Ayağa düşmeden başa çıkılmayacağını bilen âşık, dolayısıyla kaybettiği itibârına üzülmez. Bu uğurda ölürse de aşk şehidi sayılır çünkü kâfir zülf tarafından öldürülmüş olur.

Âşığa düşen her cevre sabretmektir. Devrân bir gün elbet dönecek ve murâdına erecektir. Felek âşıktan yana dönünce ayaklar baş, başlar ayak olacak ve sevgili, ağyârı değil âşığı kendine dost edinecektir. Dolayısıyla sevgilinin kapısından ayrılmayan âşık, rakiplerin diline düşse de bu vaziyetten şikâyetçi olmaz. Çünkü onun varlığı sayesinde sevgiliye asıl âşığın kim olduğunu gösterebilecektir (Aydın, 2018: 206). Rakip sayesinde âşıklık

istidâdını sergileyebilen âşık bundan ötürü onu göz önünden ayırmaz. Hâfız da bu beyitinde gülün kadrinin bilinmesi için dikene ihtiyaç olduğunu belirtir:

Ni turfa rakîbni tilesem yâr kaşında

Gül kadrini çûn bilmek için hâr kerekdûr

e) Edebî Sanatları:

“gitdi” kelimesi birden fazla zikredildiği için tekrar, “gördüm-baktım, hâk-gubâr” kelimelerinde anlamca uygunluk olduğu için tenasüp vardır. Âşığın tozunun her yana dağılması ise mübâlağa sanatıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada 16. yüzyıl divan şairi olan Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ı içerisinde yer alan 72 rubâîsi şerh edilmiştir. Fuzûlî'nin dili nasıl işlediğine, şairlik istidâdına, tasavvufî terim ve geleneksel mazmun ilmini nasıl kullandığına yer verilmiştir.

Fuzûlî'nin rubâîlerinde Türkçe'nin kazandığı ifade gücü, eriştiği ahenk ve güzellik dile getirilmiştir. Müslüman Türk milletinin ortak kültürü ve yaşamı boyunca edindiği ilimlerin derinliği, şiirlerindeki mânâ ve söyleyiş gücü belirtilmiştir. Fuzûlî, Türkçeyi büyük bir ustalıkla aruz ile kaynaştırarak şiir dili olarak işlemiştir. Bunu kolaylıkla başarabilmesinde ise onun sanatkâr dehâsını besleyen geniş kültürün, Arapça ve Farsça şiirler yazmasının kendisine kazandırdığı teknik kolaylıktan ileri geldiği düşünülmektedir. Düşünce ve duygu derinliğini dil ile ifade etmede ustalık gösteren Fuzûlî, Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin bulunduğu mısralarda da Türk dilinin mantığına ve sentaksına hâkimdir. Fuzûlî, Osmanlı sahası Türkçesine en yakın olan Azerî şivesi özellikleri ile birlikte şiirlerinde Azerî ve Osmanlı Türkçesini kullanmıştır.

Bazı kaynaklarda divanında 81 rubâînin bulunduğu zikredilse de yapılan mukâyeseli divan neşirlerinde bu sayının 72 olduğu ortaya çıkmaktadır (Akyüz vd.,2000: 315-329).

Divanda müretteb bir şekilde düzenlenen Fuzûlî'nin rubâîleri, şekil olarak incelendiğinde kafiye düzeninin ekseriyetle aaxa şeklinde olduğu, bunların yanında 6 rubâînin terâne (murassa) şeklinde kafiyeleştiği (aaaa) görülür (Akyüz vd., 315/R.4, 317/R.11, 318/R.16, 328/R.67, 329/R.71, 329/R.72).

Rubâîlerin hiçbirinde mahlas kullanılmamıştır. İçerik olarak ise gazellerindeki gibi içli ve lirik anlatımını rubâîlerinde de devam ettiren Fuzûlî, bazen aşkın verdiği dert ve gamdan şikâyet ederken bazen de gamın âşık için gerekli olduğunu savunmuştur.

Fuzûlî'nin rubâîleri arasında saf ve derûnî aşkı dile getiren örnek sayısı hayli fazladır. Bunların yanı sıra tevhid, naat, münacat, hikmet ve nasihat eksenli rubâîler de vardır. Rubâîlerinde hikmet ve nasihat içerikli tasavvufî öğelere yer verildiği ve tarikat öğretilerinin işlendiği görülür.

Fars edebiyatında rubâîyi şekillendiren öncülerden olan Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, İran'da yetişmiş ünlü sûfî şairlerdendir. Tasavvufî şiirin ilk ustalarından olan Ebû Saîd, tıpkı Fuzûlî gibi dünya aşkı ile ilgili mazmunlara, ilahî aşk anlamları yükleyerek rubâîlerinde

kullanmıştır. Mevlânâ ve Ömer Hayyâm gibi başat isimleri etkileyen Ebû Saîd, herkesçe bilinen “Yine gel, yine gel; ne olursan ol, yine gel” dizesinin de sahibidir (Ebu’l-Hayr, 2013: 7-8). Şairin rubâîlerindeki sûfî bakış ve dünya ile ilgili görüşlerine benzer tutum Fuzûlî’de de görülmektedir.

Rubâî denildiğinde akla ilk gelen en önemli isimlerden bir diğeri de hiç şüphesiz ki İranlı şair Ömer Hayyâm’dır. Onun rubâîlerinde felsefî derinlik hâkimdir. Genellikle dünya hayatının lezzetlerine değinir ve şarap içip eğlenmek gerektiğini belirtir. Hayata kıymet vererek ve onun zevkine ererek yaşamak gerektiğini söyler (Bölükbaşı, 1945: 104). Hayyâm’da görülen bu keyif sürme arzusu, Fuzûlî’nin rubâîlerinde görülmez. Hayyâm, hayat geçici olduğu için zevk ü sefâ sürülmeli derken Fuzûlî, dünyanın geçiciliğinden ötürü şeriat âdâbına uygun yaşanmasını ve âhiretin hesaba katılmasını tavsiye eder.

Önemli rubâî şairlerinden biri olan Evhadüddîn-i Kirmânî ise Anadolu Selçukluları devrinde yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Rubâîlerinde Hayyâm’ın etkisi görülür. Ömrün kısalığına, hayat karşısındaki şaşkınlığa ve zâhidlere karşı sert tutumlara rubâîlerinde yer vermesi bunu göstermektedir. Fuzûlî’de olduğu gibi Kirmânî de “Şem‘ u Pervâne’ mazmununa rubâîlerinde sıkça yer vermiştir (Evhadüddîn-i Kirmânî, 1999: 20). Tıpkı Fuzûlî gibi sûfî bir çizgisi vardır. Fuzûlî’nin rubâîlerine nazaran ilmî yönü daha ağır basmaktadır. Fuzûlî’de ise duygusal coşkunculuk içeren ve âşıkâne üslupla söylenmiş rubâîler daha fazladır. Hem Kirmânî’ye hem de Fuzûlî’ye göre ilahî aşkıta en büyük engel insanın kendi varlığıdır.

Fuzûlî, duyuş ve hissediş olarak kendinden önce yaşamış bu şairler ile aynı hissî dairede yer alsa da onun kendine has samimi bir dili olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Yaşadığı sûfî hayatı şiirine de aksettirmeyi başaran şair, kendinden sonraki sanatçıları da etkilemiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık. *Fuzûlî*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1998.
- Akalın, Berrin Uyar. “Fuzûlî’nin Şiirlerinde Saç”. *Saç Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali. 335-356. İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Akarsu, Kâmil. *Adına Aşk Dediler-Divan Şiirinden Metin Şerhi Örnekleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Akay, Hasan. “araz”. *İslâmî Terimler Sözlüğü*. 30. İstanbul: İslam Bilgi Merkezi, 1991.
- Akay, Hasan. “ihtiyar”. *İslâmî Terimler Sözlüğü*. 152-153. İstanbul: İslam Bilgi Merkezi, 1991.
- Akay, Hasan. “kevser”. *İslâmî Terimler Sözlüğü*. 184. İstanbul: İslam Bilgi Merkezi, 1991.
- Akay, Hasan. “vasl”. *İslâmî Terimler Sözlüğü*. 343. İstanbul: İslam Bilgi Merkezi, 1991.
- Aktaş, Hasan. *Çağdaş Türk Şiirinde Din ve Tasavvuf*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2001.
- Akyüz, Kenan - Sedit, Yüksel - Beken, Süheyl - Cunbur, Müjgan. *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Alıcı, Mustafa. “şefaat”. *DİA*. 38: 411-415. İstanbul: TDV, 2010.
- Allahverdiyev, İbrahim. *Fuzûlî’nin Divân’ındaki Gazellerinde Tasavvufî Kavramlar*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- Armutlu, Sadık. “Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem‘ ü Pervâne Mesnevileri”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009): 877-907.
- Armutlu, Sadık. “Şem‘ u Pervâne”. *DİA*. 38:495-497. İstanbul: TDV, 2010.
- Aydın, Abdullah. *Divan Şiirinde Rakip Portresi*. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2018.
- Baba, Safer. “cennet”. *İstılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. 36-37. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.
- Baba, Safer. “hayat”. *İstılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. 103-104. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.
- Baba, Safer. “hüzün”. *İstılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. 123. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.

- Baba, Safer. “kanâat”. *Istılâhât-ı Sofîyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. 157. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.
- Baba, Safer. “makam”. *Istılâhât-ı Sofîyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. 175-176. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.
- Baba, Safer. “rehber”. *Istılâhât-ı Sofîyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. 229. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.
- Baba, Safer. “sekr”. *Istılâhât-ı Sofîyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. 244. İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998.
- Baytop, Turhan. *Türkiye’de Bitkilerle Tedavi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984.
- Bell, Joseph Norment. *İslam’da Aşk Tasavvuru*. Terc. Yücel Âşıkoglu. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Brodbeck, Rabia Christine. *Fakr’a Övgü*. İstanbul: Sufi Kitap, 2010.
- Brodbeck, Rabia Christine. *Velâyet Aşk Mesleği*. İstanbul: Sufi Kitap, 2013.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik. *Ömer Hayyam ve Rubâîleri*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1945.
- Cançelik, Ali. *Fuzûlî*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016.
- Cebecioğlu, Ethem. “feyz”. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997.
- Cebecioğlu, Ethem. “mürîd”. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997.
- Ceylan, Ömür. *Kuşlar Divanı Osmanlı Şiir Kuşları*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007b.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007a.
- Comte, Fernand Mitoloji Sözlüğü. Paris: Zed Yayın, 2000.
- Cöntürk, Hüseyin. *Divan Şiiri Üstüne Denemeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Çağrı, Mustafa. “Merhamet”. *DİA*. 29: 184-185. İstanbul: TDV, 2004.
- Çalka, Mehmet Sait. *Divan Şiirinde Rubâî*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2015.
- Çavuşoğlu, Mehmet. *Divanlar Arasında*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Çelebi, Asaf Hâlet. *Seçme Rubâîler*. Ankara: Hece Yayınları: 2003.
- Çetin, Nurullah. *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Rubâî*. Ankara: Hece Yayınları, 2012.

- Demir, Mehmet Suat. *Erzurumlu İbrahim Hakkı Hz. İnsân-ı Kâmil*. Erzurum: ERİHDER, 2010.
- Deniz, Sebahat. “Divan Şiiri Güzelinin Saç Şekli”. *Saç Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali. 262-314. İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Derin, Süleyman. *Kur’ân-ı Kerîm’de Seyr u Sülûk Ahmed İbn Acîbe’nin Tefsiri’nde*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Derman, Uğur. “hat”. *DİA*, 16: 427-437. İstanbul: TDV, 1997.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Divan Şiiri Sözlüğü*. Aydın Ankara: Kitapevi Yayınları, 2000.
- Doğan, Muhammet Nur. *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi, 2011.
- Ebû Saîd Ebu’l-Hayr. *Rubailer*. Terc. Mehmet Kanar. İstanbul: Şule Yayınları, 2013.
- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “âlem” *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 20-21. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.
- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “gül” *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 123. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.
- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “ilim” *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 178-184. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.
- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “ruh” *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 328-329. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.
- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “saka” *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 338. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.
- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “vasl” *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 416. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.
- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “zâhid” *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 427-428. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.

- El-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. “zühd” *Istılahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*. Haz.: Derya Çakır Baş. 435-436. İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2013.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.
- Erbay, Nazire. *Gelenekten Bugüne Gazel Şerhleri*. Erzurum: İletişim/Fenomen Yayınları, 2016.
- Erdoğan, Mehtap. *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi, 2013.
- Erginli, Zafer (Ed.). “dünya-ahiret”. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Müellifler: Abdülkâdir Geylânî, Abdülkerîm Cîlî, Ebû Tâlib Mekkî, Ebû Yezid Bistâmî vd. Terc. Zafer Erginli, İlyas Karslı, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rıfat Resul Sevinç, Salih Sabri Yavuz. 188. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Erginli, Zafer (Ed.). “tevhid”. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Müellifler: Abdülkâdir Geylânî, Abdülkerîm Cîlî, Ebû Tâlib Mekkî, Ebû Yezid Bistâmî vd. Trc: Zafer Erginli, İlyas Karslı, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rıfat Resul Sevinç, Salih Sabri Yavuz. 1102-1126. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Ertuğrul, İsmail Fenni. *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Eskicioğlu, Osman. “fakir”. *DİA*. 12: 129-131. İstanbul: TDV, 1995.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki. *Divan Şiiri 1*. İstanbul: Say Yayınları, 1994.
- Evhadüddîn-i Kirmânî. *Rubâîler*. Terc. Mehmet Kanar. İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.
- Fahreddîn-i Irâkî. *Aşk Metafizigi*. İstanbul: Hayykitap, 2012.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Hayyâm ve Rubâîleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1972.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Tasavvuf*. İstanbul: Elif Kitabevi, Milenyum, 1969.
- Güftâ, Hüseyin. *Divan Şiirinde Sabır*. Hatay: Mehmet Tekin Yayınları, 2005.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. *Fuzûlî*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2008.
- İbn Arabî, Trc. Ekrem Demirli. *Allah ve İnsan Esma-i Hüсна Şerhi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015b.
- İbn Arabî. “tecelli”. *Fütûhât-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 47-62. Terc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015a.
- İbn Arabî. “illet”. *Fütûhât-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 63-70. Terc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015a.

- İbn Arabî. “resim”. *Fütûhât-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 131-133. Terc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015a.
- İbn Arabî. “iradenin bilinmesi”. *Fütûhât-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 181-188. Terc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015a.
- İbn Arabî. “kemal”. *Fütûhât-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 264-265. Terc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015a.
- İbn Arabî. “sekr”. *Fütûhât-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 270-277. Terc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015a.
- İnan, Yusuf Ziya. *Tasavvuf ve Tevhid Üzerine Sohbetler:I*. İstanbul: Bayramâşık Yayınevi, 1976.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı I.Kısım: Nazım Şekilleri*, Ankara: Birlik Yayın Kooperatifi, 1985.
- İpekten, Haluk. *Fuzûlî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- İz, Mahir. *Tasavvuf*. İstanbul: Kitabevi, 1990.
- Kalpakkı, Mehmet. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. İstanbul: YKY, 1999.
- Karahan, Abdülkadir. *Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1949.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Klasik Şiirdeki Aşk Söyleminin Dayanakları”. *I. Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 12-13 Nisan 2007). Kurul Başkanı: Muhammed Nur Doğan. 269-275. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Beldesiyesi, 2007.
- Karaman, Fikret - Karagöz, İsmail - Paçacı, İbrahim - Canbulat, Mehmet- Gelişgen, Ahmet - Ural, İbrahim. “hüzün”. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. 277-278. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karayazı, Nurgül. *Fuzûlî'nin “Leyla ve Mecnun”unda Tasavvufî Kavram ve Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
- Karlığa, H. Bekir. “cisim”. *DİA*. 8: 28-31. İstanbul: TDV, 1993.
- Kartal, Ahmet. “Türk’ün Fuzûlî Muhabbeti”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Şair ve Yazarları Sempozyumu Fuzûlî'nin Türk Kültür ve Sanat Dünyasındaki Yeri*.

- (Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC Lefkoşa, 28-31 Mayıs 2008). Haz. Ömer Yaraşır – Mustafa Yeniasır – Selma Korkmaz. 12-23. Lefkoşa: Yakındoğu Üniversitesi Basımevi, 2009.
- Kartal, Ahmet. *Klasik Türk Şiirinde Lâle*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Kâşânî, Abdürrezzak. “el-vücûd”. *Tasavvuf Sözlüğü Letâifu’l-a’lâm fî işarâtı ehli’l-ilhâm*. Trc: Ekrem Demirli. 577. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kayaokay, İlyas. *Klasik Türk Şiirinde Nefs*. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Kemal, Yahya. *Rubâîler-Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş*. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, 1963.
- Kenan, Yakup. *Ömer Hayyam ve Rubailer-i İran Edebiyatına Toplu Bir Bakış*. İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1968.
- Kirmânî, Evhadüddîn. *Rubâîler*. Terc. Kanar, Mehmet. İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.
- Konuk, Ahmet Avni. *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi-III*. Haz. Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1990.
- Kudret, Cevdet. *Divan Şiirinde Üç Büyükler -1 Fuzûlî*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2003.
- Kurnaz, Cemâl. *Eski Türk Edebiyatı*. Ankara: Gazi kitabevi, 2002.
- Küçük, Abdurrahman. “ahid”. *DİA*, 1: 532-535. İstanbul: TDV, 1988.
- Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. Ed. Hatice Aynur. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Mazıoğlu, Hasibe. *Fuzûlî Üzerine Makaleler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu TDK Yayınları, 1997.
- Mazıoğlu, Hasibe. *Fuzûlî-Hâfız İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1956.
- Mengi, Mine. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ, 2000.
- Mutlu, Mehmet Rasim. *İlahi Aşk*. İstanbul: Göksu Ofset Matbaacılık, 2012.
- Necmeddîn-i Dâye. *Tasavvuf Yolu Mirsâdü’l-İbâd*. Terc. Halil Baltacı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Nesefî, Azîzüddîn. *İnsân-ı Kâmil*. Terc. Avni Konuk. haz. Sezai Fırat. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2009.

- Onay, Ahmet Talat. “âh”. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. 22. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Onay, Ahmet Talat. “bâde”. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. 57. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Onay, Ahmet Talat. “serv”. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. 153. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Onay, Ahmet Talat. “felek”. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. 156. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Onay, Ahmet Talat. “kevser”. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. 239. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Onay, Ahmet Talat. “la’l”. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. 258. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Onay, Ahmet Talat. “şarap”. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. 363. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Onay, Ahmet Talât. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Haz. Cemal Kurnaz, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Öbek, Ali İhsan. *Divan Edebiyatında Sosyal ve Dini Konulu Rübailer*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Öztuna, Yılmaz. “def”. *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. 78-79. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Öztuna, Yılmaz. “ney”. *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. 298-299. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Pala, İskender. “ay”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 42-43. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “bezm”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 71-72. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “cevr”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 90-91. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “çemen”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 99-100. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

- Pala, İskender. “çeşm”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 101. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “eşk”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 142. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “felek”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 149-150. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “feryad”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 155. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “gonca”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 168. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “hadd”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 181-182. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “hasret”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 195-196. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “Hurşid ü Feraḥşad”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 213-214. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “kirpik”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 276-277. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “kutb”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 279-280. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “la‘l”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 283-284. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “leb”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 285-286. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “Nûh”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 361. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “rûzigâr”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 381-382. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “serv”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 400-401. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “sevgili”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 401-402. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

- Pala, İskender. “sine”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 405-406. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “sünbül”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 414-415. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pala, İskender. “yasemen”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 480. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Pekolcay, Neclâ. *İslâmî Türk Edebiyatı*. İstanbul: İslam Medeniyeti Yayınları, 1968.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınevi, 2002.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “aşk”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 49-51. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “edeb”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 114-116. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “hayret”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 185-186. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “hırs”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 194. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “hicr”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 196-197. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “hüsn”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 209. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “kâmil”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 268. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

- Seccâdî, Seyyid Cafer. “kanaat”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 268. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “leb”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 294. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “mey”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 320. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “mühr”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 321. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “sergeşte”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 415. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “tarik”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 457-458. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. “tufan”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-ı İrfanî*, Terc. Hakkı Uygur. haz.: Hüseyin Kader. 487. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Sevgi, Ahmet. *Beyitlerin Gölgesinde*. Konya: Palet Yayınları, 2013.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi. “ömr-i evvel, ömr-i sâni”. *Tasavvuf Sözlüğü Istilâhât-ı İnsân-ı Kâmil*, haz. İhsan Kara. 813-814. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Şenödeyici, Özer. *Gazeller ve Güzeller Üzerine Osmanlı Şiiri Şerhleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, Yason Yayıncılık, 2014.
- Şentürk, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu-1*. Ed. Esmâ Şahin. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, 2016.
- Şentürk, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu-2*. Ed. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, 2017.

- Şimşek, Selami. “bâde” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 53. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “devr” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 91. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “hayret” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 148-149. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “kûy” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 204. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “leb” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 212-213. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “mey” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 236. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “mihir” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 238. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “murâd” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 247-248. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Şimşek, Selami. “nokta” *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. 269-271. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Tanyaş, Hamza. *Mevlânâ’dan Rubâîler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1998.
- Tek, Abdurrezzak. *Tasavvufî Mertebeler*. Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- Terzibaşı, Ata. *Fuzûlî Hakkında Yazılar*. haz. Necat Kevseroğlu. İstanbul: Kerkük Vakfı, 2016.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Uludağ, Erdoğan. “Fuzûlî’nin Gazellerinde Güzellik Unsuru Olarak Yanak”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (2016): 15-68.
- Uludağ, Süleyman. “ağyar”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 26. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.

- Uludağ, Süleyman. “ağyâr”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 26. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “arzu”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 45. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “bade”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 63. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “himmet”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 170. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “kalp”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 274. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “lütuf”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 231. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “mahşer”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 291. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “rahmet”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 290. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “ruh/ruhsar”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 238. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “saki”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 412. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “tevfik”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 358. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “zülf”. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 398. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Dört Kapı Kırk Eşik / İslam Toplumlarında Sûfî Gelenekler ve Derviş Tipleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman. *İnsan ve Tasavvuf*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2001.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf ve Tenkit*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili-I Mürşid-Mürid-Yol*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006.
- Usluer, Fatih. *Hurufilik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2009.
- Üstüner, Kaplan. *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007.
- Üzgör, Tahir. *Yûnus'tan Fuzûlî'ye*. İstanbul: MVT Yayıncılık, 2011.
- Vassaf, Hüseyin. *Tasavvufî Şiir Şerhleri Feyzû'l-Kemâl ve Mir'atü'l-Kemâl*. Haz. Muammer Cengiz. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "burhan". *DİA*. 6: 429-430. İstanbul: TDV, 1992.
- Yerdelen, Cevat. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Rubâî*. Erzurum: 1997.
- Yeşiltaş, Kevser. *Hallac-ı Mansur En-el Hak*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Zeren, Mehmet. *Açıklamalı Divan Şiiri I*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1986.

ÖZGEÇMİŞ

17 Ekim 1988 tarihinde İstanbul Üsküdar’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Üsküdar Necmiye Güniz İlköğretim Okulu’nda tamamladı. 2004’te Ataşehir Esatpaşa Anadolu İmam Hatip Lisesi’ne başladı ve 12. sınıfı Başakşehir Ensar Koleji’nde tamamlayarak mezun oldu. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne girdi. 2012’de aynı üniversitede yüksek lisans eğitimine başladı. 2013’ten bu yana İstanbul’da Edebiyat öğretmenliği yapmaktadır.

